

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΠΕΔΙΟΥ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΑΣΛΑΝΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΧΟΝΔΡΟΕΙΔΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΣΕ ΟΙΚΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑΦΕΣ:
ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΜΒ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΕΓΧΥΤΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ
ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ ΑΙΝΙΑΝ
(επόπτης)

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΒΛΑΧΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΛΑΙΟΘΟΔΩΡΟΣ

Βόλος 2025

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	ΣΕΛΙΔΑ
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	ii
ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	iii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	v
 ΚΕΦ. 1: Ο ΩΡΩΠΟΣ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ	 1
I. Η τοπογραφία και το τοπωνύμιο	1
II. Η ανθρώπινη δραστηριότητα στον Ωρωπό	3
 ΚΕΦ. 2: ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟΝ ΩΡΩΠΟ	 6
I. Το ιστορικό των ανασκαφικών ερευνών	6
II. Η Γεωμετρική εγκατάσταση στη Σκάλα Ωρωπού	7
III. Ο Ωρωπός μεταξύ Αττικής και Εύβοιας	11
 ΚΕΦ. 3: ΧΟΝΔΡΟΕΙΔΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΑΠΟ ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΜΒ	 16
I. Η αρχιτεκτονική του κτιρίου	16
II. Η χρηστική κεραμική από τη φάση χρήσης του κτιρίου	18
III. Όψεις της καθημερινής ζωής: Διατροφή και περιβάλλον	21
 ΚΕΦ. 4: ΤΑ ΤΑΦΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΕΓΧΥΤΡΙΣΜΩΝ	 25
I. Ταφικά αγγεία από το κτίριο ΜΒ	25
II. Τα χονδροειδή αγγεία των παιδικών εγχυτρισμών της Σκάλας Ωρωπού	26
III. Οι λάκκοι των παιδικών εγχυτρισμών	30
IV. Ταφικές πρακτικές στον Ωρωπό και την Ερέτρια	35
 ΚΕΦ. 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - Η ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΕΝΤΟΣ ΔΥΟ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΩΝ: ΟΙΚΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑΦΕΣ	 40
 ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ	 46
I. Κατάλογος χρηστικής κεραμικής κτιρίου ΜΒ	48
II. Κατάλογος αγγείων από τον οικισμό	68
III. Κατάλογος αγγείων εγχυτρισμών και λάκκων	69
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	 83
 ΕΙΚΟΝΕΣ	 92
 ΣΧΕΔΙΑ ΑΓΓΕΙΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ	 104

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αγάπη μου για την κεραμική των Γεωμετρικών χρόνων έγινε ξεκάθαρη από πολύ νωρίς, κατά τις προπτυχιακές μου σπουδές. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Αλέξανδρο Μαζαράκη Αινιάν, Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας που μου ανέθεσε τη μελέτη της χονδροειδούς κεραμικής του κτιρίου MB και των εγχυτρισμών του Ωρωπού και μου παραχώρησε τα ημερολόγια και τις φωτογραφίες της ανασκαφής.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την επόπτηρά μου, Βασιλική Βλάχου, Επίκουρη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, που με καθοδήγησε, με συμβούλεψε και μοιράστηκε μαζί μου σημαντικό υλικό για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας μου καθώς και τον Αναπλ. Καθηγητή Δημήτρη Παλαιοθόδωρο του Τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Η ενεργή παρουσία των μελών της εξεταστικής επιτροπής συνέβαλε τα μέγιστα για την ολοκλήρωση της εργασίας μου.

Ευχαριστίες επίσης οφείλω στο προσωπικό του Αρχαιολογικού Μουσείου Ωρωπού για την άριστη συνεργασία και την καλή διάθεση που συνόδευε την παραμονή μου στο χώρο καθώς και στον Jean-Sébastien Gros που μου προσέφερε φωτογραφίες και σχέδια, μερικά εκ των οποίων χρησιμοποιήθηκαν στην εργασία και στη σχεδιάστρια Ιωσηφίνα Περδικίδου.

Θα ήθελα τέλος να ευχαριστήσω από καρδιάς την οικογένειά μου που ήταν στο πλευρό μου σε όλη τη διάρκεια της μελέτης και της συγγραφής μου και με στηρίζουν άνευ όρων σε κάθε μου προσπάθεια.

ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μια συγκριτική μελέτη κεραμικών ευρημάτων που χρονολογούνται από το δεύτερο μισό του 8^{ου} αιώνα π.Χ. έως τις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. κατασκευασμένων από χονδροειδή πηλό και που προέρχονται δύο διαφορετικά συγκείμενα της Σκάλας Ωρωπού. Στο εισαγωγικό κείμενο της εργασίας γίνεται μια ανασκόπηση στην δραστηριότητα και στην ιστορία του Ωρωπού κατά την αρχαιότητα (Κεφ. 1) στην οποία περιλαμβάνεται μια σύντομη ανάλυση του ζητήματος της ταύτισης της Ομηρικής Γραίας με τη θέση αυτή και το πόρισμα της έρευνας βάσει των φιλολογικών πηγών. Στη συνέχεια (Κεφ. 2) δίνεται το ιστορικό των ανασκαφικών ερευνών της Γεωμετρικής εγκατάστασης και τα δεδομένα που έχουν προσφέρει, με σκοπό την κατανόηση της διάρθρωσης του χώρου, της διαμόρφωσης της κοινωνίας και των καθημερινών και εργασιακών δραστηριοτήτων. Λόγω της κεντρικής θέσης του Ωρωπού μεταξύ της Αττικής και της Εύβοιας ένα μέρος της εργασίας αφιερώθηκε στην παρουσίαση των κοινών στοιχείων μεταξύ των τριών περιοχών, που αναπόφευκτα διαμορφώθηκαν λόγω της συνεχούς επαφής τους.

Το βασικότερο μέρος εργασίας χωρίζεται σε δύο κύριους άξονες. Ο πρώτος (Κεφ. 3) είναι η μελέτη του κεραμικού υλικού που προήλθε από το κτίριο MB, το οποίο ήρθε στο φως το 2023. Στόχος είναι η κατανόηση των τύπων και της μορφολογίας των αγγείων που απαντώνται στην κτιριακή εγκατάσταση, η χρήση τους και κατ' επέκταση η κατανόηση των δραστηριοτήτων που λάμβαναν χώρα στο διάστημα χρήσης του και ο σκοπός που εξυπηρετούσε στον οικισμό, συνυπολογίζοντας βέβαια τα λοιπά συνευρήματα, την αρχιτεκτονική εικόνα και τη δομή του. Αναφορά γίνεται επίσης στις διατροφικές συνήθειες που έχουν αποκαλύψει οι βιοαρχαιολογικές μελέτες, διότι σχετίζονται άμεσα με τα υπό εξέταση αγγεία και επιβεβαιώνονται ανασκαφικά στο κτίριο MB. Ο δεύτερος άξονας (Κεφ. 4) αφορά τη μελέτη των χονδροειδών αγγείων των παιδικών εγχυτρισμών της Σκάλας Ωρωπού που αποκαλύφθηκαν ανά τα χρόνια, από την έναρξη των ανασκαφικών ερευνών. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται επίσης τα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά των ταφικών αγγείων και η θέση τους στον χώρο. Για την κεραμική και των δύο μερών της εργασίας αναζητούνται κοινά χαρακτηριστικά και στοιχεία που φανερώνουν την προέλευσή τους.

Η εύρεση απαντήσεων στα παραπάνω ερωτήματα οδηγεί σε συμπεράσματα πολύ σημαντικά για την κατανόηση της κοινωνίας και του τρόπου σκέψης των ανθρώπων της Ύστερης Γεωμετρικής εποχής. Φανερώνονται πτυχές της καθημερινής ζωής των κατοίκων του οικισμού, σχέσεις, συνδέσεις και επιρροές από άλλες πόλεις. Έρχονται

επίσης στο φως αντιλήψεις σχετικά με την πρόσληψη του άωρου θανάτου σε πολύ νεαρή ηλικία, βρεφική και παιδική, και ταφικά έθιμα που σχετίζονται με το οικογενειακό περιβάλλον και την χονδροειδή κεραμική, η οποία λειτουργεί ως το βασικό εργαλείο της μελέτης.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

<i>AJA</i>	American Journal of Archaeology
<i>AM</i>	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
<i>AntK</i>	Antike Kunst
<i>Archaeometry</i>	Archaeometry: Bulletin of the Research Laboratory for Archaeology and the History of Art, Oxford University
<i>ASAtene</i>	Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente
<i>BAR-IS</i>	British Archaeological Reports, International Series
<i>BSA</i>	British School at Athens Annual
<i>FGrHist</i>	Die Fragmente der griechischen Historiker
<i>Hermes</i>	Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie
<i>Hesperia</i>	Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens
<i>IG</i>	Inscriptiones Graecae
<i>Kerameikos</i>	Kerameikos: Ergebnisse der Ausgrabungen
<i>MeditArch</i>	Mediterranean Archaeology: Australian and New Zealand Journal for the Archaeology of the Mediterranean World
<i>SIMA</i>	Studies in Mediterranean Archaeology
<i>ΑΔ</i>	Αρχαιολογικόν Δελτίον
<i>ΑΕ</i>	Αρχαιολογική Εφημερίς
<i>Έργον</i>	Το Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
<i>ΠΑΕ</i>	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
<i>ΠΕΧ</i>	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού
<i>ΠΕΣ</i>	Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου
<i>ΠΕ</i>	Πρωτοελλαδική εποχή
<i>ΠΓ</i>	Πρωτογεωμετρική εποχή
<i>ΥΓ</i>	Υστερογεωμετρική εποχή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο ΩΡΩΠΟΣ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ

I. Η τοπογραφία και το τοπωνύμιο

Ο Ωρωπός βρίσκεται στα σύνορα Αττικής και Βοιωτίας, στις ακτές του Νότιου Ευβοϊκού κόλπου, απέναντι από την Ερέτρια (Εικ. 1). Η τυχαία αποκάλυψη ενός οικισμού των πρώιμων ιστορικών χρόνων στη σημερινή θέση Σκάλα το 1985, κέντρισε το αρχαιολογικό ενδιαφέρον¹, καθώς μέχρι εκείνη τη στιγμή γνωστό ήταν μόνο το Ιερό του Αμφιαράου στο Μαυροδύλεια². Στο δυτικό τμήμα της Σκάλας βρίσκεται η εγκατάσταση των Γεωμετρικών χρόνων, που αποτελεί το βασικό σημείο ενδιαφέροντος. Πρόκειται για έναν εκτεταμένο και σύνθετο οικισμό σε παράκτια πεδινή θέση.

Ετυμολογικά η ονομασία της αρχαίας πόλης του Ωρωπού έχει υποστηριχθεί ότι σχετίζεται με το όνομα του Ασωπού, του θεοποιημένου ποταμού που εκβάλλει στο νότιο Ευβοϊκό κόλπο, σε κοντινή απόσταση από τη Σκάλα Ωρωπού³. Πιο συγκεκριμένα, ο Knoepfler αναφέρει ότι πρόκειται για επιρροή του ερετριακού ιδιώματος του «ρωτακισμού», που οδήγησε στην αλλοίωση της λέξης «Ασωπός»⁴. Σε συμφωνία με αυτήν την άποψη βρίσκεται και ο Πετράκος, αιτιολογώντας τη θέση του με βάση τοπικές επιγραφές στις οποίες εντοπίζονται ιωνικοί και ερετριακοί τύποι, που ενισχύουν την υπόθεση της ύπαρξης ευβοϊκής επιρροής ή κατοχής πριν τα τέλη του 8^{ου} αι. π.Χ. και του Ληλαντίου πολέμου⁵.

Αντίστοιχη θεωρία είχε διατυπώσει το 1929 και ο Αντ. Χατζής⁶, ανάγοντας το τοπωνύμιο σε κάποιον ομώνυμο ποταμό της περιοχής. Έξι χρόνια νωρίτερα από τη διατύπωση αυτής της άποψης, ο εκδοτικός οίκος Ελευθερουδάκη στο χάρτη Αττικής 1:100.000, ονόμασε τον ποταμό Ασωπό «Βουριένη» προσθέτοντας δίπλα του παρένθεση με τη λέξη «Ωρωπόν»⁷. Παρά τις πολλαπλές ταυτίσεις του Ασωπού με τον

¹ Πετράκος 1968, 12-13.

² Βλ. Πετράκος 1984.

³ Η πολύ κοντινή απόσταση του οικισμού στις εκβολές του δέλτα του ποταμού Ασωπού επηρέασε σημαντικά την ιστορική του πορεία καθώς οι πλημμύρες του ποταμού ήταν συχνές και σε μεγάλο βαθμό καταστρεπτικές, Μαζαράκης Αινιάν, Λαιμού, Βλάχου 2020, 13.

⁴ Ο ρωτακισμός τρέπει το -σ- σε -ρ- εφόσον βρίσκεται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα και ως εκ τούτου, η γλωσσική εξέλιξη της λέξης θα πρέπει να είχε ως εξής: «Ασωπός» - «Αρωπός» - «Ωρωπός», Knoepfler 1985, 52.

⁵ Πετράκος 1968, 20.

⁶ Χατζής 1929, 200-201.

⁷ Σχετικά με την τοπογραφία του Ωρωπού βλ. Fossey 1988 και Travlos 1988.

ποταμό Ωρωπό κατά τον 19^ο και 20^ο αι.⁸, ο Χατζής⁹ υποστήριζε ότι ο «Ωρωπός» επρόκειτο για ποταμό που, κατά την προ-κλασική εποχή, έρρεε στην περιοχή. Πράγματι, από τις ανασκαφές που διενεργήθηκαν υπό τη διεύθυνση της Αλίκης Δραγώνα προέκυψε ότι σε απόσταση περίπου 3 χλμ δυτικά της σημερινής Σκάλας υπήρχε κατά την ΠΕΣ ποτάμι¹⁰ με κατεύθυνση από ΝΔ προς ΒΑ, πλάτους τουλάχιστον 10μ, επιβεβαιώνοντας την ορθότητα της άποψης του Χατζή¹¹.

Σημαντικό είναι επίσης το ζήτημα της ταύτισης του Ωρωπού με την ομηρική Γραία, που έχει απασχολήσει την έρευνα και μελετήθηκε χάρη στις πληροφορίες των αρχαίων συγγραφέων. Η πρώτη γνωστή αναφορά στο εθνωνυμικό «Γραικός» προέρχεται από την Πύλο και το ανάκτορο του Νέστορα, όπου εντοπίστηκε μυκηναϊκή πινακίδα σε Γραμμική Β γραφή, στην οποία είχε χαραχθεί η λέξη Ka-ra-wi-ko¹². Η επόμενη αναφορά στη Γραία προέρχεται από τον Όμηρο¹³ και ακολουθεί ο Θουκυδίδης, στο έργο του οποίου η ταύτιση των ονομάτων είναι ξεκάθαρη: «παριόντες δὲ Ὠρωπὸν τὴν γῆν τὴν Γραικὴν καλουμένην, ἣν νέμονται Ὠρώπιοι Ἀθηναίων ὑπήκοοι, ἐδήωσαν»¹⁴.

Κατά τον Στέφανο Βυζάντιο, ο Αριστοτέλης αποκαλούσε τον Ωρωπό «Γραία»¹⁵ ενώ επίσης πληροφορεί για τη θέση της κοντά στη θάλασσα και απέναντι από την Ερέτρια¹⁶. Μία διαφορετική εκδοχή στο ζήτημα του προσδιορισμού της θέσης της Γραίας δόθηκε από τον Στράβωνα¹⁷, ο οποίος αντλώντας τις πληροφορίες του από τον Απολλόδορο, σημείωσε ότι η Γραία θα πρέπει να ταυτιστεί με την Τανάγρα. Υπέρ της ίδιας θεωρίας τάσσεται και ο Πausanias¹⁸ στηριζόμενος στον μύθο, καθώς Τανάγρα ονομαζόταν η σύζυγος του μυθικού ιδρυτή της πόλης, Ποιμάνδρου.

⁸ Βλ. ενδεικτικά Vischer 1875, 679, Higgins 1996, 78, χάρτης 8.1.

⁹ Χατζής 1929, 200-201.

¹⁰ Ο ποταμός θα πρέπει να απέκτησε τη μορφή χειμάρρου κατά την ΥΓ εποχή και να ευθύνεται για την καταστροφή του οικισμού των πρώιμων χρόνων, Mazarakis Ainian 1998, 212.

¹¹ Mazarakis Ainian 1998, 212.

¹² Ventris, Chadwick 1973, 354, αρ. 254.

¹³ Ιλιάδα Β, 498. Αργότερα ο Στέφανος Βυζάντιος (λ. Τανάγρα) αναφέρει ότι «Τανάγρα, πόλις Βοιωτίας, ἦν Ὅμηρος Γραιαν καλεῖ διὰ τὸ πλησίον εἶναι».

¹⁴ Θουκ. Ιστορίαι ΙΙ, 23.3.

¹⁵ Στέφανος Βυζάντιος (λ. Τανάγρα). «Αριστοτέλης δὲ Γραιαν τὴν νῦν Ὠρωπὸν ἔστι δὲ τόπος τῆς τῶν Ὠρωπίων πόλεως πρὸς τῇ θαλάττῃ»

¹⁶ «Αριστοτέλης γοῦν τὸν Ὠρωπὸν Γραιαν φησι "λέγεσθαι ἢ δε Γραῖα τόπος τῆς Ὠρωπίας πρὸς τῇ θαλάσῃ κατ' Ερέτριαν τῆς Εὐβοίας κειμένη" ... οὕτως γὰρ ὡς αὐτὸς ἐν νεῶν καταλόγῳ πρώτῃ ἔστι δὲ Γραῖα τόπος τῶν Ὠρωπέων πόλις» Στέφανος Βυζάντιος (λ. Ωρωπός). Παρόλα αυτά, ο ίδιος ο ιστορικός αναφέρει στο λεξικό του ότι «Γραῖα, πόλις Ἐρέτριας», πληροφορία που αναγράφεται και στον πάπυρο του Νικοκράτη «Ἐρε]τριέων κτί]σμα εἶναι τὸν Ὠρωπὸν», βλ. FGrHist 376 F1. Knoepfler 2000, 95-96.

¹⁷ Γεωγραφικὸν ΙΧ.2.10 «Καὶ ἡ Γραῖα δ' ἔστι τόπος Ὠρωποῦ πλησίον καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τὸ Ναρκίσσου τοῦ Ἐρετριέως μνῆμα ὃ καλεῖται Σιγηλοῦ, ἐπειδὴ σιγᾶσι παριόντες· τινὲς δὲ τῇ Τανάγρα τὴν αὐτὴν φασιν.»

¹⁸ Πaus. Βοιωτικά, ΙΧ. 20.1 «Ποίμανδρον δὲ γυναῖκά φασιν ἀγαγέσθαι Τάναγραν θυγατέρα Αἰόλου».

Οι θεωρίες της θέσης της Γραίας στα όρια της Βοιωτίας ή της Τανάγρας δεν έχουν γίνει αποδεκτές και η κυρίαρχη άποψη είναι ότι η Γραία είναι ο χώρος στον οποίο απλωνόταν ο Γεωμετρικός και Αρχαϊκός οικισμός της σημερινής Σκάλας Ωρωπού¹⁹. Μία ενδιαφέρουσα, νεότερη υπόθεση είναι ότι οι Γραίοι, σε μια προσπάθεια αναζήτησης μετάλλων, ταξίδεψαν προς τη Δύση και συμμετείχαν μαζί με τους Ευβοείς στην ίδρυση της Κύμης²⁰. Από την επαφή τους με τους αυτόχθονους πληθυσμούς της Ιταλικής χερσονήσου ίσως να προέκυψε η λατινική ονομασία Graii (Γραίοι) και Greci (Γραικοί)²¹.

II. Η ανθρώπινη δραστηριότητα στον Ωρωπό

Οι ιστορικές γνώσεις για την πορεία του Ωρωπού έχουν αντληθεί σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα από τις γραπτές μαρτυρίες των αρχαίων συγγραφέων και των επιγραφών του Ιερού του Αμφιαράου και της Αθήνας. Ως εκ τούτου οι διαθέσιμες πληροφορίες αφορούν τους κλασικούς κυρίως χρόνους, συγκεκριμένα τα γεγονότα από τα μέσα του 4^{ου} αι. και έπειτα, αφήνοντας το μέχρι τότε ιστορικό πλαίσιο άγνωστο.

Τα πρωιμότερα ίχνη κατοίκησης στην περιοχή του Ωρωπού χρονολογούνται στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Η αρχαιολογική έρευνα που πραγματοποίησε ο Μ. Κοσμόπουλος στην ευρύτερη περιοχή του Ωρωπού κατά τα έτη 1988-1989, έφερε στο φως 15 νέες θέσεις, τέσσερις εκ των οποίων ανάγονται στην Πρωτοελλαδική εποχή²². Οι τελευταίες βρίσκονται κοντά στη θάλασσα και έχουν εξαιρετική ορατότητα προς το Νότιο Ευβοϊκό κόλπο και την ακτή της Εύβοιας²³. Τα πρωιμότερα ευρήματα εντοπίστηκαν στη θέση 5, στο λόφο Γκλιάτη και πρόκειται για κεραμική που χρονολογείται στα τέλη της ΠΕ I με αρχές ΠΕ II περιόδου (3200-2600 και 2600-2300 π.Χ.)²⁴. Στο ίδιο χρονολογικό φάσμα ανήκει και η κεραμική που συλλέχθηκε από τη θέση 13, τον λόφο Τακτικού, από την οποία απουσιάζει η λεπτή, γραπτή κεραμική, γεγονός ίσως δηλωτικό της απουσίας κατοίκησης της περιοχής κατά την ΠΕ III

¹⁹ Mazarakis Ainian 1998, 210-211. Mazarakis Ainian 2002, 151. Mazarakis Ainian 2007, 27. Μαζαράκης Αινιάν, Μούλιου 2008, 27. Knoepfler 2010, 81-90.

²⁰ Jameson, Malkin 1998, 484-485.

²¹ Mazarakis Ainian 2007, 28. Μαζαράκης Αινιάν, Μούλιου 2008, 27.

²² Ευρήματα των προϊστορικών χρόνων έχουν βρεθεί επίσης στο Αμφιάρειο. Πρόκειται για εργαλεία που παρουσιάζουν δυσκολία στην χρονολόγηση. Βλ. Λεονάρδος 1906, 85 και Πετράκος 1968, 18.

²³ Κοσμόπουλος 1989, 167. Ενάλια αυτοψία στα κατάλοιπα του λιμανιού πραγματοποιήθηκε το 2005 από τον Α. Μαζαράκη Αινιάν και την Χρυσάνθη Παπαδοπούλου.

²⁴ Κοσμόπουλος 1989, 167-168.

περίοδο²⁵. Η μοναδική περίπτωση θέσης που μπορεί να χαρακτηριστεί ως Μεσοελλαδική, χωρίς να προσδιορίζεται η ακριβής χρονολόγηση των ευρημάτων, βρίσκεται περίπου 1χλμ ανατολικά της σημερινής περιοχής των Νέων Παλατιών στην οποία, σύμφωνα με τον Πετράκο, η κατοίκηση διήρκησε μέχρι τα Μυκηναϊκά χρόνια²⁶. Ευρήματα της Υστεροελλαδικής περιόδου έχουν εντοπισθεί στο λόφο Τακτικού γεγονός που ενδεχομένως να υποδεικνύει ότι αποτελούσε την μοναδική περιοχή που κατοικούταν σε αυτήν τη φάση. Η εύρεση αγγείων, πιθανώς ταφικής προέλευσης²⁷, της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου στην κοντινή περιοχή των Αγίων Αναργύρων, θα μπορούσε κατά τον Κοσμόπουλο να σημαίνει ότι ο οικισμός του λόφου Τακτικού²⁸. Άλλες περιοχές με ευρήματα των μυκηναϊκών χρόνων είναι επίσης η πλατεία Δαβάκη στα Νέα Παλάτια, ο Παλιός Ωρωπός, τα οικόπεδα Λεχουρίτη, Βουτσά και Κουμπούνη, θέσεις για τις οποίες δεν υπάρχουν ενδείξεις συνέχισης της κατοίκησης²⁹ και ο Δραγκός³⁰.

Παρόλο που ο Ωρωπός των κλασικών χρόνων είναι γνωστός φιλολογικά και ιστορικά, οι ανασκαφές δεν έχουν οδηγήσει μέχρι σήμερα στον εντοπισμό του οικιστικού πυρήνα αυτής της περιόδου. Βασικές πηγές πληροφοριών για τη δραστηριότητα των ανθρώπων της εποχής στην περιοχή συνιστούν το Δυτικό νεκροταφείο³¹ στη Σκάλα Ωρωπού, βόρεια του οικοπέδου Ο.Σ.Κ. αλλά εκτός των τειχών της πόλης³², το εκτεταμένο Ανατολικό νεκροταφείο στα Ν. Παλάτια³³ και το νεκροταφείο του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. στο λόφο Λαγοβούνι³⁴ με 48 ταφές ενηλίκων και παιδιών³⁵.

Η γεωγραφική θέση του Ωρωπού λειτούργησε καθοριστικά για την ιστορική του πορεία καθώς διεκδικήθηκε έντονα από τις γείτονες πόλεις (την Ερέτρια, τη Βοιωτία και την Αθήνα) και ενεπλάκη σε πολλά γεγονότα που θεωρούνται σταθμοί για την αρχαία ιστορία. Η άποψη του Wilamowitz-Möellendorf, ότι οι Ερετρίεις είχαν τον

²⁵ Κοσμόπουλος 1989, 168. Ένας περιορισμένος αριθμός ευρημάτων ΠΕ ΙΙΙ περιόδου προέρχεται από την περιοχή της Σκάλας, βλ. Hope-Simpson, Dickinson 1979, 229.

²⁶ Πετράκος 1968, 12.

²⁷ Πετράκος 1974.

²⁸ Κοσμόπουλος 1989, 170.

²⁹ Δραγώνα 1994, 43.

³⁰ Κοσμόπουλος 1989, 170.

³¹ Πωλογιώργη 1995. Πωλογιώργη 1998. Η περίοδος χρήσης του θα πρέπει να ήταν μακρά, με αφετηρία τον 5^ο αι. π.Χ. μέχρι την εποχή του Αυγούστου και έπειτα, σε μικρότερο βαθμό, ως τον 4^ο αι. μ.Χ. με την επαναχρησιμοποίηση κάποιων τάφων.

³² Η εύρεση δύο όρων δρόμων στην περιοχή του «Κτήματος Φυλακών» φανέρωσε ότι στο σημείο θα πρέπει να υπήρχε πύλη, Πετράκος 1997, 186-187, 612.

³³ Πωλογιώργη 1998, 152.

³⁴ Πετράκος 1984, 43.

³⁵ Αραπογιάννη 1979, 92-97.

έλεγχου του Ωρωπού πριν από το Ληλάντιο πόλεμο (τέλη 8^{ου} αι. π.Χ.) έχει γίνει αποδεκτή από την επιστημονική κοινότητα και θεωρείται ότι ο Ωρωπός ήταν το μέσον τους για την αύξηση της εμπορικής της δύναμης³⁶. Τον πόλεμο ακολούθησε μια περίοδος αυτονομίας για τον Ωρωπό, αγνώστου διάρκειας, η οποία αργότερα αντικαταστάθηκε με την προσχώρηση στη βοιωτική κατοχή³⁷ αλλά μέχρι τη ρωμαϊκή επικράτηση³⁸ η εξουσία της πόλης άλλαζε συχνά³⁹ μεταξύ των γειτονικών του πόλεων. Οι περίοδοι που ο Ωρωπός ήταν αυτόνομος ήταν βραχείες και η διαρκής διεκδίκηση των εδαφών του ήταν η αιτία της εμπλοκής του σε μερικά από τα γεγονότα-ορόσημα της αρχαίας ελληνικής ιστορίας.

³⁶ Wilamowitz-Möellendorf 1886, 91-115.

³⁷ Πετράκος 1968, 20-21.

³⁸ Η ρωμαϊκή κυριαρχία στον Ωρωπό είναι γνωστή το ανάθημα IG VII 433 του Μόμιου στο Αμφιάρειο, που γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση εκείνη την εποχή και τα ρωμαϊκά αναθήματα ήταν συχνά.

³⁹ Για την ιστορική πορεία του Ωρωπού βλ. Ηροδότου Ιστορίαι V77.1-11.2, VI100-101, Θουκυδίδης II 23.3, IV 96.6-69.9, VIII 60.1-602, Διόδωρος Σικελιώτης XIV 17, XIX 78, Πaus..I 34.1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟΝ ΩΡΩΠΟ

I. Το ιστορικό των ανασκαφικών ερευνών

Αν και ήταν ανέκαθεν γνωστό ότι ο Ωρωπός έχει ιδιαίτερο αρχαιολογικό ενδιαφέρον, όπως φάνηκε παραπάνω οι διαθέσιμες πληροφορίες ήταν ελλείψεις. Καθώς ο εντοπισμός του Ιερού του Αμφιαράου υπήρξε επιδίωξη πολλών μελετητών, σύντομα η θέση του έγινε γνωστή και το 1884 η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία ξεκίνησε στο χώρο συστηματικές ανασκαφές⁴⁰. Το 1974 αποφασίστηκε η επέκταση των ανασκαφικών εργασιών στην ταυτόχρονη έρευνα στη Σκάλα Ωρωπού και στα Ν. Παλάτια⁴¹.

Η αποκάλυψη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων που θα αποτελούσαν την αφετηρία των πολυετών και καρποφόρων ερευνών στην περιοχή της Σκάλας Ωρωπού έγινε το 1985, από την Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Αττικής και του Εφόρου Β. Πετράκου για την ανέγερση σχολικών κτιρίων⁴². Η έρευνα έγινε με τη μορφή σωστικής ανασκαφής, από την Αλίκη Δραγώνα. Η αποκάλυψη αυτής της σημαντικότητας πρωτοϊστορικής εγκατάστασης και η ανάγκη ανέγερσης των κτιρίων, οδήγησαν καταρχάς στη συμβιβαστική λύση της οικοδόμησης των δύο από των τριών σχολικών κτιρίων (II και IV) και την αναστολή των εργασιών για το κτίριο I. Η συμφωνία τηρήθηκε για δύο έτη, μέχρι που αφενός η επιμονή για την κατασκευή του κτιρίου I και αφετέρου πρακτικά κωλύματα και η κακή κατάσταση της υγείας της επικεφαλής αρχαιολόγου, ανέστειλαν προσωρινώς τις εργασίες παντός είδους⁴³.

Οι επόμενες συστηματικές ανασκαφές στην περιοχή της Σκάλας είχαν συστηματικό χαρακτήρα. Διενεργήθηκαν υπό τη διεύθυνση του Αλεξάνδρου Μαζαράκη Αινιάνος και την αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας από το 1996 έως το 2002, όταν ο χώρος πλημμύρισε ύστερα από έντονες βροχοπτώσεις, επακόλουθα καταστροφικής πυρκαγιάς. Στην περίοδο που ακολούθησε οι έρευνες περιορίστηκαν στη μελέτη των

⁴⁰ Σχετικά με την πρώτη εικόνα του χώρου βλ. Dörpfeld 1884, 88-93.

⁴¹ Μαζαράκης Αινιάν, Λαιμού, Βλάχου 2020, 13.

⁴² Για λεπτομέρειες σχετικά με την ανασκαφή Mazarakis Ainian 2007, 22-25.

⁴³ Δεδομένου ότι η σωστική αρχαιολογική έρευνα είχε προχωρήσει σε βάθος πολύ μεγαλύτερο από το προβλεπόμενο, για την πραγματοποίηση του οικοδομικού σχεδίου η Εφορεία υπέβαλλε το 1996 σχέδιο προτάσεων ώστε να προχωρήσουν οι εργασίες για το σχολικό κτίριο I, χωρίς να λάβει απάντηση από τους αρμόδιους. Mazarakis Ainian 2007, 23.

ευρημάτων και σε βιοαρχαιολογικές, γεωλογικές⁴⁴ και γεωφυσικές⁴⁵ έρευνες. Το 2006 αποφασίστηκε η συνέχιση της ανασκαφής, η οποία διενεργήθηκε σε δύο περιόδους, 2007-2011 και 2023-2024.

II. Η Γεωμετρική εγκατάσταση στη Σκάλα Ωρωπού

Από τα ανασκαφικά δεδομένα προέκυψε ότι ο Ωρωπός άνθισε ιδιαίτερα κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου και παρέμεινε ακμαίος μέχρι τις αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ. Ο οικισμός των πρώιμων ιστορικών χρόνων αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο του Οργανισμού Σχολικών Κτιρίων (Ο.Σ.Κ.) στη Σκάλα Ωρωπού και στο οικόπεδο του Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος (Ο.Τ.Ε.)⁴⁶ στα Ν. Παλάτια (Εικ. 2). Οι δύο θέσεις κατοικούνταν ταυτόχρονα κατά την Υστερογεωμετρική και Αρχαϊκή εποχή, ωστόσο η θέση Ο.Τ.Ε. είναι λίγο πρωιμότερη⁴⁷. Στο οικόπεδο Ο.Σ.Κ. η μακροπρόθεσμη χρήση του χώρου επιβεβαιώνεται ανασκαφικά μέσω ενός τμήματος οδού του οποίου η πρώτη φάση ανάγεται στην ΥΓ περίοδο και τάφων των ελληνιστικών και υστερορωμαϊκών χρόνων⁴⁸. Εντούτοις, η κατοίκηση θα πρέπει να περιορίζεται στην ΠΓ και ΥΓ εποχή και έπειτα να διακόπηκε εξαιτίας της πλημμύρας παρακείμενου χειμάρρου, που ανασκαφικά τεκμηριώνεται από μία συσσώρευση άμμου και χαλίκιων στο νότιο τμήμα του οικοπέδου⁴⁹. Το οικόπεδο ΟΣΚ, το οποίο έχει διαιρεθεί από τον ανασκαφέα σε Δυτικό, Κεντρικό, Ανατολικό και Νότιο Τομέα αποτελεί τη σπουδαιότερη αρχαιολογική ανακάλυψη στον Ωρωπό (Εικ. 3). Η εγκατάσταση στους δύο πρώτους τομείς χρονολογείται από τα μέσα του 8^{ου} αι. π.Χ. μέχρι τα τέλη περίπου του 7^{ου} αιώνα π.Χ.⁵⁰, αν και στον Δυτικό τομέα υπάρχει ένας αριθμός μεμονωμένων ευρημάτων που χρονολογούνται στα τέλη του 10^{ου} με αρχές 9^{ου} αι. π.Χ.⁵¹.

Στον Κεντρικό Τομέα διακρίνονται εννέα φάσεις της εγκατάστασης που εκτείνονται από το δεύτερο μισό του 8^{ου} αιώνα π.Χ. μέχρι τον 6^ο αιώνα π.Χ., ωστόσο κανένα από τα μέχρι τώρα ανεσκαμμένα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δεν μπορεί να αποδοθεί στην

⁴⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2004, 16-17. James, Kousoulakou, Perez 2007, 61-76.

⁴⁵ Μαζαράκης Αινιάν 2004, 5-16.

⁴⁶ Σχετικά με το οικόπεδο Ο.Τ.Ε. και τα ευρήματά του βλ. Μαζαράκης Αινιάν, Λαιμού, Βλάχου 2020.

⁴⁷ Mazarakis Ainian, Vlachou 2014, 95.

⁴⁸ Mazarakis Ainian 1998, 181.

⁴⁹ Μαζαράκης Αινιάν, Λαιμού, Βλάχου 2020, 15-16.

⁵⁰ Mazarakis Ainian 1998, 191.

⁵¹ Μαζαράκης Αινιάν 2004β, 370.

πρώτη οικιστική φάση⁵². Από αυτές, οι πρώτες έξι διαδοχικές οικοδομικές φάσεις (Εικ. 4, 5) χρονολογούνται από την Υστερογεωμετρική εποχή μέχρι το δεύτερο μισό του 7^{ου} αιώνα και είναι διαφορετικές για κάθε κτίσμα. Οι εργασίες αποκάλυψαν κτίρια ελλειψοειδή, αψιδωτά, κυκλικά και ορθογώνια⁵³ οριοθετημένα με περιβόλους⁵⁴, στα οποία φαίνεται ότι η χρήση ήταν συνεχής, με εγχυτρισμούς στον ενδιάμεσο χώρο. Καθώς οι καταστροφικές πλημμύρες γίνονταν συχνότερες προς τον 7^ο αιώνα π.Χ.⁵⁵, όταν η εγκατάσταση εγκαταλείφθηκε οριστικά και οι κάτοικοι μετακινήθηκαν προς τα νότια και δυτικά του χώρου, όλες οι κατασκευές ήταν σε μεγάλο βαθμό καλυμμένες από επιχώσεις, ιδίως από λεπτό αμμουδερό χώμα που θα πρέπει να οφείλεται σε πλημμύρα⁵⁶. Οι δυσκολίες που προκαλούσαν στους κατοίκους τα πλημμυρικά φαινόμενα γίνονται αντιληπτές από τα ανασκαφικά δεδομένα, καθώς τα κτίρια προστατεύονταν από λίθινους περιβόλους, ενώ προστατευτικό ρόλο θεωρείται ότι είχαν και τα λίθινα κατώφλια που εντοπίστηκαν σε μερικά από αυτά⁵⁷. Οι φάσεις 8 και 9 λοιπόν, που τοποθετούνται στον 6^ο αιώνα π.Χ., σχετίζονται με αυτήν ακριβώς τη φάση της εγκατάλειψης των ελλειψοειδών κτιρίων και με αυτές σηματοδοτείται η ολοκληρωτική αναδιοργάνωση της χωρικής διαρρύθμισης⁵⁸.

Τα ευρήματα που έχει φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη στον Κεντρικό Τομέα του οικοπέδου οδηγεί σε διαφωτιστικά συμπεράσματα σχετικά με την οργάνωση και τον τρόπο ζωής της κοινωνίας. Αρχικά, η ύπαρξη θρησκευτικής οργάνωσης επιβεβαιώνεται από την παρουσία αντικειμένων που μπορούν να συνδεθούν με την λατρεία κάποιου προγόνου ή ήρωος⁵⁹. Η ύπαρξη τοπικής κεραμικής παραγωγής θα πρέπει να εντάχθηκε στις ασχολίες των κατοίκων από την αρχή της εγκατάστασής τους στην περιοχή⁶⁰. Η ενασχόληση με την κεραμική παραγωγή επιβεβαιώθηκε με την

⁵² Μαζαράκης Αινιάν 2001, 30-44. Μαζαράκης Αινιάν 2004β, 370-371. Vlachou 2007, 214 σημ. 4.

⁵³ Τα κτίρια ήταν κατασκευασμένα από ωμές πλίνθους και είχαν δίρριχτη στέγη φτιαγμένη από άχυρα ή καλάμια, Mazarakis Ainian 2012β, 122.

⁵⁴ Η οργάνωση και οριοθέτηση του χώρου με περιβόλους απαντά την ίδια εποχή στην Ερέτρια, το Βιγλατούρι, τη Γρόττα, την Παλαιά Σμύρνη, αλλά επιλέγεται επίσης με διαφοροποιήσεις στα Μέγαρα Υβλαία και τη Ζαγορά, βλ. Μαζαράκης Αινιάν 2001, 47. Mazarakis Ainian 2007. Mazarakis Ainian 2012β.

⁵⁵ Mazarakis Ainian 1998, 194. Mazarakis Ainian 2002, 154.

⁵⁶ Μαζαράκης Αινιάν 1999, 60. Mazarakis Ainian 2006-2007, 85.

⁵⁷ Mazarakis Ainian 1998, 194.

⁵⁸ Μαζαράκης Αινιάν 2004β, 383.

⁵⁹ Το Ηρώο είναι κτίσμα του 7^{ου} αιώνα π.Χ. από το οποίο ήρθαν στο φως πολυάριθμα κατακερματισμένα αγγεία, μεταλλικά αντικείμενα, στάχτες, κάρβουνα, ασβεστοποιημένα οστά ζώων και όστρεα, ένας λύχνος και ένα πήλινο ειδώλιο βάρκας βλ. Mazarakis Ainian 1998, 206-207, Mazarakis Ainian 2002, 161-164. Μαζαράκης Αινιάν, Μούλιου 2007, 32.

⁶⁰ Vlachou 2020, 232.

αποκάλυψη των κεραμικών κλιβάνων⁶¹ και εργαστηριακών απορριμμάτων, ωστόσο η χρονολόγηση της χρήσης των κλιβάνων⁶² συμπίπτει κυρίως με την τελευταία φάση της χρήσης του χώρου⁶³ και ο πρωιμότερος από αυτούς ανήκει στη δεύτερη φάση της εγκατάστασης⁶⁴.

Η δραστηριότητα του οικισμού, ωστόσο, δεν περιοριζόταν στην γνώση της κεραμικής παραγωγής αλλά επεκτεινόταν και στην κατεργασία μετάλλων⁶⁵, προσδίδοντας στον οικισμό ένα πιο «βιοτεχνικό» χαρακτήρα⁶⁶. Η ύπαρξη αλιευτικών εξαρτημάτων σε κάποια από τα κτίρια που δεν παρουσιάζουν εργαστηριακό χαρακτήρα ή τα πολυάριθμα όστρεα, επιβεβαιώνουν επιπλέον την ενασχόληση των κατοίκων με την αλιεία⁶⁷. Αντιστοίχως, η εύρεση αγνύθων και υφαντικών βαρών μαρτυρεί την παραγωγή υφασμάτων⁶⁸, η παρουσία ζωικών καταλοίπων την κτηνοτροφία, ενώ τα όστρεα τύπου *murex* ίσως χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή μωβ χρωστικής⁶⁹.

Από τις έρευνες σε αυτούς τους δύο τομείς προέκυψε η ίδια ανασκαφική εικόνα όσον αφορά την οργάνωση της ζωής και το κοινωνικό πλαίσιο. Στον Δυτικό Τομέα, όπου τα κτίρια είναι επίσης αφιδωτά, ωοειδή και κυκλικά, επιλέγεται επίσης η οριοθέτηση με περιβόλους και φαίνεται ότι αυτή η επανάληψη δεν οφείλεται αποκλειστικά στην ανάγκη για προστασία από τις πλημμύρες, αλλά εξυπηρετούσαν ένα διττό ρόλο. Η εξήγηση για την ύπαρξη των περιβόλων πρέπει να αναζητηθεί στην Ομηρική περιγραφή της κοινωνίας, όπου η οργάνωση γίνεται σε αυτόνομες οικιστικές μονάδες ή «οίκους», αντίστοιχες του «έρκους» που αναφέρει ο Όμηρος. Σε κάθε περίβολο εγκλείονται οικοδομήματα μεγέθους αντίστοιχου με τον αριθμό των ατόμων

⁶¹ Για τον τρόπο λειτουργίας των κλιβάνων και τις μεθόδους ψησίματος βλ. Gros 2007, 70-90 (τομ. 1). Για τον κατάλογο των κεραμικών κλιβάνων της ΠΕΣ βλ. Papadopoulos 1989, 43-44. Βλ. επίσης Hasaki 2002, 220-225. Mazarakos, Tsatsaki, Tsaravopoulos 2008, 115, 164 photo 15.

⁶² Για τις δραστηριότητες αυτές και την συσχέτισή τους με τις φάσεις της εγκατάστασης βλ. Χαραλαμπίδου 2008. Βλάχου 2010.

⁶³ Σύμφωνα με το κυάθιο που βρέθηκε στον κλίβανο του κτιρίου Η, η χρήση του κλιβάνου θα πρέπει να ξεκίνησε μετά την καταστροφή του κτιρίου, που ανήκε στην 6^η οικοδομική φάση και να εγκαταλείφθηκε στις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ., βλ. Μαζαράκης Αινιάν 1997, 62-65. Βλ. επίσης Μαζαράκης Αινιάν 1996, 47, 49, 72-73. Mazarakis Ainian 2002, 165. Vlachou 2020, 232-241.

⁶⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2000, 46 εικ. 44. Μαζαράκης Αινιάν 2000β, 58, πίν. 31.

⁶⁵ Βλ. Doonan, Mazarakis Ainian 2007 όπου παρουσιάζονται οι ενδείξεις μεταλλουργικής δραστηριότητας στον οικισμό και τα συμπεράσματα της μελέτης των σκωριών. Βλ. επίσης Mazarakis Ainian 1998, 195. Mazarakis Ainian 2002, 157.

⁶⁶ Αντίστοιχη ανασκαφική εικόνα ως προς τη μεταλλοτεχνία έχει και η Ερέτρια, βλ. Mazarakis Ainian 2012, 135.

⁶⁷ Mazarakis Ainian 1998, 209-210. Mazarakis Ainian 2002, 166.

⁶⁸ Συνολικά 153 υφαντικά βάρη και 121 αγνύθες βρέθηκαν σε όλη την έκταση της Γεωμετρικής εγκατάστασης. Τα ευρήματα μελετήθηκαν υπό τη διεύθυνση της M. Gleba και τους B. Dimova και J. Cuttler στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος PROCON, βλ. Mazarakis Ainian 2020, 222, σημ. 44.

⁶⁹ Mazarakis Ainian 1998, 210. Theodoropoulou 2007, 436-437.

της οικογένειας ή του νοικοκυριού που στέγαζαν⁷⁰. Οι περίβολοι λοιπόν αποτελούσαν τα όρια των κτιρίων που περιελάμβανε καθένας από τους οίκους⁷¹, ενδεχομένως όμως να σχετίζονται και με λατρευτικές δραστηριότητες προς τιμήν θεοτήτων ή προγόνων που λάμβαναν χώρα στα πλαίσια του οίκου προσφέροντας παράλληλα μια αίσθηση ιδιωτικότητας στους μεταλλουργούς περιορίζοντάς τους από τους μη έχοντες σχέση με το επάγγελμα⁷².

Παρόλο που ο Δυτικός Τομέας ομοιάζει αρχιτεκτονικά με τον Κεντρικό, δεν παρουσιάζει τον ίδιο «βιοτεχνικό» χαρακτήρα ως προς την ένταση των εργασιών καθώς δεν υπάρχουν ενδείξεις μεταλλουργικών δραστηριοτήτων. Έτσι αν και η κεραμική ως τέχνη ασκούνταν από τις οικογένειες και των δύο τομέων, οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τη μεταλλοτεχνία περιορίζονται στον Κεντρικό Τομέα, γεγονός που θα προσέδιδε στους οίκους του τελευταίου μεγαλύτερο πλούτο και ισχύ. Το κτίριο MB, ένα από τα πιο πρόσφατα αρχιτεκτονικά ευρήματα του Δυτικού Τομέα⁷³, επιλέχθηκε για την παρούσα πραγματεία χάρη στο μεγάλο όγκο χονδροειδούς κεραμικής που απέδωσε, καθώς η ποικιλία των ευρημάτων ενδείκνυται για μια τυπολογική και συγκριτική μελέτη.

Όπως φάνηκε από την παραπάνω θεώρηση της εγκατάστασης στον Ωρωπό κατά τους Γεωμετρικούς χρόνους, επρόκειτο για μια κοινωνία με οργάνωση και σχετική αυτάρκεια. Η ύπαρξη βιοτεχνικής παραγωγής και κεραμικής δραστηριότητας μαρτυρά έναν οικισμό ικανό να καλύψει τις ανάγκες του και να στηριχθεί στις δικές του παραγωγικές δυνάμεις. Από τη μελέτη των κινητών και σταθερών ευρημάτων που απέδωσαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της εγκατάστασης προέκυψε ότι τα κτίρια θα πρέπει να εξυπηρετούσαν περισσότερες από μια λειτουργίες, με πιο βασικές αυτές της κατοίκησης και της εργασίας. Μια οικία φαίνεται ότι στέγαζε παραπάνω από μία οικογένεια και τα άτομα που συνυπήρχαν αποτελούσαν ένα νοικοκυριό⁷⁴. Το κάθε νοικοκυριό θα πρέπει να λειτουργούσε με μια σχετική αυτονομία, ακόμα κι αν δεν την είχαν όλα στον ίδιο βαθμό⁷⁵. Ο βαθμός αυτονομίας θα καθοριζόταν από τις εργασίες με τις οποίες ασχολούταν η κάθε ομάδα.

⁷⁰ Μαζαράκης Αινιάν 2001, 45.

⁷¹ Τουλάχιστον έξι ανεξάρτητοι μεταξύ τους οίκοι έχουν ανασκαφεί μέχρι στιγμής, βλ. Mazarakis Ainian 2020, 216-218.

⁷² Mazarakis Ainian 2007β, 163-167.

⁷³ Το κτίριο ήρθε στο φως στη διάρκεια των ανασκαφών του έτους 2023.

⁷⁴ Σχετικά με την δομή της κοινωνίας σε παραλληλισμό με τον Όμηρο, βλ. Mazarakis Ainian 2007, 28. Μαζαράκης Αινιάν, Μούλιου 2008, 29.

⁷⁵ Μαζαράκης Αινιάν 2001, 46. Mazarakis Ainian 2007, 28.

Καθώς τα περισσότερα οικοδομήματα του Ωρωπού λειτουργούσαν ως χώροι κατοίκησης, τα κεραμικά ευρήματα που τους αντιστοιχούν καθώς και η εστία που συχνά έχουν, συνδέονται κατά κύριο λόγο με δραστηριότητες της καθημερινότητας. Από τον όγκο των ευρημάτων, ένα μεγάλο ποσοστό καλύπτει η χονδροειδής κεραμική με θραύσματα αγγείων που αντιστοιχούν στην προετοιμασία του φαγητού, το μαγείρεμα και την αποθήκευση. Ιδίως κατά τη δεύτερη και τρίτη οικιστική φάση, για τις οποίες οι ενδείξεις πολιτιστικών και θρησκευτικών δραστηριοτήτων δεν είναι ιδιαίτερα έντονες, τα ευρήματα παρουσιάζουν ακόμη εντονότερη συσχέτιση με τις παραπάνω ασχολίες.

III. Ο Ωρωπός μεταξύ Αττικής και Εύβοιας

Αν και ο Ωρωπός ανήκει γεωγραφικά στην Αττική είναι ξεκάθαρο ότι κατά τους Γεωμετρικούς χρόνους σχετιζόταν και επηρεαζόταν περισσότερο από τις περιοχές του Ευβοϊκού κόλπου και ειδικότερα την Ερέτρια. Οι δύο οικισμοί συνιστούν ζωτικές, γειτνιάζουσες θέσεις που βρέθηκαν στο απόγειο της άνθισης τους σχεδόν ταυτόχρονα, με την Ερέτρια να έχει ξεκινήσει την άνοδο λίγο νωρίτερα και τον Ωρωπό να προηγείται χρονολογικά ως προς την εγκατάσταση. Η άνοδος της Εύβοιας οδήγησε στον σχηματισμό της λεγόμενης «Ευβοϊκής κοινής»⁷⁶, της καθιέρωσης δηλαδή του υλικού πολιτισμού της σε ένα ευρύ γεωγραφικό πλαίσιο, η οποία έδρασε καθοριστικά για την συγκρότηση του Ωρωπού τεχνικά, οργανωτικά και ιδεολογικά.

Η άμεση ευβοϊκή επιρροή πιστοποιείται από την αγγειοπλαστική παραγωγή του Ωρωπού, γεγονός που καθιστά πιθανό οι παραγωγοί των εργαστηρίων του Ωρωπού να ήταν Ευβοείς⁷⁷. Όσον αφορά τη διακοσμημένη κυρίως κεραμική, από τη χημική ανάλυση δείγματος αγγείων του οικοπέδου Ο.Τ.Ε. προέκυψαν διαφωτιστικά συμπεράσματα σχετικά με την κεραμική παραγωγή του Ωρωπού, καθώς ενδέχεται η προέλευση του πηλού να είναι από το Ληλάντιο πεδίο και επιβεβαιώθηκε ότι το Λευκαντί λειτούργησε για την παραγωγή του Ωρωπού ως πρότυπο και τον επηρέαζε άμεσα, παρόλο που η ποιοτική διαφορά τους είναι εμφανής. Ωστόσο, όσον αφορά την ακόσμητη, χονδροειδή κεραμική, η πρώτη ύλη φαίνεται πιθανό να εισαγόταν, μεταξύ άλλων, και από τον Ωρωπό στην Ερέτρια⁷⁸. Οι γνώσεις σχετικά με την παραγωγή

⁷⁶ Για την Ευβοϊκή κοινή βλ. Desborough 1972, 343. Lemos 2002, 212-217.

⁷⁷ Βλάχου 2020, 241. Μαζαράκης Αινιάν, Λαιμού, Βλάχου 2020, 63, 65-66.

⁷⁸ Boardman 1952, 2. Boardman 1957, 2.

κεραμικής στον Ωρωπό οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην εύρεση των τριών κλιβάνων του οικοπέδου Ο.Σ.Κ., αριθμός ιδιαίτερα υψηλός συγκριτικά με αντίστοιχα ευρήματα της ίδιας περιόδου από άλλες περιοχές. Από την Εύβοια μόνο ένας είναι γνωστός και προέρχεται από την Ερέτρια. Πρόκειται για κατασκευή του 8^{ου} αιώνα π.Χ., που εντοπίστηκε κάτω από το βοτσαλωτό δάπεδο της «Οικίας με τα Μωσαϊκά»⁷⁹. Το γεγονός ότι η Ερέτρια είχε δική της παραγωγή κεραμικής είναι γνωστό, μεγάλο ποσοστό των ευρημάτων όμως είναι εισηγμένα⁸⁰ από την Αττική, την Κόρινθο και την Κύπρο⁸¹.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης, ότι και η χωροταξική διάταξη της εγκατάστασης μιμείται το πρότυπο της Ερέτριας και της Εύβοιας γενικότερα⁸². Τα αψιδωτά, κυκλικά και ελλειψοειδή κτίρια που οριοθετούνται από περιβόλους χαρακτηρίζουν επίσης την περιοχή της Ξερόπολης-Λευκαντίου, της Κύμης, του Βιγλατουρίου αλλά και των Πιθηκουσσών, θέση που αποτελεί την παλαιότερη «αποικία» των Ευβοέων στην Ιταλία και που σχετίζεται επίσης με τους εγχυτρισμούς και τα περίδειπνα⁸³. Κοινά στοιχεία με τον Ωρωπό και την Ερέτρια αναγνωρίζονται επίσης στη Γεωμετρική εγκατάσταση στη Ζαγορά της Άνδρου, με την οποία η Ερέτρια θα πρέπει να είχε επαφές λόγω της κοντινής τους θέσης και ενδεχομένως να είχε υπό τον έλεγχό της κάποια παράλια τμήματα. Στη Ζαγορά του 8^{ου} αιώνα π.Χ. τα κτίρια είναι ορθογώνια με πολλαπλές αρχιτεκτονικές φάσεις κατά τις οποίες, όπως συνέβαινε και στον Ωρωπό, εντός ενός διαστήματος μικρότερου της μίας γενιάς τα κτίρια αναδομούνταν, ξαναχρησιμοποιούνταν ή ανοικοδομούνταν πάνω από τα θεμέλια παλαιότερων κατασκευών, πιθανότατα λόγω των φθαρτών υλικών κατασκευής που χρησιμοποιούνταν τα οποία γίνονταν ασταθή από τις συχνές πλημμύρες και όχι κάποιας καταστροφής που είχε προηγηθεί⁸⁴.

Εκτός από την ομοιότητα των παραπάνω θέσεων στην οικιστική οργάνωση, αρκετές από αυτές ακολουθούν επίσης το εθιμοτυπικό της παιδικής ταφής σε εγχυτρισμό, ακόμα κι αν δεν πρόκειται για μια πρακτική που επιλέγεται κατ' αποκλειστικότητα. Πιο συγκεκριμένα στους πρόποδες του οικισμού της Ξερόπολης στο Λευκαντί, στην

⁷⁹ Ducrey, Metzger, Reber 1993, 21-22.

⁸⁰ Blandin 2007, 165 (τόμ. 1).

⁸¹ Θέμελης 1981, 147, πίν. 105α. Θέμελης 1983, 140.

⁸² Βλ. Mazarakis Ainian 2007β, 160-163.

⁸³ Ridgway 1984. Buchner, Ridgway 1993. Mazarakis Ainian 2002, 166. Μαζαράκης Αινιάν 2004β, 379. Mazarakis Ainian 2007β.

⁸⁴ Mazarakis Ainian 2012β, 128-129.

οποία μέχρι πρόσφατα ήταν γνωστές μόνο οι οργανωμένες νεκροπόλεις⁸⁵, αποκαλύφθηκαν δύο παιδικοί τάφοι, ένας απλός ενταφιασμός παιδιού ηλικίας 5-6 ετών και ένας μοναδικός μέχρι στιγμής εγχυτρισμός βρέφους, που άλλαξε αυτό τα δεδομένα για τις παιδικές ταφές και σηματοδότησε την έναρξη των μελετών πάνω στο ζήτημα αυτό⁸⁶. Οι δύο ταφές βρίσκονταν σε βάθος δύο μέτρων από την επιφάνεια του εδάφους, με τον εγχυτρισμό που είναι λίγο υστερότερος να εφάπτεται με την ΒΑ γωνία της ταφής. Πρόκειται για ταφή σε δίωτο αμφορέα εισηγμένο από την Σάμο, τύπο που βρίσκει παράλληλο σε ταφικό αγγείο της Ερέτριας⁸⁷. Στον χώρο γύρω από τις δύο ταφές υπήρχαν όστρακα ΥΓ λεπτής κεραμικής, στοιχείο που παραπέμπει στα νεκρικά τελετουργικά γεύματα⁸⁸. Σε ελληνικές αποικίες της Δύσης η επιλογή της ταφής σε εγχυτρισμό είναι επίσης συνήθης, ιδίως στις Πιθηκούσες, στο νεκροταφείο Valle San Montano, όπου ανασκάφηκαν 131 εγχυτρισμοί σε χρηστικά αγγεία τοπικής παραγωγής, κυρίως αμφορείς αλλά και άλλα αγγεία κατασκευασμένα από χονδροειδή πηλό. Κοινή πρακτική είναι και για την Σικελία, ιδιαίτερα για τις περιοχές των Συρακουσών και των Μεγάρων Υβλαία⁸⁹.

Στην Αττική της Ύστερης Γεωμετρικής περιόδου χαρακτηριστική η είναι μεγάλη ποικιλία ταφικών εθίμων. Σε αντίθεση με τον Ωρωπό, η επιλογή ταφής των παιδιών είναι συνήθης κατά την εποχή αυτή και μάλιστα πολύ συχνά υπήρχαν στον τάφο πήλινα ειδώλια που δίνονταν στο παιδί ως κτερίσματα, ακόμα και κοσμήματα, τα οποία έκαναν μερικές ταφές να ξεχωρίζουν ως πλουσιότερες⁹⁰. Είναι πιθανό η καύση να αποτελούσε επίσης επιλογή για τα παιδιά από 7 ή 9 ετών και άνω⁹¹ και εφόσον έχουν αποκαλυφθεί δευτερογενείς ταφές τέτοιου είδους, ενδεχομένως αυτός ο συνδυασμός μεθόδων να συνιστούσε μια συμβολική πράξη, αντιπροσωπευτική της μεταβατικής ηλικίας του παιδιού προς την ενηλικίωση⁹². Για τις ακόμη πιο νεαρές ηλικίες η καύση δεν αποτελεί επιλογή διότι αυτή επιλεγόταν αποκλειστικά ως μέσω διάκρισης της ηλικίας και δεν

⁸⁵ Mazarakis Ainian 2010, 74.

⁸⁶ Η κατοίκηση είχε ξεκινήσει ήδη από την ΠΕΧ όμως παρά τις εκτενείς μελέτες και τον πλούτο των γνώσεων που αυτές έχουν προσφέρει, μέχρι πρόσφατα καμία ένδειξη ταφών δεν υπήρχε που να χρονολογείται στην Ύστερη Γεωμετρική εποχή, Lemos 2007, 126. Lemos 2012, 160-161, fig. 2-3. Vlanti 2020, 94, fig. 132.

⁸⁷ Ο αμφορέας της ταφής 11 με αρ. ευρ. G/10-148, Blandin 2007, 25, pl. 39-40.

⁸⁸ Lemos 2012, 167.

⁸⁹ Σε περιοχές του Αιγαίου και της Δύσης που δραστηριοποιούνταν στο θαλάσσιο εμπόριο είναι χαρακτηριστική η χρήση εμπορικών αμφορέων για την ταφή παιδιών. Συγκεκριμένα στο Λευκαντί, στην Ερέτρια, συγκεκριμένα στη Μένδη, στην Ακανθο, τις Πιθηκούσες και στην Αθήνα στα τέλη της Γεωμετρικής εποχής, Lemos 2012, 168, 170.

⁹⁰ Alexandridou 2016, 350.

⁹¹ Pomadère 2005, 159.

⁹² Alexandridou 2016, 349.

σχετιζόταν με τα παιδιά⁹³ ενώ αντίθετα, για αυτά φαίνεται ότι επιλέγονταν, πέραν του ενταφιασμού. η πρακτική του εγχυτρισμού⁹⁴.

Όπως στον Ωρωπό έτσι και στην Αττική, ο εγχυτρισμός μπορούσε να γίνει και τόσο σε χονδροειδή, χρηστικά αγγεία όσο και σε γραπτή, λεπτή κεραμική η βασική διαφορά όμως είναι ότι οι ΥΓ παιδικές ταφές της Αττικής, είτε σε λάκκο είτε σε αγγείο, γίνονται σε ταφικές συστάδες ή σε σημεία ταφικών συστάδων⁹⁵. Πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα χώρου αφιερωμένου αποκλειστικά σε παιδικούς εγχυτρισμούς είναι το μεσαίου μεγέθους νεκροταφείο⁹⁶ στην Ακαδημία Πλάτωνος⁹⁷ και σε κοντινή απόσταση από αυτό, ένα μικρότερο οικόπεδο στην οδό Καστοριάς όπου αποκαλύφθηκαν τέσσερεις εγχυτρισμοί παιδιών⁹⁸. Ενδιαφέρον έχει επίσης μια θέση στο Θησείο, στην οδό Ηρακλειδών, όπου βρέθηκαν δύο ενταφιασμοί και δύο εγχυτρισμοί παιδιών σε αμφορείς. Οι ταφές αυτές είχαν τοποθετηθεί στη γωνία δύο τοιχαρίων που μάλλον είναι τμήμα περιβόλου, στον οποίο περικλείεται τουλάχιστον ένα αψιδωτό κτίριο⁹⁹. Αυτοί οι χώροι δεν μπορούν να θεωρηθούν παιδικά νεκροταφεία, αλλά εκτάσεις που επιλεχθεί για ομαδικές ταφές παιδιών¹⁰⁰.

Η πρακτική της ταφής των παιδιών εντός αγγείου στα πλαίσια του οικισμού έχει τις ρίζες της στις αρχές της Νεολιθικής εποχής κυρίως της Βόρειας Συρίας και της Μεσοποταμίας¹⁰¹. Το έθιμο αυτό ταξίδεψε στο Αιγαίο και κατέληξε κατά τον 8^ο αιώνα π.Χ. να είναι μια από τις δημοφιλέστερες ταφικές πρακτικές στον Ελληνικό κόσμο. Οι ταφές, παιδικές και ενήλικες, ανάμεσα σε κτιριακές εγκαταστάσεις είναι ένα φαινόμενο που γνώρισε μεγαλύτερη διάδοση στις αρχές της Εποχής του Σιδήρου, αλλά στις περιοχές του Ευβοϊκού κόλπου, κυρίως του Ωρωπού και της Ερέτριας, διατηρήθηκε για την ταφή των παιδιών μέχρι το τέλος της Γεωμετρικής εποχής¹⁰². Εκτός από τις

⁹³ De Polignac 2005, 175, 179. Etienne 2005, 188.

⁹⁴ Οι πρωιμότεροι εγχυτρισμοί στην Αθήνα χρονολογούνται στην ΥΓΠ εποχή, Lemos 2012, 169.

⁹⁵ Καθώς στη Αττική έχουν βρεθεί πολλές θέσεις με παιδικές ταφές και δεν είναι δυνατό να αναφερθούν όλες, τα παραδείγματα που ακολουθούν είναι ενδεικτικά. Άλλες θέσεις στις οποίες έχουν εντοπιστεί ταφές παιδιών είναι το Βόρειο νεκροταφείο της Ελευσίνας, η θέση Λαθούριζα της Βάρης, πιθανώς ο Βρανάς του Μαραθώνα και ο Θωρικός και άλλες. Για αναλυτική παράθεση των Αττικών νεκροταφείων βλ. Vlanti 2020, 41-55.

⁹⁶ Vlanti 2020, 219.

⁹⁷ Ο οικισμός στην θέση της Ακαδημίας Πλάτωνος χρονολογείται στα τέλη του 8^{ου} με αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. και παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία με τη σύγχρονη εγκατάσταση στον Ωρωπό, συμπεριλαμβανομένων των παιδικών εγχυτρισμών που εντοπίζονται σε διάφορα σημεία της περιοχής, βλ. Mazarakis Ainian, Alexandridou 2024.

⁹⁸ Βογιατζοπούλου Βαλαβάνη 1987, 23. Είναι πιθανό οι εγχυτρισμοί να ήταν πέντε, βλ. Vlanti 2020, 219, σημ. 820.

⁹⁹ Ηλιόπουλος 2001-2004, 214-215, εικ. 12.

¹⁰⁰ Vlanti 2020, 219-220.

¹⁰¹ Vlanti 2020, 36-37.

¹⁰² Mazarakis Ainian 2010, 72.

θέσεις που ήδη αναφέρθηκαν, παιδικοί εγχυτρισμοί έχουν έρθει στο φως σε αρκετές περιοχές της κεντρικής Ελλάδος, της Κορίνθου, των Κυκλάδων, των Δωδεκανήσων και του Ιονίου, χωρίς απαραίτητως να υπερτερούν έναντι του απλού ενταφιασμού. Οι ταφές βρίσκονται στο ίδιο περιβάλλον με ταφές ενταφιασμών ή καύσεις ενηλίκων¹⁰³.

¹⁰³ Lemos 2012, 167 με βιβλιογραφία σημ. 39.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΧΟΝΔΡΟΕΙΔΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΑΠΟ ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ MB¹⁰⁴

I. Αρχιτεκτονική του κτιρίου

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών του έτους 2023 αποκαλύφθηκε στο Δυτικό Τομέα (Περιοχή III) του οικοπέδου Ο.Σ.Κ. το κτίριο MB (Εικ. 6α-γ), το οποίο απέφερε ποικιλία ευρημάτων. Πρόκειται για ένα οικοδόμημα ελλειψοειδούς σχήματος, του συνηθέστερου σχήματος των κτιρίων της περιοχής, το οποίο ορίζεται από τον τοίχο T171. Το κτίριο είναι κατασκευασμένο από πλακοειδείς αργούς λίθους μικρού και μεσαίου μεγέθους και ανά σημεία από ποταμίσιες κροκάλες ίδιου μεγέθους, δίχως συνδετικό υλικό. Η αρχιτεκτονική του ομοιομορφία διαταράσσεται ανά σημεία λόγω υστερότερων επεμβάσεων και κατασκευαστικών διαφοροποιήσεων. Για την βέλτιστη κατανόηση του χώρου, η ανασκαφή του κτιρίου έγινε με την διαίρεση του κτιρίου σε δύο τομές, βόρεια και νότια και την υποδιαίρεσή τους σε τεταρτημόρια.

Οι εξωτερικές διαστάσεις του κτιρίου είναι περίπου 6,70x3,80μ. και η αποκάλυψή του έγινε σε βάθος -1.23/-1.29μ από την σημερινή επιφάνεια του εδάφους. Το κτίριο φαίνεται να έχει ανοικοδομηθεί πάνω από παλαιότερη κατασκευή, καθώς στο ΒΑ τεταρτημόριό του, σε βάθος περίπου -1.35μ αποκαλύφθηκε μια σειρά κροκάλων και λίγων πλακοειδών λίθων ατάκτως ειρηνένων που αποτελεί τμήμα αψιδωτού τοίχου, ενώ παράλληλα πάνω σε τμήμα του T171 σε βάθος έδρασης -1.44μ βρίσκεται ο τοίχος T172, που ανήκει σε μεταγενέστερη περίοδο. Η εύρεση ενός μεγάλου επίπεδου λίθου στο μέσον περίπου του Ανατολικού τμήματος του T171 ερμηνεύθηκε ως κατώφλι και στο σημείο υπήρχε συσσωρευμένη αρκετή ποσότητα κεραμικής.

Το νότιο ήμισυ του κτιρίου έχει προσφέρει μέχρι στιγμής τις περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την εσωτερική διαμόρφωση του χώρου. Ένα στρώμα από συσσωρευμένα μικρά βότσαλα που ήταν πυκνότερο στο νοτιότερο τμήμα του¹⁰⁵ φανέρωσε την ύπαρξη δαπέδου σε βάθος -1.39μ., ενώ τα ίχνη καύσης που ήρθαν στο φως σε κοιλότητα διαμέτρου 0.60μ περίπου στο μέσον του κτιρίου, δηλώνουν την ύπαρξη εστίας. Από το βόρειο ήμισυ του κτιρίου τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δεν

¹⁰⁴ Όλες οι πληροφορίες αντλήθηκαν από τα ανασκαφικά ημερολόγια του 2023. Το σύνολο των πορισμάτων της ανασκαφικής περιόδου του έτους 2023 θα δημοσιευθεί στο προσεχές μέλλον στα ΠΑΕ 2023.

¹⁰⁵ Συγκέντρωση βότσαλων μεγέθους μικρότερου των 5εκ υπήρχε επίσης στο εξωτερικό του κτιρίου, σε επαφή με την παρειά του τοίχου της αψίδας σε βάθος -1.46μ.

εμπλουτίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό τις πληροφορίες καθώς μια συσσώρευση λίθων στο ΒΔ τμήμα του T171 και πολύ κοντά στην ασίδα, προς το παρόν δεν επιδέχεται ερμηνείας. Ωστόσο, η εμφάνιση σειράς πλακοειδών λίθων μεσαίου μεγέθους σε βάθος -1.36μ έως -1.40μ στην εσωτερική παρειά του τοίχου της ασίδας, οι οποίες διαφέρουν ως προς τον τρόπο κατασκευής από την ασίδα μπορεί να ερμηνευθεί ως έδρανο. Εξωτερικά του κτιρίου και ανατολικά της βορειότερης απόληξης του ανατολικού τοίχου επίσης, αποκαλύφθηκε κατά χώραν σε βάθος -1.44μ τοποθετημένη σε αξονική συμμετρία η άνω επιφάνεια μιας κατεστραμμένης ωμόπλινθου διαστάσεων 20x30εκ περίπου που ερμηνεύθηκαν ως τμήμα είτε κάποιας κατασκευής είτε του δαπέδου.

Από το κτίριο προέκυψε πληθώρα ευρημάτων, τα πιο ιδιαίτερα κεραμικά ευρήματα που απέδωσαν οι εργασίες στο κτίριο όμως, είναι αναμφίβολα το σύνολο των εγχυτρισμών και των αγγείων που θα σχολιαστούν περαιτέρω στην παρούσα μελέτη. Ο λόγος γίνεται για τους εγχυτρισμούς VIα, VIβ, VII που τοποθετήθηκαν στο χώρο μετά την εγκατάλειψη του κτιρίου¹⁰⁶ και μια ποσότητα ελαφρώς πρωιμότερων χειροποίητων αγγείων που βρέθηκαν κοντά τους. Η μελέτη τους διαφωτίζει παράλληλα για τις τεχνικές κατασκευής των χονδροειδών αγγείων και για ταφικές πρακτικές του Ωρωπού. Η μεταγενέστερη εναπόθεση των εγχυτρισμών στο χώρο φανερώνει ότι η χρονική διαδοχή της δραστηριότητας στο κτίριο ορίζεται από τουλάχιστον δύο φάσεις, αυτήν της χρήσης και αυτήν της εγκατάλειψής του. Όσον αφορά όλα τα κινητά ευρήματα του κτιρίου, πλην των εγχυτρισμών, όλα προέρχονται από την περίοδο χρήσης του και η συντριπτική πλειονότητά τους πρόκειται για χονδροειδή, ακόσμητη κεραμική. Από το κτίριο προήλθε επίσης μερική ποσότητα λεπτής, διακοσμημένης κεραμικής και αντικείμενα καθημερινής χρήσης. Από τις ανασκαφικές εργασίες συγκεντρώθηκαν επίσης αγνύθες και σφονδύλια, πυριτόλιθοι, φολίδες οψιανού, αρκετή ποσότητα ξυλάνθρακα, απανθρακωμένων ελαιοπυρήνων και κάρβουνων, αλιευτικό βαρίδιο και όστρεα, λίγα οστά, τριπτήρας από αμμόπετρα, χάλκινος τρίφτης τυριού¹⁰⁷ και ένα σιδερένιο αντικείμενο κυκλικής διατομής που πιθανώς να πρόκειται για οβελό.

Παρόλο που όσα κατάλοιπα, αρχιτεκτονικά και υλικά, έχουν έρθει στο φως είναι επαρκή, οδηγώντας σε σημαντικά συμπεράσματα σχετικά με τη χρήση του κτιρίου και

¹⁰⁶ Σημαντικός είναι επίσης ο αμφορέας του εγχυτρισμού VIII, που λόγω της γραπτής διακόσμησής του (φέρει ταινιωτή διακόσμηση) δεν εντάσσεται στα ευρήματα που θα αναφερθούν παρακάτω.

¹⁰⁷ Μαζαράκης Αινιάν 2023, εικ. 6-7, σχ. 7.

του ευρύτερου χώρου, η μελλοντική έρευνα θα τα εμπλουτίσει και θα επιτρέψει την διαμόρφωση μιας ακόμα πιο ξεκάθαρης και λεπτομερούς εικόνας.

II. Η χρηστική κεραμική από τη φάση χρήσης του κτιρίου

Οι ανασκαφικές μελέτες περιμετρικά και εσωτερικά του κτιρίου υπέδειξαν ότι σε αυτό στεγαζόταν τουλάχιστον ένα νοικοκυριό. Η αποκάλυψη των κινητών ευρημάτων φανέρωσε τμήμα των καθημερινών πρακτικών των ανθρώπων, καθώς τα ευρήματα ήταν ως επί το πλείστον χονδροειδής κεραμική, η οποία αποτελούσε την οικοσκευή του σπιτιού. Πρόκειται κατά βάση για όστρακα από χύτρες (αρ. κατ. 1-24), μόνωτες στις περισσότερες περιπτώσεις, αμφορείς, πίθους (αρ. κατ. 25-43) και λεκάνες (αρ. κατ. 44-56), ενώ ο περιορισμένος αριθμός τμημάτων πυραύνων (αρ. κατ. 57-59) προσφέρει πληροφορίες για την διαδικασία της προετοιμασίας του φαγητού.

Το σύνολο των ευρημάτων χονδροειδούς κεραμικής του Κτιρίου MB χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 8^{ου} αιώνα π.Χ. και συμπίπτει με την περίοδο χρήσης του κτιρίου. Η διασπορά των αντικειμένων της κατηγορίας αυτής φαίνεται ότι ήταν, ως ένα βαθμό, ανομοιόμορφη στο χώρο, αν και η πλειονότητα των ευρημάτων χονδροειδούς κεραμικής δεν βρισκόταν σε μεγάλη απόσταση από την κεντρική εστία. Η μεγαλύτερη συγκέντρωσή της προέκυψε στο βόρειο ήμισυ και στο μέσον της εσωτερικής πλευράς του ανατολικού τμήματος του τοίχου 171, ωστόσο αξιόλογη ποσότητα βρέθηκε και στο νότιο ήμισυ του κτιρίου. Μάλιστα, στις μέχρι τώρα ανασκαφές, η χονδροειδής, χειροποίητη κεραμική που προήλθε από το κτίριο είναι υπεράριθμη σε σύγκριση με τη λεπτή, γραπτή κεραμική (Εικ. 7).

Από τη μακροσκοπική εξέταση των χαρακτηριστικών ευρημάτων προέκυψε ότι ο πηλός που χρησιμοποιήθηκε ήταν παρόμοιος για όλα τα χρηστικά αγγεία. Τα εγκλείσματα είναι κατά κανόνα μαύρα μεγάλου και μεσαίου μεγέθους ή υπάρχει συνδυασμός μαύρων και λευκών εγκλεισμάτων και μόνο σε μεμονωμένες περιπτώσεις είναι ορατά αποκλειστικά λευκά εγκλείσματα. Κοινό στοιχείο σε όλα τα ευρήματα αυτής της κατηγορίας ανεξαιρέτως είναι η ασημίζουσα μαρμαρυγή που είναι πάντοτε παρούσα σε διαφορετικές ποσότητες, αν και συχνά είναι δύσκολα διακριτή. Το χρώμα του πηλού των αγγείων είναι κατά βάση καστανέρυθρο, πορτοκαλόχρωμο ή ρόδινο (2.5YR 3/6-5/8, 5YR 7/6-7/8 και 7.5YR 5/6-7/8)¹⁰⁸, συχνά με ίχνη στίλβωσης της

¹⁰⁸ Για τον προσδιορισμό του χρώματος του πηλού χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα Munsell Soil Colour Charts.

εξωτερικής επιφάνειας. Σε πολλά όστρακα υπάρχουν έντονα ίχνη καύσης, ενώ επίσης σε αρκετά εντοπίζεται το εφέ sandwich. Το εφέ αυτό σχετίζεται με τη διαδικασία της όπτησης των αγγείων και ενώ τα εξωτερικά τοιχώματα φαίνονται ανεπηρέαστα από την έκθεσή τους στη φωτιά, εσωτερικά το χρώμα του πηλού είναι γκρίζο ή μαύρο, προσδίδοντας στον πηλό την όψη ενός sandwich που είναι ορατή μόνο στα σημεία που έχουν θραυσθεί¹⁰⁹. Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό πολύ σύνηθες στην χονδροειδή κεραμική που απαντά σε πολλά εργαστήρια και ίσως σχετίζεται με το ψήσιμο σε ανοιχτή φωτιά¹¹⁰.

Η συσχέτιση του Ωρωπού με την παράδοση των Ερετριακών εργαστηρίων επαληθεύεται και με τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μελέτη του υλικού κατασκευής των αγγείων του Ωρωπού¹¹¹, εφόσον όλα τα παραπάνω στοιχεία του πηλού των χονδροειδών αγγείων του κτιρίου MB συνιστούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα και των ευρημάτων της Εύβοιας¹¹² και ειδικά της Ερέτριας¹¹³. Η χημική ανάλυση επιλεγμένων κεραμικών από τον Ωρωπό και η σύγκριση των αποτελεσμάτων με την κεραμική της από την Εύβοια πιστοποιεί την τοπική παραγωγή των αγγείων στον Ωρωπό, ή τουλάχιστον των περισσότερων από αυτά¹¹⁴, δεδομένο που επιβεβαιώνεται και από τους κεραμικούς κλίβανους που έχουν ανασκαφεί.

Παρά την αρκετά αποσπασματική κατάσταση των ευρημάτων, είναι δυνατή η τυπολογική κατάταξη των αγγείων. Παρόλο που σε πολλά από τα ευρήματα φαίνεται ότι έχει χρησιμοποιηθεί τροχός, υπάρχουν επίσης αρκετά ευρήματα των οποίων η κατασκευή δεν είναι ιδιαίτερα προσεγμένη και η επιφάνειά τους είναι σχετικά ανομοιόμορφη, χαρακτηριστικό που δηλώνει ότι πρόκειται για χειροποίητες δημιουργίες. Η παρατήρηση αυτή αποδεικνύει ότι η αποκλειστική χρήση τροχού συνήθως δεν επιλεγόταν πάντοτε σε σκεύη καθημερινής χρήσης και συχνά

¹⁰⁹ Σχετικά με τη δημιουργία του εφέ αυτού και την ανάλυση της χημικής σύστασης και της κρυσταλλικής δομής της αργίλου βλ. Κυριατζή 2000, 31-33.

¹¹⁰ Για το ψήσιμο των αγγείων σε ανοιχτή φωτιά βλ. Κυριατζή 2000, 72-73. Στον Ωρωπό είναι γνωστό ότι η κεραμική παραγωγή γινόταν και σε ανοιχτό χώρο, βλ. Vlachou 2020, 238.

¹¹¹ Βλ. Βλάχου 2004, Βλάχου 2010 και Χαραλαμπίδου 2008 για μελέτες τροχοποίητης και χειροποίητης κεραμικής σε Ωρωπό και Εύβοια.

¹¹² Ενδελεχώς μελετήθηκαν ποσοτικά και μορφολογικά 3.244 δείγματα χονδροειδούς κεραμικής του Ωρωπού, για τα οποία έγινε και σύγκριση με αντίστοιχα ευρήματα από το Λευκαντί της Εύβοιας, βλ. Gros 2007β, 256-257. Για τη μελέτη της λεπτής κεραμικής του Ωρωπού και της σχέσης της με την Εύβοια βλ. Βλάχου 2010, 183-300 και Vlachou 2012, όπου στη σύγκριση αναφέρονται και ευρήματα από τη Ζαγορά.

¹¹³ Σχετικά με τα βασικά χαρακτηριστικά του πηλού των Ερετριακών αγγείων βλ. Descœudres 2006/07, 6, σημ. 33. Για τη λεπτομερή ανάλυση της σύστασής του βλ. Stern, Descœudres 1997, 73-86.

¹¹⁴ Για τις αρχαιομετρικές αναλύσεις 14 δειγμάτων λεπτής κεραμικής της ΠΕΣ από τον Ωρωπό και την σύγκρισή τους με την Ευβοϊκή παραγωγή βλ. Mazarakis Ainian, Vlachou 2014.

προτιμούσαν το συνδυασμό του τροχού με το πλάσιμο στο χέρι. Όσον αφορά τα κλειστά αγγεία, η πλειονότητά τους είναι τροχοποίητες μόνωτες χύτρες, συνήθως με ίχνη καύσης και σχεδόν πάντα στίλβωσης στην εξωτερική επιφάνεια. Όλες έχουν στενή, επίπεδη βάση και ωοειδές ή ημιοωειδές σώμα στον ώμο του οποίου απολήγει κάθετη ταινιωτή λαβή. Η λαβή εκφύεται από το χείλος τους, το οποίο είναι έξω νεύον, συνήθως στρογγυλεμένο με διάμετρο κατά μέσο όρο 16.9εκ. Σε κανένα από τα ευρήματα δεν υπάρχει διαμόρφωση ώστε να δεχθεί το αγγείο πόμα. Σε ποσότητα επίσης υπάρχουν οι αμφορείς και οι πιθαμφορείς που αποτελούν τα πιο ογκώδη αγγεία και προορίζονταν καταρχήν για αποθηκευτική χρήση. Η τυπολογία τους φαίνεται συχνά ότι ακολουθεί τα ευβοϊκά παραδείγματα με το διάτρητο πόδι. Σε μερικές περιπτώσεις η βάση τους μπορεί να είναι επίπεδη (αρ. κατ. 27, 31, 32), δισκοειδής (αρ. κατ. 28, 34) ή δακτυλιόσχημη (αρ. κατ. 29), αλλά στα όστρακα με αρ. κατ. 30 και 33 φαίνεται ότι απουσιάζει τμήμα του κατώτερου μέρους των αγγείων, του ποδιού που απαντά και στους πίθους των εγχυτρισμών IV, VIα και VII με αρ. κατ. 84, 85 και 87 αντίστοιχα. Οι λαβές τους είναι κάθετες ταινιωτές και συχνά στο κατώτερο μέρος τους έχουν εμπίεστο αποτύπωμα του κεραμέα, μια δαχτυλιά που εξυπηρετεί στη συγκόλληση της λαβής πάνω στο αγγείο. Το χείλος των αγγείων αυτών είναι επίπεδο και έξω νεύον. Οι αμφορείς συνηθίζονταν να διακοσμούνται με εγχαράξεις (βλ. αρ. κατ. 40) και συχνά στο σώμα τους υπάρχουν μαστοειδείς απολήξεις (βλ. αρ. κατ. 36, 40)¹¹⁵.

Στην κατηγορία των χειροποίητων ανοιχτών αγγείων βρίσκονται οι λεκάνες. Ο πηλός τους έχει γενικά πιο έντονη συσσώρευση εγκλεισμάτων από τις υπόλοιπες κατηγορίες αγγείων και αποτελούν, μαζί με τους αμφορείς, τις πιο ισχυρές κατασκευές. Χαρακτηριστικές στις λεκάνες είναι οι οριζόντιες κυλινδρικές λαβές που συνήθως έχουν και το επίπεδο χείλος. Αν και το τελευταίο στα περισσότερα παραδείγματα δεν σώζεται σε ικανοποιητικό βαθμό, ο μέσος όρος της διαμέτρου του χείλους στα όστρακα που δύναται να υπολογιστεί είναι τα 35.3εκ. Η βαθιά λεκάνη με αρ. κατ. 69 που βρέθηκε στο Κτίριο Ζ του οικισμού¹¹⁶, σώθηκε σε σχεδόν ακέραιη μορφή. Ήταν διάτρητη διότι έλειπε ο πυθμένας, ωστόσο δίνει μια εικόνα για την μορφή που μπορούσαν να έχουν οι λεκάνες. Η ύπαρξη παραδειγμάτων πιο αβαθών λεκανών, όπως

¹¹⁵ Για την τυπολογία των αμφορέων και πιθαμφορέων με εγχάραξη και μαστοειδείς αποφύσεις βλ. Boardman 1952, 14.

¹¹⁶ Για την ανασκαφική εικόνα της λεκάνης του κτιρίου Ζ βλ. Μαζαράκης Αινιάν 1996, 70, 80, πίν. 23α-β. Μαζαράκης Αινιάν 1997, 60, πίν. 24α. Μαζαράκης Αινιάν 2003, 14, πίν. 12β.

το παράδειγμα με αρ. κατ. 98, φανερώνει μια σχετική τυπολογική ποικιλία στα αγγεία αυτά.

Μια τελευταία ομάδα χειροποίητης κεραμικής στο χώρο συνιστούν τρία όστρακα πυραύνων¹¹⁷. Αυτά είναι σκεύη που εξυπηρετούν στην προετοιμασία του φαγητού και λειτουργούν ως φορητή εστία μαγειρέματος. Η απόληξη του κατώτερου τμήματός τους είναι κάθετη και επίπεδη (βλ. αρ. κατ. 58, 59), ενώ η ανώτερη επιφάνεια είναι πλατιά και την περιτρέχει μια κυρτή εσοχή (βλ. αρ. κατ. 57), διαμόρφωση που εξυπηρετεί την σταθερότητα των αγγείων που θα τοποθετούνταν πάνω της.

Παρά το γεγονός ότι πολλά από τα ευρήματα σώζονται σε τόσο μικρό βαθμό ώστε είναι δύσκολο να προσδιοριστεί το είδους του αγγείου από το οποίο προέρχονται, πολλά είναι ενδιαφέροντα ως προς τον τρόπο κατασκευής και διακόσμησής τους. Εγγάρκτη διακόσμηση έχει προτιμηθεί στη βάση τηγανόσχημου αγγείου (αρ. κατ. 61) καθώς και σε όστρακο σώματος αδιάγνωστου αγγείου (αρ. κατ. 62), ενώ σε ένα παράδειγμα υπάρχει και η επιλογή της εμπίεστης διακόσμησης (αρ. κατ. 63). Ανάμεσα στα αδιάγνωστα όστρακα, ένα τμήμα βάσης αγγείου επιτρέπει την κατανόηση της τεχνικής που ακολουθήθηκε για την δημιουργία δακτυλίσχημης βάσης. Συγκεκριμένα, στο εύρημα με αρ. κατ. 64 φαίνονται τα ίχνη προσαρμογής του δακτυλίου στην επιφάνεια της βάσης και αποτελεί το μοναδικό εύρημα από το σύνολο της κεραμικής που μελετάται, στο οποίο σώζεται αυτό το τεχνικό χαρακτηριστικό.

III. Όψεις της καθημερινής ζωής: Διατροφή και περιβάλλον

Καθώς τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης και ιδιαίτερα τα μαγειρικά σκεύη βρίσκονται σε πληθώρα στον Ωρωπό δίνεται η δυνατότητα κατανόησης των σχετικών δραστηριοτήτων των ανθρώπων. Τη μελέτη αυτή πέτυχε να επεκτείνει σε βάθος η παράλληλη εξέταση των ζωικών καταλοίπων, διότι η θέση του οικισμού του Ωρωπού σε προσχωσιγενή πεδιάδα, την οποία περιτρέχει ο ποταμός Ασωπός, ωφέλησε την ανάπτυξη της πανίδας στην περιοχή¹¹⁸. Αυτό το γεωμορφολογικό πλεονέκτημα του Ωρωπού παρείχε στους κατοίκους συνολικά δέκα είδη ζώων, οικόσιτων και σχετικών με την κτηνοτροφία, κυνηγιού και συμβιωτικών. Από τον Κεντρικό, Δυτικό και Βόρειο

¹¹⁷ Για την τυπολογία των πυραύνων βλ. Young 1931, 191.

¹¹⁸ Την μελέτη 4488 ζωικών οστών ανέλαβε η ζωοαρχαιολόγος Κ. Τρανταλίδου, Από τη μελέτη προέκυψε ότι τα οστά του δείγματος χρονολογούνται κυρίως στα μέσα με τέλη του 8ου αιώνα π.Χ. και έδειξαν ότι στον Ωρωπό υπήρχαν κατσίκες και πρόβατα, ίσα σε αριθμό, βοοειδή, χοίροι, σκύλοι, άλογα, ελάφια, λαγοί, ποντίκια και χελώνες. Trantalidou 2007.

Τομέα τα οστά που συλλέχθηκαν ανήκαν σε τουλάχιστον 17 κατσίκες, 9 βοοειδή και 5 χοίρους, ένα ελάφι και λαγό¹¹⁹. Όλα αυτά πιστεύεται ότι καταναλώνονταν ολόκληρα, ενδιαφέρον όμως είναι ότι από το ελάφι καταναλωνόταν μόνο το σώμα. συμπεριλαμβανομένων των ποδιών και το κεφάλι είτε αφηνόταν αμέσως στο χώρο θήρευσης είτε εκμεταλλευόταν για την κατασκευή αντικειμένων¹²⁰.

Αν και η γεωργία εντάσσεται αδιαμφισβήτητα στις ασχολίες των κατοίκων του οικισμού¹²¹, κεντρική θέση στο διαιτολόγιο από τον 9^ο μέχρι τον 7^ο αιώνα π.Χ. είχε το κρέας και ειδικότερα το κρέας των εκτρεφόμενων ζώων¹²². Το βασικότερο όλων είναι το χοιρινό, το οποίο προερχόταν από χοίρους μέχρι δύο ετών και ακολουθεί το κρέας των βοοειδών, που όχι μόνο καταναλωνόταν σε μεγάλες ποσότητες ετησίως αλλά ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο και για την κάλυψη άλλων αναγκών με τη χρήση του μαλλιού και δέρματος¹²³. Η κυνοφαγία, που κατά τους προϊστορικούς χρόνους ήταν μέρος της διατροφής τους, φαίνεται ότι δεν εξακολούθησε από τον 9^ο αιώνα και έπειτα, δεδομένο που μπορεί να οφείλεται σε αλλαγή της νοοτροπίας αλλά και σε ταφονομικούς, διαβρωτικούς παράγοντες.

Η αξιοποίηση των καρπών της γης συγκαταλέγεται στις κύριες ενασχολήσεις του οικισμού¹²⁴. Εκτός από του απανθρακωμένους ελαιοπυρήνες, που είναι εύκολα διακριτοί στο ανασκαφικό πλαίσιο, η χρήση ειδικών τεχνικών συνέβαλε στον διαχωρισμό φυτικών υπολειμμάτων από τα δάπεδα και τα στρώματα καταστροφής διαφορετικών κτιρίων. Οι μελέτες δείγματος από το Κτίριο Ι φανέρωσαν την καλλιέργεια δημητριακών, συγκεκριμένα του δίκοκκου σιταριού και αποφλοιωμένου κριθαριού¹²⁵. Το είδος του πρώτου σιταριού έχει ενσωματωμένη ήρα που δεν είναι προς κατανάλωση και η οποία απουσίαζε από το μεγαλύτερο αριθμό των δειγμάτων. Η αφαίρεση της ήρας θα γινόταν με σφυροκόπημα ή με σύντομο ψήσιμο σε χαμηλή θερμοκρασία, διαδικασία που πιθανώς γινόταν τμηματικά στη διάρκεια του έτους σύμφωνα με τις ανάγκες του οικισμού. Η διατήρηση της ήρας σε ένα τμήμα του συνολικού δείγματος, υποδηλώνει ότι η περισυλλογή αυτού του είδους σιταριού

¹¹⁹ Παρόμοια πορίσματα με τον Ωρωπό για τη σχέση των ανθρώπων και του περιβάλλοντος απέδωσε και η αντίστοιχη μελέτη στον Κομμό της Κρήτης, βλ. Reese 2000.

¹²⁰ Trantalidou 2007, 381.

¹²¹ Τα κτίρια ΙΓ και ΙΔ του Κεντρικού Τομέα μάλιστα, ίσως να λειτουργούσαν ως σιταποθήκες, Trantalidou 2007, 386.

¹²² Mazarakis Ainian 2020, 218.

¹²³ Trantalidou 2007, 382-383.

¹²⁴ Mazarakis Ainian 2020, 218, 222.

¹²⁵ Για την μορφολογία, προέλευση και αρχαιολογική εικόνα των αποφλοιωμένων ειδών δημητριακών σε διάφορες αρχαιολογικές θέσεις του κόσμου, βλ. Nesbitt, Samuel 1996, 41-100.

μάλλον δεν αποσκοπούσε αποκλειστικά στην κατανάλωση αλλά εξυπηρετούσε και δευτερεύοντες σκοπούς¹²⁶. Η προετοιμασία των καλλιεργούμενων προϊόντων για την κατανάλωση γινόταν οργανωμένα και μεθοδικά¹²⁷ με διαδικασίες που δεν απέχουν πολύ από τις σύγχρονες, όπως το αλώνισμα και το κοσκίνισμα¹²⁸.

Η γεωργικές εργασίες του Ωρωπού ωστόσο δεν περιορίζονταν στην καλλιέργεια του σιταριού. Τμήμα των φυτικών ευρημάτων καλύπτουν τα όσπρια, συγκεκριμένα ο πικρός βίκος, τα φασόλια και τα ρεβίθια. Η παρουσία στο δείγμα αγριόχορτων που σχετίζονται με την καλλιεργήσιμη γη, υποδεικνύει ότι η διαλογή των φυτικών τροφών γινόταν είτε με τη χρήση χονδρού ή λεπτού κόσκινου είτε με το χέρι. Καθώς το δείγμα αντλήθηκε από τα κτίρια, η διαδικασία της διαλογής θα πρέπει να γινόταν κατά κύριο λόγο εντός του οικισμού και πιθανότατα εντός των κτιρίων, συμπέρασμα που φανερώνει την χρήση και οργάνωση των κτιρίων αλλά και την διαχείριση των οργανικών απορριμμάτων, που αφήνονταν κατά χώραν¹²⁹. Επιπλέον, έχει ήδη αναφερθεί η συχνή παρουσία ελαιοπυρήνων στον οικισμό, στο Κτίριο Α του οικοπέδου Ο.Σ.Κ.¹³⁰ όμως η συσσώρευση είναι μεγαλύτερη και γι' αυτό επιλέχθηκαν για μελέτη. Οι πυρήνες βρέθηκαν σε θραυσματική κατάσταση, η οποία προκλήθηκε εσκεμμένα κατά την αρχαιότητα¹³¹. Η συντριβή τους υποδεικνύει ότι στον χώρο, σε επίπεδο νοικοκυριού, παραγόταν ελαιόλαδο και πιθανώς χρησιμοποιούνταν επίσης ως μέσο θέρμανσης¹³².

Η άμεση επαφή του οικισμού με το υδάτινο στοιχείο εμπλούτιζε τη διατροφή των κατοίκων, η οποία γενικά είχε ως βάση της την κατανάλωση κρέατος. Στα ανασκαφικά ευρήματα συγκαταλέγεται μία σχετικά περιορισμένη ποσότητα θαλάσσιων μαλακίων τα οποία, όπως αποδείχθηκε από τη βιοαρχαιολογική μελέτη, προετοιμάζονταν και μαγειρεύονταν ποικιλοτρόπως¹³³. Η εξέταση των δειγμάτων φανέρωσε ότι τα μαλάκια που αλιεύθηκαν ήταν φρέσκα για αρκετά όμως οι ενδείξεις προετοιμασίας σχετικής με

¹²⁶ Margaritis 2017, 685.

¹²⁷ Η πειραματική αρχαιολογία έχει συμβάλει στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την διαδικασία της επεξεργασίας των δημητριακών πριν την κατανάλωση, βλ. Alonso, Antolin, Lopez, Cantero, Prats 2013.

¹²⁸ Margaritis 2017, 686.

¹²⁹ Margaritis 2017, 685.

¹³⁰ Mazarakis Ainian 2020, 222.

¹³¹ Σχετικά με τους τρόπους και τα στάδια επεξεργασίας των ελιών, σύμφωνα με εθνογραφικές παρατηρήσεις και βάσει αρχαιοβοτανικών πειραμάτων, βλ. Margaritis, Jones 2008.

¹³² Margaritis 2017, 686.

¹³³ Η μελέτη των μαλακίων διεξήχθη από την Τ. Θεοδωροπούλου. Το σύνολο 1065 δειγμάτων που ανέλυσε προέκυψαν 3653 κατάλοιπα μαλακίων, κυρίως από τον Κεντρικό και Δυτικό και λιγότερα από τον Βόρειο Τομέα, βλ. Theodoropoulou 2007. Βλ. επίσης Theodoropoulou 2008, 205-214.

τη χρήση φωτιάς είχαν αποτυπωθεί. Τα μαλάκια μπορούσαν να τοποθετούνται απευθείας στη φωτιά ή να μαγειρεύονται σε αγγεία και μάλιστα ορισμένα από αυτά, κυρίως προερχόμενα από τον Δυτικό Τομέα, που ήταν θραυσμένα ίσως να έσπασαν κατά τη διάρκεια του μαγειρέματος¹³⁴. Η κατανάλωση αυτών των ειδών θα ήταν βέβαια συμπληρωματική στην διατροφή των ανθρώπων, αλλά είτε μαγειρεμένα είτε με απευθείας κατανάλωση, τους εξόπλιζε με βιταμίνες και άλλα θρεπτικά στοιχεία¹³⁵. Πέραν της ποσότητας μαλακίων που βρέθηκαν σε όλο το χώρο της εγκατάστασης, η εκμετάλλευση της θάλασσας αποδεικνύεται και με την ύπαρξη αλιευτικών βαριδίων για δίχτυα ψαρέματος και αγκίστρια¹³⁶.

¹³⁴ Theodoropoulou 2007, 430-431.

¹³⁵ Τα είδη που καταναλώνονταν ήταν τα *Bolinus brandaris*, *Mactra* sp. *Pinna nobilis*, *Hexaplex trunculus*, *Cerithium vulgatum* και *Cerastoderma glaucum*, Theodoropoulou 2007, 436 και σημ. 23.

¹³⁶ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 71, 78, πίν. 27β.. Μαζαράκης Αινιάν 1997, 71, 74-75, εικ. 8, πίν. 31β. Μαζαράκης Αινιάν 2001, 41. Mazarakis Ainian 2002, 166.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΤΑ ΤΑΦΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΕΓΧΥΤΡΙΣΜΩΝ

I. Ταφικά αγγεία από το κτίριο MB¹³⁷

Οι νεότεροι, ως προς την αποκάλυψή τους, εγχυτρισμοί προέρχονται από το ΒΔ τμήμα του κτιρίου MB και έχουν λάβει τους αριθμούς VIα (αρ. κατ. 85), VIβ (αρ. κατ. 80) και VII (αρ. κατ. 87) (Εικ. 8). Κατά την ανασκαφή τα τρία αγγεία αντιμετωπίστηκαν ως ενιαίο κλειστό σύνολο. Τα χώμα στο σημείο αποκάλυψης ήταν γκρίζο και λασπώδες με κατά τόπους ερυθρωπά υπολείμματα θρυμματισμένων πλίνθων. Ο εγχυτρισμός VIα είναι χειροποίητος πιθαμοφορέας με ψηλό, διάτρητο, κωνικό πόδι και μαστοειδή απόφυση. Οι τρεις οπές του ποδιού του θα πρέπει να είχαν διακοσμητικό χαρακτήρα καθώς δεν υπάρχουν ίχνη καύσης που θα σήμαιναν την έκθεση του αγγείου σε φωτιά. Εμφανίστηκε σε βάθος -1.23μ και με βάθος έδρασης περ. -1.43μ. τοποθετημένος στο πλάι με κατεύθυνση προς Βορράν. Στο ύψος του στομίου του, στα δυτικά, βρέθηκε σειρά βότσαλων ίσως για την εξασφάλιση της αρτιότερης στήριξης του αγγείου. Στα ανατολικά του αγγείου υπήρχε μικρή ποσότητα ξυλάνθρακα η οποία αναμένεται να μελετηθεί μαζί με δείγμα χώματος από το εσωτερικό. Αντωπά του στομίου του, σε βάθος -1.29μ βρισκόταν ο εγχυτρισμός VIβ (αρ. κατ. 80) που εδραζόταν σε βάθος -1.42μ. Πρόκειται για χειροποίητη πρόχου τοποθετημένη επίσης στο πλάι με κατεύθυνση στομίου προς τον Βορρά. Διατηρήθηκε σε αρκετά κακή κατάσταση εξαιτίας της κακής ποιότητας του πηλού κατασκευής της. Από το εσωτερικό της συλλέχθηκε δείγμα χώματος για μελλοντική μελέτη. Στον ενδιάμεσο χώρο των δύο αγγείων υπήρχε μικρή ποσότητα ξυλάνθρακα.

Στο ΒΔ τμήμα των αγγείων VIα και VIβ αποκαλύφθηκε σε βάθος -1.32μ ο τρίτος εγχυτρισμός, VII (Εικ. 9). Πρόκειται για χειροποίητο πιθαμοφορέα με ψηλή κυλινδρική βάση (αρ. κατ. 87). Έχει εγχάρακτη διακόσμηση μιας ζώνης ιχθυάκανθας στο ύψος του ώμου και δύο ζωνών οριζόντιων τεθλασμένων γραμμών ακριβώς από κάτω, στην πορεία των οποίων παρεμβάλλονται δύο μαστοειδείς αποφύσεις. Βρέθηκε σφραγισμένος με τη λεκανίδα με αρ. κατ. 97 στη θέση πώματος, η οποία σώζεται σε πολύ αποσπασματική κατάσταση. Η κατασκευή του έγινε με κακής ποιότητας πηλό,

¹³⁷ Όλες οι πληροφορίες αντλήθηκαν από τα ανασκαφικά ημερολόγια του 2023 και θα δημοσιευθούν εν καιρώ στα ΠΑΕ του 2023. Στα ημερολόγια το αγγείο VIα αναφέρεται ως «εγχυτρισμός VI» και το VIβ ως «δεύτερο χειροποίητο αγγείο» ωστόσο στην επόμενη ανασκαφική περίοδο αποφασίστηκε ότι θα λάβουν τις ονομασίες VIα και VIβ αντίστοιχα.

γεγονός που κατέστησε το αγγείο αρκετά εύθρυπτο. Εδραζόταν σε βάθος -1.56μ και ήταν τοποθετημένος στο πλάι με το στόμιο σε κατεύθυνση προς τα Νότια και ελαφρώς Δυτικά. Στο εσωτερικό του αγγείου βρέθηκαν όστρακα του ίδιου και διαφορετικών αγγείων, μικρή ποσότητα ξυλάνθρακα και αξιόλογη ποσότητα βότσαλων που πύκνωναν προς το δυτικό τμήμα του σώματος. Η ιδιαίτερη κατανομή των βότσαλων εντός του αγγείου οφείλεται μάλλον σε σκόπιμη τοποθέτηση τους. Σε αντίθεση με το χώμα του χώρου στον οποίο βρισκόταν το αγγείο, το χώμα που αφαιρέθηκε από το εσωτερικό του είχε ανοιχτή καστανή απόχρωση.

Η εύρεση των δύο πιθαμοφόρων με πόδι στο κτίριο MB συνιστά σημαντική προσθήκη στον κατάλογο των κεραμικών ευρημάτων που απαντούν στον Ωρωπό. Ο πιθαμοφόρας με αρ. κατ. 84 αποτελούσε μέχρι πρότινος το μοναδικό παράδειγμα πιθαμοφόρα με πόδι, η αποσπασματική διατήρησή του όμως δεν επέτρεπε την πλήρη ανασύνθεση της εικόνας του ποδιού. Παρόλο που ο πιθαμοφόρας του εγχυτρισμού VIα από το κτίριο MB βρίσκεται σε σχετικά αποσπασματική κατάσταση και έχει συγκολληθεί μόνο μερικώς, η εξαιρετική κατάσταση διατήρησης του ποδιού του προσφέρει μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη διαμόρφωση του κατώτερου τμήματος των αγγείων αυτού του είδους. Παράλληλα επιτρέπει τον παραλληλισμό με τα αντίστοιχα όστρακα της οικοσκευής του κτιρίου, αποκαλύπτοντας ότι η χρήση του συγκεκριμένου τύπου πιθαμοφόρων με πόδι είναι πολύ πιο συνηθισμένη στο τέλος του 8^{ου} αιώνα π.Χ. και ότι απλώς δεν είναι τόσο αντιπροσωπευτικό αγγείο για τους εγχυτρισμούς.

II. Τα χονδροειδή αγγεία των παιδικών εγχυτρισμών της Σκάλας Ωρωπού¹³⁸

Παρά των πλούτο των ευρημάτων που απέδωσαν οι ανασκαφικές εργασίες στην περιοχή του Ωρωπού, είναι αξιοσημείωτη η απουσία νεκροταφείου Γεωμετρικών χρόνων. Τα μοναδικά ταφικά κατάλοιπα της εποχής αυτής προέρχονται από τον Νότιο, Δυτικό και ιδίως Κεντρικό Τομέα¹³⁹, όπου υπάρχουν τριάντα συνολικά ταφές σε διάφορα σημεία, χρονολογούμενες στην Υστερογεωμετρική και Πρώιμη Αρχαϊκή περίοδο (δεύτερη έως πέμπτη φάση)¹⁴⁰. Πρόκειται κυρίως για εγχυτρισμούς βρεφών

¹³⁸ Λόγω της αποσπασματικής διατήρησής τους, από την εργασία εξαιρέθηκαν οι χειροποίητες πρόχοι του εγχυτρισμού III που χρονολογείται στο τέλος της Γεωμετρικής εποχής και του εγχυτρισμού V. Για την ταφή III βλ.. ΠΑΕ 2009, 31-33, πίν. 24β. ΠΑΕ 2011, 20 σημ. 6 και για την ταφή V βλ. ΠΑΕ 2011, 20 και πίν. 17β.

¹³⁹ Από τα αγγεία που μελετώνται στην παρούσα εργασία από το Νότιο Τομέα προέρχονται τα XLII, XLIII και II, από το Δυτικό Τομέα τα VIα, VIβ και VII και από τον Κεντρικό Τομέα τα IV, XXII, XXXII, XIII, XXVI, XXVIII, XX και XXXIX.

¹⁴⁰ Mazarakis Ainian 2002, 165. Mazarakis Ainian 2006-2007, 94. Mazarakis Ainian 2020, 214.

και παιδιών ηλικίας έως πέντε ετών¹⁴¹, μια πρακτική αρκετά συνηθισμένη για την Αττική της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου¹⁴², η οποία στον Ωρωπό συναντάται μέχρι την Αρχαϊκή εποχή. Η ταφή γινόταν σε αγγεία που τοποθετούνταν σε λάκκους εντός του οικιστικού πυρήνα, σε εγγύτητα με τα κτίρια αλλά εκτός των περιβόλων καθώς και πάνω στα κτίρια που είχαν ήδη εγκαταλειφθεί. Η χρονολόγησή τους συμπίπτει με την περίοδο χρήσης και εγκατάλειψης του χώρου (Εικ. 10). Αν και έχουν ανασκαφεί λίγοι παιδικοί κιβωτιόσχημοι τάφοι, η ταφή των βρεφών ή παιδιών γινόταν σχεδόν αποκλειστικά σε χονδροειδή σκεύη καθημερινής χρήσης, με το σώμα σε εμβρυϊκή θέση και το κεφάλι τοποθετημένο προς το στόμιο του αγγείου. Κάποια αγγεία σφραγίζονταν με πέτρα, όστρακο άλλου αγγείου ή κάποιο αγγείο μικρού μεγέθους όπως ο σκύφος και μπορεί να είχαν γύρω τους συσώρευση λίθων για να παραμείνουν αμετακίνητα¹⁴³. Στο εσωτερικό των λάκκων συνήθως υπάρχουν επίσης και άλλα αγγεία, χονδροειδή ή μη, συχνότερα οινοχόες (Εικ. 11). Δυστυχώς, στις περισσότερες περιπτώσεις οι συνθήκες του εδάφους δεν έχουν συμβάλει στη διατήρηση των οστών, επομένως στις ταφές που υπήρχαν οστά, αυτά ήταν σε αρκετά κακή κατάσταση¹⁴⁴.

Όλοι οι λάκκοι με παιδικούς εγχυτρισμούς σε χονδροειδή αγγεία που μελετώνται στην παρούσα εργασία ανήκουν στη 2^η με 5^η και 7^η οικοδομική φάση της εγκατάστασης, δεδομένο που αποδεικνύει ότι πρακτική των εγχυτρισμών λοιπόν στον οικισμό ξεκίνησε με την έναρξη της κατοίκησης της περιοχής. Οι μελέτες των κτισμάτων, των κινητών ευρημάτων, της λεπτής κεραμικής των λάκκων και των στρωματογραφικών δεδομένων επίσης, υποδεικνύουν ότι σχεδόν όλες οι δραστηριότητες είναι σύγχρονες μεταξύ τους, με μικρή χρονολογική απόκλιση μεταξύ των φάσεων οδηγώντας στη απόλυτη χρονολόγηση μεταξύ του 760 ή 750 π.Χ. και 690 π.Χ.¹⁴⁵. Για τα αγγεία που μελετήθηκαν χρησιμοποιήθηκαν ως παράλληλα ευρήματα από την Αττική, συγκεκριμένα από την Αθηναϊκή Αγορά και τον Κεραμεικό αλλά η θέση που προσφέρει τα περισσότερα παράλληλα για την κεραμική του Ωρωπού είναι η Ερέτρια, στη γειτονική Εύβοια. Τόσο η κεντρική θέση του Ωρωπού ανάμεσα στις δύο πόλεις, όσο και η εμπορικές σχέσεις της Ερέτριας με την Αττική που τεκμηριώνονται χάρη στην ύπαρξη αττικών αγγείων που χρονολογούνται ήδη από τα

¹⁴¹ Blanić 2007, 63 (τόμ. 1).

¹⁴² Για τα έθιμα ταφής της Γεωμετρικής εποχής γενικά βλ. Kurtz, Boardman 1971, 55, 71-72, Morris 1987. Βιζυηνού 2010. Για μια ενδελεχή παρουσίαση των εγχυτρισμών στην Αττική, την Εύβοια και τη Βοιωτία της ΥΓ και Αρχαϊκής εποχής βλ. Vlanti 2020.

¹⁴³ Vlachou 2007, 227.

¹⁴⁴ Μαζαράκης Αινιάν 1999, 59.

¹⁴⁵ Vlachou 2007, 220.

τέλη του 9^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁴⁶ δικαιολογούν την τυπολογική σύγκλιση των αγγείων. Δεδομένου μάλιστα ότι ο Ωρωπός επηρεαζόταν καταρχήν από την Ερέτρια, η οποία αντιστοίχως λάμβανε τις επιρροές της από την Αθήνα, είναι πιθανό η έμπνευση για την δημιουργία αγγείων του Ωρωπού που ομοιάζουν με αυτά της Ερέτριας να προήλθε από την Αθήνα.

Τα περισσότερα από τα χρηστικά αγγεία που χρησιμοποιήθηκαν για την ταφή των παιδιών ήταν χύτρες (αρ. κατ. 70-83), κυρίως μόνωτες, και αμφορείς ή πιθαμοφορείς (αρ. κατ. 84-90), ενώ οι λεκάνες (αρ. κατ. 97-98) εξυπηρετούσαν στην σφράγιση των αγγείων (βλ. αρ. κατ. 76 και 87). Οι χύτρες είχαν λεπτά τοιχώματα, επίπεδη βάση, ωοειδές, ημιωοειδές ή σφαιρικό σώμα. Στις περιπτώσεις που έχουν λαβή, αυτή είναι κάθετη ταινιωτή, εκφύεται από το έξω νεύον, στρογγυλεμένο συνήθως χείλος και απολήγει στον ώμο του αγγείου. Κατά μέσο όρο, το ύψος τους¹⁴⁷ είναι τα 26εκ και η διάμετρος του χείλους τους τα 15.9εκ. Οι αμφορείς και πιθαμοφορείς είναι μεγαλύτερα αγγεία και έχουν αρκετά παχύτερα τοιχώματα. Η βάση των αμφορέων είναι συνήθως επίπεδη (αρ. κατ. 86, 88) και μόνο σε μία περίπτωση συναντάται οξυπύθμενος αμφορέας (αρ. κατ. 89)¹⁴⁸, ενώ οι πιθαμοφορείς μπορεί να έχουν ψηλό πόδι (αρ. κατ. 84, 85). Το σώμα τους είναι σφαιρικό ή ημισφαιρικό και σε αυτό υπάρχουν κάθετες ταινιωτές λαβές¹⁴⁹ που εκφύονται είτε από το χείλος είτε από το λαιμό και απολήγουν στην κοιλιά. Συχνές είναι ακόμα και οι μαστοειδείς αποφύσεις και η εγχάρακτη διακόσμηση. Ο μέσος όρος του ύψους τους είναι τα 53εκ ενώ το χείλος, επίπεδο και έξω νεύον, κατά μέσο όρο διαμέτρου 24.1εκ. Η τυπολογία των χυτρών δεν φαίνεται να διαφοροποιείται κατά τη διαδοχή των φάσεων, αλλά πιθαμοφορείς αποκτούν το χαρακτηριστικό ψηλό πόδι, που μπορεί να είναι διάτρητο ή και κωνικό στα τέλη του 8^{ου} με αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. ως αποτέλεσμα της επιρροής της ευβοϊκής τεχνοτροπίας αυτήν την εποχή.

Ως προς τη χρονολογική τοποθέτηση των παιδικών ταφών, όλοι οι εγχυτρισμοί που αναλύθηκαν ανήκουν στο διάστημα από το δεύτερο μισό του 8^{ου} αιώνα π.Χ. και δεν εκτείνονται και πέραν του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Αυτό σημαίνει ότι οι ταφές συμπίπτουν

¹⁴⁶ Andreiomenou 1998, 154.

¹⁴⁷ Για την μέτρηση του μέσου όρου του ύψους των αγγείων χρησιμοποιήθηκαν μόνο τα αγγεία στα οποία σωζόταν ολόκληρο.

¹⁴⁸ Οξυπύθμενος αποθηκευτικός αμφορέας με αρ. κατ. 68 αποκαλύφθηκε στην ανίδα του κτιρίου ΙΣΤ Έχει συμπεριληφθεί στον κατάλογο λόγω της ιδιαίτερης τυπολογίας του και της ακέραιας κατάστασης διατήρησής του, καθώς η αντιπροσώπευση του τύπου στα ευρήματα είναι περιορισμένη. Για την ανασκαφική εικόνα του βλ. Μαζαράκης Αινιάν 1998, 61, πίν. 21.

¹⁴⁹ Στις λαβές των αμφορέων συχνά υπάρχει αποτύπωμα του κεραμέα όπως περιεγράφηκε παραπάνω, στην ανάλυση των αντίστοιχων ευρημάτων του κτιρίου MB.

χρονολογικά με την τελευταία φάση χρήσης του οικισμού και την περίοδο που τα κτίρια άρχιζαν να εγκαταλείπονται¹⁵⁰. Η επιλογή του μεγέθους των αγγείων θα πρέπει να σχετιζόταν με την ηλικία των βρεφών ή παιδιών. Δεδομένου ότι από το σύνολο των είκοσι εγχυτρισμών που μελετώνται¹⁵¹ μόνο οι έξι έγιναν σε αμφορείς και πίθους φαίνεται πως στο διάστημα στο οποίο χρονολογούνται οι εγχυτρισμοί, τα περισσότερα παιδιά πέθαιναν σε βρεφική ηλικία και το μέγεθός τους ταίριαζε στο μικρότερο μέγεθος των χυτρών¹⁵².

Η μακροσκοπική παρατήρηση του υλικού κατασκευής τους οδήγησε στα ίδια συμπεράσματα με αυτά του κεραμικού υλικού του κτιρίου MB. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα εγκλείσματα είναι μαύρου χρώματος και μεγάλου ή μεσαίου μεγέθους και πάντα είναι διακριτή η ασημίζουσα μαρμαρυγή, σε διαφορετικές αναλογίες. Το χρώμα του πηλού είναι επίσης όμοιο με αυτό των αγγείων του κτιρίου MB, που αναλύθηκε προηγουμένως¹⁵³ και συχνά παρατηρούνται ίχνη στίλβωσης ή λείανσης στην εξωτερική τους επιφάνεια. Για την όπτησή τους χρησιμοποιήθηκε δυνατή φωτιά, στην οποία αφέθηκαν για σύντομο χρονικό διάστημα, με αποτέλεσμα η εξωτερική επιφάνεια των αγγείων να γίνει πιο κοκκινωπή και η εσωτερική να αποκτήσει μια πιο γκριζωπή απόχρωση¹⁵⁴. Η χρήση τροχού έχει επιλεχθεί για την κατασκευή μερικών αγγείων (στις χύτρες με αρ. κατ. 70, 71, 73-77, τον πίθο με αρ. κατ. 88 και τις οινοχόες με αρ. κατ. 91-93), ενώ σε ένα μικρό αριθμό αγγείων είναι διακριτή και η τεχνική κατασκευής τους με την μέθοδο των κουλούρων (στη χύτρα με αρ. κατ. 83, στην οινοχόη με αρ. κατ. 94 και το πύραυνο με αρ. κατ. 95).

Στο εσωτερικό των λάκκων των εγχυτρισμών υπήρχαν, τέλος, αγγεία και τμήματα κεραμικών αντικειμένων των οποίων η χρήση δεν ήταν ταφική. Μερικά από αυτά, που συχνά σώζονταν αποσπασματικά, λειτουργούσαν ως πώματα για τα ταφικά αγγεία. Οι οινοχόες (αρ. κατ. 91-94), η μικρότερη σε αριθμό ευρημάτων κατηγορία, διατηρούνται σε πολύ αποσπασματική κατάσταση και μόνο στο ανώτερο τμήμα τους. Είναι όλες τριφυλλόστομες με διάμετρο χείλους 9εκ κατά μέσο όρο και με στιλβωμένη εξωτερική επιφάνεια. Οι λεκάνες, επίσης ολιγάριθμες και εξαιρετικά αποσπασματικές,

¹⁵⁰ Βλάχου 2004, 128-140. Βλάχου 2010, ιδίως σελ. 324-328. Vlachou 2007, 214.

¹⁵¹ Ο συνολικός αριθμός των εγχυτρισμών της Σκάλας Ωρωπού περιλαμβάνει μέχρι στιγμής 34 ταφικά αγγεία, συμπεριλαμβανομένων των διακοσμημένων που δεν αναφέρονται στην εργασία.

¹⁵² Ο συσχετισμός αυτός του μεγέθους των αγγείων με την ηλικία των παιδιών πιστοποιείται και οστεολογικά, βλ. παρακάτω όπου δίνεται η ανασκαφική εικόνα των λάκκων των εγχυτρισμών.

¹⁵³ Βλ. παραπάνω για την ανάλυση της χονδροειδούς κεραμικής του κτιρίου MB.

¹⁵⁴ Βλάχου 2004, 116. Χαραλαμπίδου 2008, 30. Για τη διαδικασία της όπτησης σε δυνατή φωτιά γενικά, βλ. Κυριατζή 2000, 72-73.

χρησιμοποιήθηκαν ως πώματα αγγείων. Το χείλος τους είναι επίπεδο και ανοδικό, η βάση, που σώζεται μόνο σε μία περίπτωση (αρ. κατ. 97) και οι λαβές που διατηρήθηκαν στο ίδιο παράδειγμα, είναι οριζόντιες και κυλινδρικές. Τα δύο τμήματα πυραύνων (95-96) που προέκυψαν από δύο λάκκους δεν σχετίζονται με την ταφή αλλά συνδέονται με τα ταφικά αγγεία καθώς τα τελευταία αποτελούσαν αντικείμενα καθημερινής χρήσης και τα πύραυνα ήταν τα εργαλεία για την προετοιμασία του φαγητού. Έχουν σώμα κυλινδρικό, πεπλατυσμένη επιφάνεια στην οποία σχηματίζεται κυκλωτερή διαμόρφωση και το κατώτερο μέρος, που σώζεται μόνο στο ένα από τα δύο (αρ. κατ. 95) είναι επίπεδο, με επιφάνεια επίπεδη εξωτερικά αλλά που συνεχίζεται ελαφρώς λοξά εσωτερικά, για την καλύτερη στατικότητα τους.

III. Οι λάκκοι των παιδικών εγχυτρισμών¹⁵⁵

Τα περισσότεροι από τα ορύγματα και τους αβαθείς λάκκους που φανέρωσαν οι αρχαιολογικές έρευνες στον κενό χώρο μεταξύ των αψιδωτών οικοδομημάτων στη Σκάλα Ωρωπού αποκάλυψαν παιδικούς εγχυτρισμούς και εγχυτρισμούς νεογνών και ένας μικρότερος αριθμός λάκκων φαίνεται ότι εξυπηρετούσε διαφορετικές ανάγκες που δεν σχετίζονται με την ταφή των νεκρών. Τα αγγεία του καταλόγου προέρχονται από τους λάκκους XLII, XLIII, IV, XXII, XXXII, XIII, XXVI, XXVIII, XX, II τον ενδιάμεσο χώρο των XXIVα και XXVα ενώ, στον Δυτικό Τομέα, ο νεότερος εγχυτρισμός VII (και ο γραπτός αμφορέας VIII) προέρχεται από τον χώρο εξωτερικά του κτιρίου MB και βρίσκονταν σε πολύ κοντινή απόσταση από τον τοίχο T171. Πολλοί από τους λάκκους καλύπτονταν με λιθοσωρό που υποδείκνυε τη θέση της ταφής ενώ σε άλλους τοποθετούνταν ως σήμα μια αδρά λαξευμένη πέτρα.

Ο αμφορέας του εγχυτρισμού XXXIX (αρ. κατ. 86) αποκαλύφθηκε σε απόσταση 0.67μ από τη ΒΑ γωνία του μνημειακού περιβόλου και ήταν ο πρώτος εγχυτρισμός που βρέθηκε στον χώρο αυτόν. Η ταφή αυτή ανήκει στην 3^η με 4^η φάση της εγκατάστασης¹⁵⁶ και το βάθος έδρασής του ήταν τα -4.31μ. Ήταν τοποθετημένος στο πλάι, με το στόμιο προσανατολισμένο προς το Νότο και είχε σφραγιστεί με τμήμα χρηστικού αγγείου διαμέτρου 22εκ. Ο αμφορέας βρέθηκε σε σχεδόν ακέραιη κατάσταση αλλά με ραγίσματα στα τοιχώματά του και από το εσωτερικού του

¹⁵⁵ Όλοι οι λάκκοι των εγχυτρισμών και τα αγγεία τους, γραπτά και ακόσμητα, περιγράφονται αναλυτικά στη διπλωματική εργασία της Β. Βλάχου, βλ. Βλάχου 2004. Βλ. επίσης Vlachou 2007.

¹⁵⁶ Vlachou 2007, 214.

συλλέχθηκε μικρός αριθμός οστών σκούρου καστανού χρώματος που ανήκαν σε βρέφος. Από το χώρο εξωτερικά του αγγείου συλλέχθηκαν όστρακα και κάρβουνα¹⁵⁷.

Οι λάκκοι XLII και XLIII (Εικ. 12) βρίσκονταν σε πολύ κοντινή απόσταση και είναι σχεδόν σύγχρονοι μεταξύ τους και χρονολογούνται στην 4^η φάση της εγκατάστασης¹⁵⁸ αν και ο τελευταίος θεωρείται πρωιμότερος. Ο XLII, με βάθος 1.50μ, διάμετρο στομίου 1.40μ και πυθμένα 0.70μ, βρίσκεται δυτικότερα, σε βάθος 1.5μ. Είχε καλυφθεί με λίθινο τύμβο και στο ΒΔ του τμήμα υπήρχε ακέραιη χειροποίητη πρόχους (αρ. κατ. 70), πυρακτωμένη στο κατώτερο τμήμα της τοποθετημένη στο πλάι. Δίπλα από το αγγείο υπήρχαν όστρακα γραπού, τροχήλατου αγγείου, τμήματα του οποίου συλλέχθηκαν και από τους λίθους του τύμβου, δηλωτικό, ίσως, κάποιου τελετουργικού. Στον ενδιάμεσο χώρο των λίθων συλλέχθηκαν όστρακα αγγείων, θραύσματα εργαλείων, σκωριών, πυριτόλιθων, πόρπης καθώς και ζωικών οστών. Το χώμα του λάκκου ήταν ερυθρό-γκριζωπό σε όλη του την έκταση, εκτός από το χώρο γύρω από την πρόχου που ήταν γκριζού χρώματος και αρκετά χαλαρό¹⁵⁹.

Ο XLIII είναι μικρότερων διαστάσεων, με βάθος 1.45μ., διάμετρο στομίου 0.90μ και πυθμένα 0.40μ. Δεν ήταν καλυμμένος με τύμβο όμως οι λίθοι που κάλυπταν τον XLII κάλυπταν μέρος του δυτικού τμήματός του, γεγονός που επιτρέπει την ελαφρώς πρωιμότερη χρονολόγησή του. Στον πυθμένα του βρισκόταν ακέραιη χειροποίητη πρόχους (αρ. κατ. 71) τοποθετημένη στο πλάι, με πυρακτωμένα τοιχώματα και γύρω της όστρακα από άβαφες οινοχόες (αρ. κατ. 93, 94) και μια ακέραιη βάση κλειστού αγγείου. Την πρόχου σκέπαζε τμήμα από το σώμα πίθου, όστρακα του οποίου βρίσκονταν και στο κατώτερο μέρος του λάκκου εν είδει δαπέδου. Στο εσωτερικό της πρόχου διατηρήθηκε ένας μικρός αριθμός ανθρώπινου σκελετικού υλικού κακώς διατηρημένου¹⁶⁰, που μάλλον ανήκε σε πρόωρα γεννημένο βρέφος¹⁶¹. Η παρουσία οστών ζώου και ειδικά αλόγου σε κοντινή απόσταση από την πρόχου δηλώνουν την πιθανή τέλεση κάποιου ταφικού τελετουργικού εθίμου¹⁶².

Παρά το γεγονός ότι στον λάκκο XLII δεν εντοπίστηκαν ανθρώπινα οστά, η παρόμοια δομή του με τον XLIII που τα περιείχε επέτρεψε το συμπέρασμα ότι λάκκοι που έχουν διαμορφωθεί κατ' αυτόν τον τρόπο έχουν ταφικό χαρακτήρα. Η ανακάλυψη

¹⁵⁷ Μαζαράκης Αινιάν 1998, 66-67.

¹⁵⁸ Vlachou 2007, 217 σημ. 21.

¹⁵⁹ Μαζαράκης Αινιάν 1999, 57-59.

¹⁶⁰ Μαζαράκης Αινιάν 1999, 59.

¹⁶¹ Vlachou 2007, 225.

¹⁶² Μαζαράκης Αινιάν 1999, 59.

αυτή είναι μεγάλης σημασίας εφόσον αποτέλεσε την πρώτη περίπτωση εγχυτρισμού νηπίων σε λάκκο μέσα στα πλαίσια της εγκατάστασης και άνοιξε τον δρόμο για την περαιτέρω μελέτη των ταφικών εθίμων της Γεωμετρικής περιόδου¹⁶³.

Ο λάκκος της ταφής IV, που ανήκει στην 5^η φάση της εγκατάστασης¹⁶⁴, είναι αβαθής και βρέθηκε καλυμμένος με λιθοσωρό κάτω από τον οποίο υπήρχε μία στρώση από χαλίκια και έπειτα ίχνη πυράς. Κάτω από αυτά τα στρώματα, εντός του λάκκου βρέθηκε ταφικός πίθος μεγάλου μεγέθους με εγχάρακτη διακόσμηση¹⁶⁵ (αρ. κατ. 84), στραμμένος προς τα Ανατολικά και σφραγισμένος με τον πυθμένα χειροποίητου αγγείου (Εικ. 13). Στον πυθμένα του πίθου υπήρχαν ελάχιστα καμένα ίχνη από κάρβουνο, ελαιοπυρήνα και ανθρώπινα οστά παιδιού ηλικίας πέντε ετών¹⁶⁶ ενώ στα τοιχώματα της κοιλιάς του μια ελεφαντοστέινη οκτώσχημη πόρπη με χάλκινη βελόνη¹⁶⁷, όλα χρονολογούμενα μεταξύ του τέλους του 8^{ου} αιώνα π.Χ. και των αρχών του 7^{ου} αιώνα π.Χ. ενώ στο γύρω χώρο υπήρχαν όστρακα από χειροποίητα και τροχοποίητα αγγεία, σύγχρονα με τα προηγούμενα ευρήματα και τμήματα ζωικού κρανίου¹⁶⁸.

Ο λάκκος XXII (Εικ. 14) της 3^{ης} ή 4^{ης} οικοδομικής φάσης της εγκατάστασης¹⁶⁹, πρόκειται στην πραγματικότητα για αβαθές όρυγμα ωοειδούς σχήματος που διακόπτει την πορεία τοίχου κτιρίου. Οι διαστάσεις του ορύγματος είναι 0.75x0.60μ και το βάθος του -4.20μ. Σε βάθος -3.80μ αποκαλύφθηκε πίθος (ή πιθαμοφορέας) προσανατολισμένος προς Βορρά (αρ. κατ. 88), που περιείχε οστά παιδιού μικρής ηλικίας. Το άνω μέρος του αγγείου καταστράφηκε λόγω των εργασιών ανοικοδόμησης σχολικού κτιρίου¹⁷⁰.

Στην εξωτερική γωνία περιβόλου, σε βάθος -3.95μ φανερώθηκε ο σχεδόν ορθογώνιου σχήματος λάκκος XXXII, διαστάσεων 0.65x0.45μ. Μέσα σε αυτόν υπήρχε πρόχους (αρ. κατ. 76) με εγχυτρισμό πρόωρα γεννημένου βρέφους¹⁷¹, η οποία είχε σφραγιστεί με όστρακο χρηστικού αγγείου μεγάλου μεγέθους (Εικ. 15). Όπως και ο προηγούμενος λάκκος, ο XXXII ανήκει στην 3^η με 4^η φάση της εγκατάστασης¹⁷².

¹⁶³ Μαζαράκης Αινιάν 1999, 59.

¹⁶⁴ Vlachou 2007, 216.

¹⁶⁵ Αντίστοιχοι πίθοι αποκαλύφθηκαν στο νεκροταφείο του Υγειονομείου στην Ξερόπολη του Λευκαντίου, βλ. Κουρουνιώτης 1903, 26, εικ. 10. Boardman 1952, 11, fig. 16b-h.

¹⁶⁶ Η οστεολογική μελέτη έγινε από την δρ. Α. Παπαθανασίου, Vlachou 2007, 216.

¹⁶⁷ Για την τυπολογία τους βλ. Blinkenberg 1926 τύπος XV.

¹⁶⁸ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 89-90 και για την περιγραφή της κατάστασης των οστών σημ. 60 και 62.

¹⁶⁹ Vlachou 2007, 214.

¹⁷⁰ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 100.

¹⁷¹ Vlachou 2007, 225.

¹⁷² Vlachou 2007, 214.

Σε κοντινή απόσταση με τον λάκκο της ταφής XII¹⁷³, που δεν μελετάται στην παρούσα εργασία, και στα ΒΔ της, βρέθηκε ο αβαθής λάκκος XIII βάθους από -3.40/-3.70μ έως -4.10μ, που χρονολογείται στην 5^η φάση της εγκατάστασης¹⁷⁴ (Εικ. 16, 17). Ο πυθμένας του ήταν καλυμμένος με γκρίζο πηλόχρωμα, ενώ σε βάθος -3.70μ μια ποσότητα λίθων και ζωικών οστών. Ανάμεσά τους υπήρχε πρόχους που περιείχε κάρβουνα, τοποθετημένη στο πλάι (αρ. κατ. 72). Συνευρήματα στον λάκκο ήταν επίσης ένας διακοσμημένος ευβοϊκός σκύφος και ένα ολόβαφο μόνωτο κύπελλο με στάχτη¹⁷⁵.

Λάκκος μεγάλου βάθους είναι ο XXVI της 4^{ης} φάσης της εγκατάστασης¹⁷⁶, κυκλικός με διάμετρο 0.60μ (Εικ. 18α) ήρθε στο φως στη ΝΑ γωνία του οικισμού. Ο λάκκος είχε σφραγιστεί με αργούς λίθους και σχεδόν στο κέντρο τους υπήρχε ένας ακατέργαστος ποταμίσιος λίθος, που ίσως να λειτουργούσε ως ταφικό σήμα (Εικ. 18β)¹⁷⁷. Πάνω από το χείλος του, που βρισκόταν σε βάθος -4μ, υπήρχε άνοιγμα διαμέτρου 0.54μ το οποίο ακολουθούσε κτιστό περιχέילωμα 0.30-0.40μ ύψους, καθώς και φυσικά στρώματα αμμοχάλικου. Από το βάθος -3.70μ έως -4μ το χώμα ήταν αμμουδερό, κόκκινου χρώματος με μικρή συγκέντρωση οστράκων. Από το ανώτερο σημείο του χείλους μέχρι -5μ η επιφάνεια των παρειών είχε αλειφθεί με πηλό και το χώμα ήταν χαλαρό σκούρου και κατά τόπους κοκκινωπού χρώματος. Μετά τα -5μ βάθος, το χώμα περιείχε μαύρα ίχνη που θεωρήθηκαν πιθανό να είναι κάρβουνα και κεραμική. Μία πρόχους με ίχνη καύσης στα τοιχώματά της, τοποθετημένη στο πλάι με μια μεγάλη πέτρα δίπλα της (αρ. κατ. 74) και μια μεγαλύτερη πρόχους, επίσης με καμένα τοιχώματα (αρ. κατ. 75). Συνευρήματα του λάκκου ήταν όστρακα από άλλα αγγεία, ένα μεταλλικό αντικείμενο και ένα πήλινο που μάλλον σχετίζεται με τους κλιβάνους¹⁷⁸. Δεδομένης της προσεγγιστικής διαμόρφωσης του λάκκου και της παρουσίας των δύο πρόχων, σε συνδυασμό με την παρουσία του ποτάμιου λίθου, συμπεραίνεται ότι πρόκειται για ταφή μικρού παιδιού από την οποία προφανώς δεν διατηρήθηκαν τα οστά.

Ο λάκκος XXVIII είναι σίγουρα πιο απλός από τον προηγούμενο και δεν προσφέρει τόσα στοιχεία για ερμηνεία. Το βάθος του ήταν -4.80μ και η διάμετρός του 0.76μ. Σε βάθος -4.40μ, καλυμμένη από μία πέτρα εδραζόταν τριφυλλόστομη οινόχνη (αρ. κατ. 92) τοποθετημένη στο πλάι με προσανατολισμό προς Ανατολάς. Γύρω της ανά σημεία

¹⁷³ Για την ταφή XII βλ. Μαζαράκης Αινιάν 1996, 94.

¹⁷⁴ Vlachou 2007, 215.

¹⁷⁵ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 94-95.

¹⁷⁶ Vlachou 2004, 132 (υπό δημοσίευση).

¹⁷⁷ Διαστάσεις ποταμίσιου λίθου: 0.45x0.51x0.20μ.. Την πρόταση της λειτουργίας του ως ταφικού σήματος διατύπωσε η Δραγώνα. Μαζαράκης Αινιάν 1996, 102.

¹⁷⁸ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 102-103.

υπήρχαν πέτρες ενώ από τα -4μ και άνω συλλέχθηκαν και άλλα όστρακα αγγείων, ένα εκ των οποίων μια λήκυθος του 6^{ου} αιώνα π.Χ., ο λάκκος ωστόσο ανήκει στην 7^η οικοδομική φάση της εγκατάστασης¹⁷⁹. Και σε αυτήν την περίπτωση συλλέχθηκαν οστά και μικρά κάρβουνα.

Ο λάκκος των ταφών XXβ-γ (Εικ. 19), της 4^{ης} με 5^{ης} φάσης της εγκατάστασης, ήταν ωοειδής, επενδυμένος με πλίνθους και καλυμμένος με σωρό από λίθινες πλάκες¹⁸⁰. Οι διαστάσεις του ήταν 1.20x0.85μ και το βάθος του ξεκινούσε από τα -3.48μ. Στο εσωτερικό του, στο ανώτερο τμήμα του βρέθηκαν δύο αγγεία παιδικών εγχυτρισμών¹⁸¹. Από τα δύο αγγεία σώζεται ακέραιη πρόχους¹⁸² (αρ. κατ. 73) που ήταν προσανατολισμένη προς Νότο, είχε σφραγιστεί με όστρακο από το σώμα μεγαλύτερου χειροποίητου αγγείου και περιείχε λίγα οστά που ανήκαν σε πολύ μικρό παιδί¹⁸³ ενώ σε θραυσματική μορφή βρέθηκε μια μικρότερη με το στόμιό της προς το Βορρά, η οποία είχε σφραγιστεί με σκύφο και από το εσωτερικό της δεν σώθηκαν οστά¹⁸⁴.

Σε κοντινή απόσταση από τον εργαστηριακό λάκκο XXIVα¹⁸⁵, στα ΒΔ του, εντοπίστηκε χειροποίητος αμφορέας παιδικού εγχυτρισμού (αρ. κατ. 90) που έλαβε τον αριθμό XXIV. Βρισκόταν έξω από το λάκκο αλλά περιείχε τα οστά παιδιού μικρής ηλικίας και δίπλα του βρέθηκε ένα χάλκινο καρφί¹⁸⁶. Ο εγχυτρισμός τοποθετείται χρονολογικά στη 3^η με 4^η φάση της εγκατάστασης¹⁸⁷.

Ο λάκκος της ταφής II (Εικ. 20), τέλος, απέδωσε παιδικό εγχυτρισμό σε οξυπύθμενο αμφορέα (αρ. κατ. 89). Ο αμφορέας αυτός χρονολογείται στην 5^η ή 6^η αρχιτεκτονική φάση καθώς λόγω της θέσης του εξωτερικά του περιβόλου στον Δυτικό Τομέα κατέστρεψε τον τοίχο T121, ο οποίος χρονολογείται στην 3^η φάση. Βρέθηκε σχεδόν ακέραιος αλλά με αρκετά ραγίσματα στην επιφάνειά του και πακτωμένος στις πλευρές με λίθους, με το στόμιό του στραμμένο προς Ανατολάς¹⁸⁸. Στο εσωτερικό του βρέθηκε παιδί ηλικίας επτά ετών, μεγαλύτερο δηλαδή από το σύνηθες στους εγχυτρισμούς, γεγονός που δικαιολογεί και το μεγαλύτερο μέγεθος του αγγείου και σκυφοειδές ολόβαφο κύπελλο.

¹⁷⁹ Βλάχου 2004, 134.

¹⁸⁰ Mazarakis Ainian 1998, 205 σημ. 107 και 111.

¹⁸¹ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 98-99.

¹⁸² Mazarakis Ainian 1998, 205 σημ. 110.

¹⁸³ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 98 και σημ. 65.

¹⁸⁴ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 98-99. Vlachou 2007, 225.

¹⁸⁵ Από τον λάκκο XXIVα προέρχεται το πύραυλο με αρ. κατ. 96.

¹⁸⁶ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 100.

¹⁸⁷ Vlachou 2007, 214.

¹⁸⁸ Μαζαράκης Αινιάν 2001, 41-42, πίν. 26β.

IV. Ταφικές πρακτικές στον Ωρωπό και την Ερέτρια

Τα όμοια χαρακτηριστικά μεταξύ του Ωρωπού και της Ερέτριας παρουσιάζονται σε πολλά επίπεδα και μάλιστα οι δύο θέσεις ομοιάζουν πολύ περισσότερο μεταξύ τους απ' ό,τι με άλλες της Αττικής και της Εύβοιας. Σε μία περίπτωση τουλάχιστον έξι αψιδωτά κτίρια οριοθετημένα με περιβόλους του β' τετάρτου (Α' φάση) και του β' μισού (Β και Γ φάση) του 8^{ου} αιώνα π.Χ. βρέθηκαν στην Ερέτρια γίνεται φανερό ότι εκτός από την κεραμική ίδιες τεχνικές και τυπολογίες επιλέγονται και στην αρχιτεκτονική¹⁸⁹. Η ομοιότητα στη διαρρύθμιση των οικισμών αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό, εκτός από τη γειτνίαση και τις επιρροές που παρεισφρήσαν στις δύο θέσεις χάρη στην κοντινή τους απόσταση, στα κοινά γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά τους¹⁹⁰. Η σύγκλιση των δύο οικισμών, ωστόσο, φανερώνεται και μέσα από το κοινό έθιμο του εγχυτρισμού που επικρατεί κατά τον 8^ο αιώνα π.Χ. για την διαχείριση του θανάτου κατά την παιδική ηλικία, το οποίο σταματά να ακολουθείται όταν παύουν να έχουν και τα κτίρια του χώρου αυτήν την αρχιτεκτονική μορφή¹⁹¹.

Οι πρωιμότερες ταφές στην Ερέτρια¹⁹² χρονολογούνται στη ΜΓ ΙΙ περίοδο (800-760 π.Χ.)¹⁹³ και μέχρι τις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ., η επιλογή του τρόπου ταφής καθοριζόταν από την ηλικία και την κοινωνική τάξη του νεκρού. Ο διαχωρισμός της ταυτότητάς των μικρών παιδιών ως μελών της οικογένειας όχι όμως και της κοινωνίας, επιβεβαιώνεται από την επιλογή της ταφής τους εντός του οικιστικού χώρου και όχι ενδεδειγμένου ταφικού πλαισίου¹⁹⁴.

Η ταφή των νεογνών¹⁹⁵ γινόταν μέσα σε χειροποίητα αγγεία εντός του οικισμού¹⁹⁶, κατά κανόνα χωρίς να συνοδεύεται από κτερίσματα¹⁹⁷ ακριβώς όπως συνέβαινε στον Ωρωπό, ενώ παιδιά άνω των δύο ετών θάβονταν σε απόσταση από τον οικισμό, εντός λάκκων και μπορούσαν να λάβουν ως κτερίσματα αφιερωματικά σκεύη, αγγεία

¹⁸⁹ Andreiomenou 1983.

¹⁹⁰ Blandin 2007, 31-35 (τομ. 1).

¹⁹¹ Βλάχου 2004, 153-161. Βλάχου 2010. Mazarakis Ainian 2010, 74.

¹⁹² Για μια συνολική θεώρηση των ταφικών εθίμων της Ερέτριας κατά την ΠΕΣ βλ. Blandin 2007.

¹⁹³ Mazarakis Ainian 1987, 16.

¹⁹⁴ Για επισκόπηση όλων των ταφών της Ερέτριας βλ. Blandin 2007 53-64 (τόμ. 1).

¹⁹⁵ Οι ανθρωπολογικές αναλύσεις του Μ. Α. Porro έδειξαν ότι στην Ερέτρια οι εγχυτρισμοί επιλέγονταν και για τα παιδιά που πέθαιναν κατά τον τοκετό, βλ. Blandin 2007, 173.

¹⁹⁶ Andreiomenou 1983, 197-198, 209-220. Σαπουνά-Σακελλαράκη 1983, 143. Mazarakis Ainian 1987, 4-8. Ducrey, Metzger, Reber 1993, 19-22, 100-102 nr. 14-15. Andreiomenou 1998, 155. Crielaard 1998, 45.

¹⁹⁷ Εξαίρεση αποτελούν δύο ακέραια κύπελλα με διακόσμηση που βρέθηκαν στο εσωτερικό ενός ταφικού αγγείου, βλ. Andreiomenou 1983, 210-211, σημ. 68, εικ. 48, 56.

μικρότερου μεγέθους, μικκύλα αγγεία και μερικές φορές κοσμήματα¹⁹⁸. Για τους εγχυτρισμούς¹⁹⁹ επιλέγονταν συνήθως χειροποίητα αγγεία, κυρίως μόνωτες ή δίδωτες χύτρες, αμφορείς και πίθοι που σφραγίζονταν με άλλα αγγεία και η ταφή τους γινόταν στα θεμέλια των κτιρίων και σε άμεση επαφή με αυτά²⁰⁰. Οι πίθοι που χρησιμοποιήθηκαν για τους εγχυτρισμούς, μάλιστα, φέρουν εγχάρακτη διακόσμηση, ο ένας με κυματοειδές κόσμημα στο περιχέλωμα και η βάση του λαιμού και τεθλασμένη γραμμή στην περιοχή του ώμου και ο δεύτερος με σχοινοειδές ανάγλυφο στη βάση του λαιμού²⁰¹. Αν και το οστεολογικό υλικό των εγχυτρισμών δεν διατηρήθηκε σε καλή κατάσταση, από τις περιπτώσεις που επαρκούσε για να γίνει βιοαρχαιολογικός έλεγχος αποδείχθηκε ότι σε εγχυτρισμούς ήταν θαμμένα κυρίως νεογνά και παιδιά ηλικίας μέχρι ενός έτους. Μικρότερο ποσοστό των καταλοίπων ανήκει σε έμβρυα και σε μία περίπτωση η ανάλυση έδειξε ότι τα οστά ανήκαν σε δίδυμα παιδιά που είχαν ταφεί σε κοινό αγγείο. Όπου μπορούσε να διακριθεί η στάση του νεκρού, φάνηκε ότι η τοποθέτηση των σωμάτων στο αγγείο γινόταν συνήθως με το κεφάλι προσανατολισμένο προς το στόμιό του²⁰². Από τις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. αυτή η πρακτική σταδιακά εξασθενεί και για την ταφή των παιδιών επιλέγονται πιο περίτεχνα αγγεία και πιο απομακρυσμένες από τον οικισμό θέσεις, γεγονός που σύμφωνα με την Blandin υποδεικνύει κάποια αλλαγή στα κοινωνικά δεδομένα που σχετίζεται με την διαφοροποίηση της θέσης των παιδιών στην κοινωνία²⁰³.

Από τους πολυάριθμους λάκκους που βρέθηκαν στον Ωρωπό, οι περισσότεροι είχαν χρησιμοποιηθεί για παιδικές ταφές εγχυτρισμών. Όπως φάνηκε από την περιγραφή των λάκκων εύρεσής τους, ο κανόνας είναι ότι τα παιδιά θάβονταν σε χειροποίητα αγγεία μεταξύ των κτιρίων της εγκατάστασης, τα οποία τοποθετούνταν στο λάκκο χωρίς συγκεκριμένο προσανατολισμό. Το στόμιο των αγγείων είναι σε πολλά παραδείγματα σφραγισμένο κυρίως με τον πυθμένα σπασμένου αγγείου αλλά γινόταν επίσης με γραπτά αγγεία ή πλακοειδή λίθο²⁰⁴. Ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά σε παρουσία υλικού που μοιάζει με κάρβουνο μικρού μεγέθους στο εσωτερικό των περισσότερων

¹⁹⁸ Blandin 1998, 141-143. Blandin 2007, 174 (τόμ. 1).

¹⁹⁹ Blandin 2007 (τόμ. 2): Εγχυτρισμοί στην Ερέτρια έχουν βρεθεί στα οικόπεδα Μπουράτζα, 9-16, C/7, 27-28, στην οδό Ερατώνυμου, 29-34, στην Οικία με τα Μωσαϊκά, 79-81, στο οικόπεδο Ρούσσου, 82-88, στη ΝΔ πύλη, 93, ΟΤ.29β, 96-101, ΟΤ.97, 102-103, ΟΤ.98, 104, ΟΤ.205, 106, ΟΤ.671, 108, ΟΤ. 740, 114-120.

²⁰⁰ Andreiomenou 1983, 196, 211, 212 σημ. 70 και εικ. 47-51.

²⁰¹ Andreiomenou 1983, 209-211, σημ. 71 και εικ. 51, 58.

²⁰² Blandin 2007, 53 (τόμ. 1).

²⁰³ Blandin 2007, 64-65 (τόμ. 1).

²⁰⁴ Βλάχου 2004, 153-154. Βλάχου 2010, 61, 63-65. Vlachou 2007.

αγγείων. Καθώς οι παιδικοί σκελετοί είτε δεν διατηρήθηκαν σε ικανοποιητικό βαθμό είτε, όπως και στην περίπτωση των εγχυτρισμών του κτιρίου MB, καθόλου και από τους περισσότερους συλλέχθηκαν μόνο τρίμματα οστών, ίχνη που συλλέχθηκαν και καταγράφηκαν αρχικά ως καμένα είναι στην πραγματικότητα οστά που δεν εκτέθηκαν ποτέ στην πυρά²⁰⁵. Αυτή η κατάσταση διατήρησης είναι λογική αφενός εξαιτίας της δυσκολότερης διατήρησης των παιδικών σκελετικών καταλοίπων εν γένει και αφετέρου των εδαφικών συνθηκών που διευκόλυναν τη διάβρωση.

Τα χονδροειδή αγγεία που επιλέγονταν για την ταφή των παιδιών στις δύο περιοχές ακολουθούν την ίδια τυπολογία, φαίνεται ότι είναι κατασκευασμένα με τις ίδιες τεχνικές και στις περιπτώσεις των εγχάρακτων αγγείων έχουν προτιμηθεί παρόμοια διακοσμητικά στοιχεία. Με εξαίρεση του μεγάλους και ισχυρούς πίθους, τα ταφικά αγγεία είναι μικρού μεγέθους. Η ταφή τους γίνεται επίσης κατά το ίδιο πρότυπο, στον πυθμένα ρηχών λάκκων σε κοντινή απόσταση από τα κτίρια του οικισμού, τοποθετημένα στο πλάι χωρίς συγκεκριμένο προσανατολισμό.

Μια αντίθεση του Ωρωπού με την Εύβοια, αφορά το εθιμοτυπικό της παιδικής ταφής. Παρόλο που στις περισσότερες από τις παιδικές ταφές του Ωρωπού δεν τοποθετήθηκαν κτερίσματα, σε αρκετές περιπτώσεις εντός του ορύγματος υπήρχαν θραύσματα περίτεχνων αγγείων πόσης. Όστρακα από αγγεία όπως κάνθαροι, σκύφοι, κοτύλες και κύπελλα, κρατήρες αλλά και οινοχόες βρέθηκαν συγκεντρωμένα στο κατώτερο σημείο μερικών λάκκων, στην επίχωση και στο λιθοσωρό που κάλυπτε την ταφή και πιστεύεται ότι η θραύση τους έγινε εξωτερικά του λάκκου. Με βάση αυτά τα δεδομένα μπορεί να υποθεθεί, αν και όχι με σιγουριά καθώς οι ενδείξεις δεν είναι αρκετά ισχυρές, ότι στα πλαίσια της ταφής λάμβανε χώρα μια συνάθροιση, ίσως της οικογένειας του νεκρού, με κατανάλωση φαγητού και ποτού, στα πλαίσια της οποίας έσπαγαν τα σκεύη και τα ανακάτευαν με το χώμα που θα χρησιμοποιούταν για την κάλυψη του λάκκου²⁰⁶. Από την αντίστοιχη μελέτη που πραγματοποιήθηκε για την Ερέτρια, με βάση τα ζωικά οστεολογικά κατάλοιπα, η τέλεση νεκρόδειπνων δεν μπορεί να υποστηριχθεί ως μέρος του εθιμοτυπικού της περιοχής²⁰⁷.

²⁰⁵ Τέτοια ερμηνεία έδωσε η Α. Δραγώνα για τα οστά του εγχυτρισμού XXγ βλ. Ημ. XXIII, 22, σ. 273. Μαζαράκης Αινιάν 1996, 98, 108.

²⁰⁶ Μαζαράκης Αινιάν 1999, 58-59. Μαζαράκης Αινιάν 2004β, 379. Vlachou 2007, 221-223. Την υπόθεση της τέλεσης νεκρόδειπνων ενισχύουν ίχνη άνθρακα και οστών ζώων που βρέθηκαν στους λάκκους, ενώ υπάρχει μοναδική περίπτωση που υπήρχαν και θαλασσινά όστρεα.

²⁰⁷ Η μελέτη έγινε από την ζωοαρχαιολόγο Chenal-Velarde, Blandin 2007, 174 (τόμ. 1).

Αν και ο Ωρωπός φαίνεται να συμβαδίζει με την Εύβοια σε πολλά επίπεδα, η αποκάλυψη νεκροταφείου από τις ανασκαφές του 1903 υπό του Κουρουνιώτη φανερώθηκε μια σημαντική διαφοροποίηση. Όταν στα τέλη του 8^{ου} και τις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. οι άνθρωποι στον Ωρωπό εξακολουθούσαν να θάβουν τα νεογέννητα και τα μικρά παιδιά σε χρηστικά κυρίως αγγεία και να τα τοποθετούν στον ενδιάμεσο χώρο από τα κτίρια του οικισμού, σε κοντινή απόσταση από το λιμάνι της Ερέτριας οργανώθηκε χώρος με σαφή όρια, προορισμένος για οικογενειακές ταφές με βρεφικούς εγχυτρισμούς²⁰⁸, γνωστός ως «νεκροταφείο του Υγειονομείου». Τα αγγεία που επιλέγονταν ήταν πλέον πιο μεγαλειώδη ως προς το μέγεθος και τη διακόσμηση και θεωρείται πιθανό να κατασκευάζονταν αποκλειστικά για τον σκοπό αυτό²⁰⁹. Οι Blandin και Crielaard αναφέρουν ότι οι ενήλικες ταφές που βρέθηκαν στο συγκεκριμένο νεκροταφείο, και για τις οποίες είχε προηγηθεί καύση, ανήκαν σε άτομα των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων²¹⁰ και πιθανώς χρονολογούνται από τα τέλη της ΜΓ Ι²¹¹ έως τις αρχές της ΥΓ εποχής²¹². Η επιλογή αυτή να ταφούν νεογνά σε πλούσιο ταφικό περιβάλλον, ίσως να αποτελούσε έναν τρόπο «υπενθύμισης» και διασφάλισης της ανωτερότητας της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκαν²¹³.

Σημαντικό είναι επίσης να αναφερθεί ότι αν και για την Ερέτρια ο κανόνας κατά τον 8^ο αιώνα π.Χ. και τις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. είναι ότι άτομα εφηβικής ηλικίας και μεγαλύτερα θάβονταν σε οργανωμένο νεκροταφείο και τα πιο νεαρά εντός αγγείων²¹⁴, στη νεκρόπολη του Ηρώου της Δυτικής Πύλης έχουν εντοπιστεί ταφές παιδιών²¹⁵. Στα ανατολικά του χώρου αυτού συνυπάρχουν οι ενήλικες που ενταφιάστηκαν κατόπιν καύσης με τους παιδικούς ενταφιασμούς στα δυτικά, με κτερίσματα που αντιστοιχούν σε παιδιά (παιχνίδια, μικρογραφικά αγγεία και αγγεία κακοφτιαγμένα που ίσως δημιουργήθηκαν από παιδικό χέρι). Πρόκειται για μια οικογενειακή νεκρόπολη που διαφοροποιεί το τυπικό μοτίβο που ισχύει για τις παιδικές ταφές και μπορεί να

²⁰⁸ Οι ανθρωπολογικές αναλύσεις έδειξαν ότι σε έξι από τους εγχυτρισμούς ήταν θαμμένα νεογέννητα παιδιά, σε δύο βρίσκονταν μικρά παιδιά ηλικίας μερικών μηνών ή ενός έτους, Blandin 62-63 (τόμ. 1).

²⁰⁹ Κουρουνιώτης 1913. Crielaard 2007, 171-175. Lemos 2012, 166.

²¹⁰ Το συμπέρασμα αυτό εξήχθη με βάση τον πλούτο των κτερισμάτων που ήταν, μεταξύ άλλων, όπλα, εισηγμένα, εξωτικά αντικείμενα. Κουρουνιώτης 1903, 9. Blandin 2007, 172 (τόμ. 1). Crielaard 2007, 171.

²¹¹ Η χρονολόγηση στη ΜΓΠ περίοδο δεν είναι βέβαιη, βλ. Blandin 2007, 63, σημ. 521.

²¹² Crielaard 2007, 171-175.

²¹³ Blandin 2007, 172 (τόμ. 1).

²¹⁴ Blandin 1998, 140-141.

²¹⁵ Βλ. Bérard 1970, 48-55.

παραλληλίστει με το αντίστοιχο οικογενειακό νεκροταφείο στα ΝΔ του Αγοραίου Κολωνού στην αθηναϊκή Αγορά²¹⁶.

Η εικόνα που δημιουργείται μετά την αναφορά των δύο παραπάνω νεκροπόλεων για την Ερέτρια είναι αυτή μιας κοινωνίας καλά οργανωμένης που, εκτός από τους εγχυτρισμούς εντός του οικιστικού πλαισίου, είχε δημιουργήσει δύο ταφικές ζώνες, μία για τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και μία για τους υπόλοιπους κατοίκους. Παρόλα αυτά, η αποκάλυψη διάσπαρτων ταφών σε σημεία απομακρυσμένα από την εγκατάσταση απορρίπτει αυτό το συμπέρασμα και επανεξετάζει το ζήτημα της κατανομής των τάφων και της διαχείρισης των νεκρών. Η παρουσία μικρού αριθμού τάφων ανά σημεία στην Ερέτρια φαίνεται ότι σχετίζεται με τη δομή του οικισμού, με τα κτίρια που καταλαμβάνουν μια μεγάλη επιφάνεια χωρίς να έχουν ανοικοδομηθεί με κάποιο οργανωτικό πλάνο. Παρατηρείται μάλιστα ότι οι ομάδες αυτές των τάφων επεκτείνονται σύμφωνα με την επέκταση της πόλης²¹⁷.

Η ύπαρξη ταφών παιδιών στο ίδιο πλαίσιο με τις ταφές ενηλίκων, σε ενδεδειγμένους χώρους απομακρυσμένους από τον οικιστικό ιστό, παράλληλα με την εφαρμογή της πρακτικής του εγχυτρισμού εντός των ορίων της εγκατάστασης στην Ερέτρια είναι ένα δεδομένο που δεν υπάρχει μέχρι στιγμής στον Ωρωπό. Αυτό, συνδυαστικά με τη μη εφαρμογή του εθίμου των νεκρόδειπνων στην Ερέτρια, που ίσως να συνηθιζόταν στον Ωρωπό, αποτελούν τα μοναδικά σημεία διαφοροποίησης των δύο κοινοτήτων ως προς τη διαχείριση του παιδικού θανάτου. Η επιλογή της τοποθέτησης παιδικών ταφών σε συγκεκριμένο χώρο αποτελεί ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στο Ερετριακό εθιμοτυπικό και αυτό του Ωρωπού στην περίοδο της μετάβασης από τον 8^ο στον 7^ο αιώνα π.Χ. και συνιστά ενδεικτικό στοιχείο της εξέλιξης και διαμόρφωσης της Ερέτριας σε επίπεδο οργάνωσης την εποχή αυτή²¹⁸.

²¹⁶ Βλ. Brann 1962, 111-113.

²¹⁷ Blandin 2007, 173 (τόμ. 1).

²¹⁸ Blandin 2007, 175 (τόμ. 1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - Η ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΕΝΤΟΣ ΔΥΟ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΩΝ: ΟΙΚΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑΦΕΣ

Τα κατάλοιπα της εγκατάστασης των Γεωμετρικών χρόνων στη Σκάλα Ωρωπού, που έφεραν στο φως οι συστηματικές αρχαιολογικές ανασκαφές αποκάλυψαν μία πολιτισμικά και οικονομικά εύρωστη κοινωνία ικανή να καλύψει τις ανάγκες των μελών της. Από τις μελέτες των αρχιτεκτονικών καταλοίπων και των κινητών ευρημάτων αποδείχθηκε είτε η αποκλειστικά οικιακή χρήση πολλών κτιρίων είτε, στην περίπτωση του Κεντρικού Τομέα, η συνδυαστική χρήση τους ως οικιακών και συγχρόνως εργασιακών χώρων.

Το κτίριο MB βρίσκεται στο Δυτικό Τομέα όπου η δραστηριότητα των ανθρώπων φαίνεται να περιορίζεται στην απλή κατοίκηση και μία σειρά από οικοτεχνικές δραστηριότητες. Η μελέτη των χονδροειδών κεραμικών ευρημάτων συνδυαστικά με την αρχιτεκτονική εικόνα του χώρου δεν αφήνουν περιθώρια για την θεώρηση του κτιρίου MB ως κτιρίου με πολλαπλό ρόλο. Για την κατασκευή των κεραμικών αντικειμένων των υπόλοιπων κτιρίων χρησιμοποιήθηκε ως πρώτη ύλη πηλός όμοιος με αυτόν των ευρημάτων του κτιρίου MB που μελετήθηκαν στην παρούσα εργασία και οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν για τη διαμόρφωση και τη διακόσμηση της εξωτερικής τους επιφάνειας είναι κοινές. Κρίνοντας λοιπόν με βάση τα κεραμικά ευρήματα που ανήκουν στην κατηγορία των χονδροειδών αγγείων, η λειτουργία του κτιρίου MB δεν φαίνεται να αποκλίνει από το παραπάνω μοτίβο. Η κατηγορία αυτή είναι η μεγαλύτερη σε ποσότητα από όλα τα ευρήματα που απέδωσε το κτίριο και συνδέεται άμεσα με τις καθημερινές δραστηριότητες των ανθρώπων.

Η μακροσκοπική παρατήρηση και η τυπολογική ομαδοποίηση των ευρημάτων φανερώνουν τη χρήση των αγγείων και κατ' επέκταση συνεισφέρουν στην απόκτηση μιας εικόνας σχετικά με τις συνήθειες της καθημερινής ζωής των ανθρώπων του οικισμού. Οι χύτρες που στις περισσότερες περιπτώσεις φέρουν έντονα ίχνη καύσης συνδέονται με την προετοιμασία του φαγητού καθώς τα ίχνη αυτά δηλώνουν ότι τα αγγεία εκτίθεντο κατ' επανάληψη στη φωτιά, είτε με απευθείας έκθεση είτε με την τοποθέτησή τους επάνω σε πύραυλα. Στις λεκάνες, που αντιπροσωπεύουν ένα μικρό τμήμα του συνόλου της κεραμικής, δεν υπάρχει καμία ένδειξη για τη χρήση τους στο μαγείρεμα καθαυτό, επομένως η χρήση τους θα εξυπηρετούσε καταρχήν την προετοιμασία ή την προσφορά του φαγητού. Η βαθιά λεκάνη του κτιρίου Z ωστόσο,

φανερώνει και άλλη χρήση, ίσως αποθηκευτική καθώς στο εσωτερικό της υπήρχαν πολυάριθμα θαλασσινά όστρεα²¹⁹.

Δεδομένου ότι από τα περισσότερα όστρακα αμφορέων απουσιάζουν τα ίχνη καύσης, φαίνεται ότι οι αμφορείς σχετίζονταν πρωτίστως με την αποθήκευση και δευτερευόντως με την προετοιμασία του φαγητού²²⁰. Ιδίως όσον αφορά την χρήση των αμφορέων ως αποθηκευτικών σκευών συνήθως προορισμένων για τη φύλαξη υγρών, η εύρεση πυρήνων από αγριελιές στον Ωρωπό²²¹ ίσως να δηλώνουν ότι οι αμφορείς χρησιμοποιούνταν και για τη φύλαξη στερεών. Καθώς οι αγριελιές που βρέθηκαν είχαν έντονα διαβρωθεί από την έκθεση σε υψηλές θερμοκρασίες, φάνηκε ότι χρησιμοποιούνταν ως καύσιμη ύλη²²². Απανθρακωμένοι ελαιοπυρήνες συλλέχθηκαν και από το Κτίριο MB και αν δεχθούμε ότι λειτουργούσαν ως μέσο θέρμανσης, θα χρησιμοποιούνταν σχεδόν όλον το χρόνο και η αποθήκευσή τους είναι πιθανό να γινόταν μέσα σε αυτά τα ογκώδη αγγεία. Βέβαια, η ύπαρξη βάσεων στις οποίες φαίνεται ότι θα πρέπει να υπήρχε ψηλό πόδι που δεν διατηρήθηκε (αρ. κατ. 30, 33) καθιστά πιθανή την χρήση των αμφορέων με πόδι και στη μαγειρική με απευθείας έκθεση στη φωτιά, χωρίς τη χρήση πυραύνου. Έτσι, δεδομένου ότι το πόδι που δεν σώζεται θα ήταν το μόνο τμήμα που θα ερχόταν σε επαφή με την φωτιά, δικαιολογείται η απουσία ιχνών καύσης στα τμήματα της κοιλιάς και του ανώτερου τμήματος του σώματος των αμφορέων που αποκαλύφθηκαν. Το τηγανόσχημο αγγείο με την περίτεχνη, εγχάρακτη διακόσμηση συνιστούσε μέρος του συνόλου των μαγειρικών αντικειμένων, η χρήση του ωστόσο είναι αινιγματική.

Η παρουσία εστίας σε κεντρικό σημείο του κτιρίου είναι επίσης χαρακτηριστική των κτιρίων οικιστικής χρήσης της εγκατάστασης και συνδέεται με αυτήν ακριβώς τη διαδικασία του μαγειρέματος. Δεδομένου ότι από το σύνολο του χονδροειδούς κεραμικού υλικού δεν προέκυψε κανένα εύρημα που να μπορεί να ερμηνευθεί ως πώμα, συνδυαστικά με την απουσία διαμόρφωσης στο χείλος των χυτρών που να εξυπηρετεί την υποδοχή πώματος φανερώνει ότι τα αγγεία αυτά, που είναι βέβαιο ότι εκτίθεντο στη φωτιά, χρησιμοποιούνταν ανοιχτά και δεν σκεπάζονταν κατά τη διάρκεια του μαγειρέματος. Το συμπέρασμα ενισχύεται επίσης από το γεγονός ότι ακόμα και

²¹⁹ Μαζαράκης Αινιάν 1997, 60.

²²⁰ Από τα χαρακτηριστικά ευρήματα που περιλαμβάνονται στον κατάλογο, μόνο στα όστρακα με αρ. κατ. 27, 29, 34 είναι διακριτά ίχνη καύσης.

²²¹ Μαζαράκης Αινιάν 1996, 73.

²²² Τις αναλύσεις των πυρήνων ανέλαβε ο Καθηγητής της Γεωπονικής Σχολής Αθηνών κ. Φασσέας, Ημ. XXIII, 14, σ. 148.

στις χύτρες που χρησιμοποιήθηκαν ως ταφικά αγγεία, η σφράγιση έγινε με λίθους ή με τη χρήση άλλων αγγείων. Αυτή η απουσία δεν προκαλεί εντύπωση καθώς τα πώματα εισάγονται στις χύτρες σταδιακά, κυρίως από τον 6^ο αιώνα και έπειτα, επομένως ο οικισμός του Ωρωπού συμβαδίζει με τις συνήθειες της εποχής²²³. Η ύπαρξη εδράνου στο κτίριο, σχετίζεται επίσης με την καθημερινή ζωή των ανθρώπων και εξυπηρετούσαν ως πάγκοι για την εναπόθεση αντικειμένων, ως θέσεις ξεκούρασης ή κατανάλωσης φαγητού. Η παρουσία του τμήματος σιδερένιου οβελού και του χάλκινου τρίφτη τυριού²²⁴ στο σύνολο των ευρημάτων σχετίζεται με την τέλεση δειπνών «ομηρικού» χαρακτήρα²²⁵, που φαίνεται ότι οργανώνονταν από τους κατοίκους του κτιρίου. Καθώς λοιπόν από τη σύγκριση του κτιρίου MB με τα λοιπά αντίστοιχα κτίρια προκύπτουν πολλές ομοιότητες, οι δραστηριότητες σε αυτό θα πρέπει να ήταν οι ίδιες με αυτές των υπολοίπων κτιρίων του οικισμού και ο σκοπός που εξυπηρετούσε, καθαρά οικιακός. Τα αγγεία που μελετήθηκαν αν και συνιστούν κατά πάσα πιθανότητα τοπικές παραγωγές, δεν διακρίνονται από πρωτοτυπία ούτε για τα δεδομένα του Ωρωπού ούτε για των γύρω περιοχών καθώς μιμούνται εμφανώς τα Ερετρικά και τα Αττικά²²⁶. Στις καθημερινές εργασίες των κατοίκων θα περιλαμβάνονταν η υφαντική και η αλιεία, όπως υποδεικνύουν τα αντίστοιχα ευρήματα²²⁷.

Η παράλληλη μελέτη του κεραμικού υλικού των χονδροειδών αγγείων του κτιρίου MB με τα ακόσμητα αγγεία που χρησιμοποιήθηκαν στους παιδικούς εγχυτρισμούς απέδειξε την απόλυτη ομοιότητα των δύο συνόλων ως προς την τυπολογία, το υλικό και τις τεχνικές διαμόρφωσης της επιφάνειάς τους. Τα έντονα ίχνη καύσης στις περισσότερες πρόχους και χύτρες υποδηλώνουν ότι τα αγγεία που χρησιμοποιήθηκαν για τις ταφές βρίσκονταν σε δεύτερη χρήση και ότι αρχικά βρίσκονταν σε οικιακό περιβάλλον και εξυπηρετούσαν την κάλυψη των βασικών καθημερινών αναγκών των νοικοκυριών²²⁸. Το παραπάνω πόρισμα στηρίζεται ιδιαίτερα στη θέση των ιχνών καύσης πάνω στο αγγείο. Τα περισσότερα από αυτά, και στις δύο κατηγορίες, είχαν τα ίχνη καύσης στη βάση, στο χείλος και στην κοιλιά, κυρίως στην πλευρά που δεν υπήρχε λαβή, μαρτυρώντας την κατ' επανάληψη πλάγια τοποθέτησή τους πάνω στα πύραυλα.

²²³ Για τους τύπους των χυτρών με και χωρίς πώμα από τον 6^ο αιώνα π.Χ. και εξής, βλ. Sparkes, Talcott, Richter 1970, 224-226.

²²⁴ Μαζαράκης Αινιάν 2023, 26, σχ. 7.

²²⁵ Σχετικά με τα «ομηρικά» δείπνα βλ. Μαζαράκης Αινιάν 2000γ, 217-219.

²²⁶ Η επιρροή της αττικής κεραμικής οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υιοθέτηση των αττικών τύπων από την Εύβοια, Βλάχου 2004, 107.

²²⁷ Βλ. παραπάνω. Στα ευρήματα που απέδωσε το κτίριο περιλαμβάνονται αγνήθες, σφονδύλια, αλιευτικό βαρίδιο και όστρεα.

²²⁸ Βλ. Βλάχου 2004, 115-116, που καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα.

Ως προς τα ταφικά αγγεία που δεν σχετίζονταν με το μαγείρεμα, η δεύτερη χρήση τους αιτιολογείται μόνο μέσω της απουσίας τμημάτων τους που δεν βρίσκονταν στο λάκκο της ταφής και επομένως η θραύση θα πρέπει να έγινε νωρίτερα, σε διαφορετικό μέρος. Η επιλογή των χρηστικών αγγείων σε ταφική χρήση είναι βέβαια εν μέρει δικαιολογημένη²²⁹. Το κόστος της ταφής σε αγγείο είναι χαμηλό και όλα τα είδη αγγείων που αναφέρθηκαν θα πρέπει να ήταν εύκολα προσβάσιμα από όλη την κοινότητα. Το στενό στόμιο των αγγείων ενδείκνυται για τα νεογνά και βρέφη και ίσως η επιλογή αυτή να είχε συμβολικό χαρακτήρα και να σχετιζόταν με την επιστροφή των παιδιών στη μήτρα.

Η εύρεση των αγγείων που προήλθαν από τους εγχυτρισμούς σε ακέραιη ή σχεδόν ακέραιη κατάσταση διατήρησης²³⁰, αποτέλεσε σημαντικό εφόδιο για τη κατανόηση των τύπων και τεχνοτροπιών που προτιμούσαν οι κεραμείς για την κατασκευή των αγγείων με χονδροειδή πηλό. Όπως αποδείχθηκε και από την σύγκριση των αγγείων αυτών, με τα αντίστοιχα όστρακα που προήλθαν από την περίοδο χρήσης του κτιρίου MB, το σχηματολόγιο στα περισσότερα είδη των αγγείων δεν είναι ιδιαίτερα διευρυμένο και η διαδικασία της κατασκευής ήταν συγκεκριμένη. Ο ταφικός πιθαμοφόρας από το κτίριο MB με αρ. κατ. 85 είναι εύρημα μεγάλης σημασίας λόγω της τυπολογικής του ιδιαιτερότητας στο κατώτερο μέρος με το διάτρητο πόδι. Από το σύνολο των ταφικών αγγείων του Ωρωπού μόνο ο πίθος με αρ. κατ. 84 ανήκει σε αυτόν τον τύπο με πόδι και μέχρι πρόσφατα αποτελούσε το μοναδικό παράδειγμα του είδους του για τον οικισμό. Δεδομένου, μάλιστα, ότι το πόδι του πίθου 84 δεν σώζεται, η αποκάλυψη του πιθαμοφόρα 85 προσέφερε την πιο ολοκληρωμένη εικόνα του σχήματος αυτού.

Παιδικοί εγχυτρισμοί της Γεωμετρικής εποχής έχουν ανασκαφεί σε διάφορες περιοχές του Ελλαδικού χώρου και στον Ωρωπό φαίνεται ότι αποτελούσε την κατ' εξοχήν ταφική πρακτική²³¹. Οι βασικές διαφορές μεταξύ των εγχυτρισμών άλλων θέσεων με αυτούς του Ωρωπού είναι ότι οι πρώτοι αφενός βρίσκονταν συνήθως ενταγμένοι στα πλαίσια οργανωμένου νεκροταφείου και αφετέρου δεν αποτελούσαν τον πιο διαδεδομένο τρόπο ταφής των παιδιών. Σημαντικό είναι βέβαια να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι μέχρι τώρα δεν υπάρχουν ενδείξεις ύπαρξης οργανωμένου

²²⁹ Βλάχου 2004, 159 όπου αναφέρεται και ο κεντρικός ρόλος της οικογένειας στην ταφή.

²³⁰ Στο μεγαλύτερο ποσοστό τα αγγεία βρέθηκαν σε θραυσματική κατάσταση όμως συγκολλήθηκαν και συντηρήθηκαν με μεγάλη επιμέλεια και επανήλθαν στην αρχική τους μορφή.

²³¹ Μοναδικές εξαιρέσεις είναι δύο κιβωτιόσχημοι παιδικοί τάφοι που βρέθηκαν στο οικόπεδο Ο.Σ.Κ.

νεκροταφείου της εποχής αυτής στην περιοχή. Αν αυτό αποκαλυφθεί, ενδέχεται, να θέσει το ζήτημα της διαχείρισης του παιδικού θανάτου σε νέα βάση. Η Ερέτρια που είναι το πιο κοντινό παράλληλο του Ωρωπού σχετικά με τις παιδικές ταφές εντός του οικιστικού περιβάλλοντος, διαφοροποιείται διότι οι εγχυτρισμοί δεν περιορίζονται στον οικισμό αλλά ένα μικρότερο ποσοστό του συνόλου τους εντάσσεται και σε οργανωμένα νεκροταφεία.

Παρά το γεγονός ότι η κατανόηση της κοινωνικής δομής δεν θα μπορούσε να στηριχθεί αποκλειστικά στη μελέτη των παιδικών ταφών, εντούτοις προσφέρεται, ως ένα βαθμό, για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την προσέγγιση του θανάτου βάσει της κοινωνικής ταυτότητας του νεκρού. Η θέση των παιδικών ταφών μέσα στον οικιστικό ιστό προσδίδει στην ταφή έναν αμιγώς οικογενειακό χαρακτήρα²³² που δικαιολογείται με την ιδιότητα του μικρού παιδιού ως μέλος της οικογένειας αλλά όχι και της κοινωνίας²³³. Η συνήθης επιλογή της τοποθέτησης των εγχυτρισμών σε κοντινή απόσταση από τα κτίρια φανερώνει ότι τα παιδιά ήταν μάλλον μέλη του νοικοκυριού του εκάστοτε κτιρίου. Η περίπτωση του Κτιρίου MB, όπου οι τρεις εγχυτρισμοί αποκαλύφθηκαν σε άμεση επαφή με την τοιχοδομή, διαφοροποιεί ως ένα βαθμό αυτό το πρότυπο καθώς οι εγχυτρισμοί τοποθετήθηκαν εντός της ασίδας καταστρέφοντας το οικοδόμημα. Όπως και στους υπόλοιπους εγχυτρισμούς της εγκατάστασης που αναφέρθηκαν, η ταφή συμπίπτει χρονολογικά με την φάση της εγκατάλειψης του κτιρίου καθώς και η τυπολογία των αγγείων ανήκει στα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ. και τις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ., όταν ο οικισμός άρχισε να αλλάζει μορφή. Η ασυνήθιστη θέση τους στο χώρο βεβαιώνει ότι πρόκειται για μεταγενέστερες από τη φάση χρήσης του κτιρίου ταφές, προσφέροντας τη δυνατότητα διατύπωσης δύο συμπερασμάτων. Η πρώτη πιθανότητα, που ακολουθεί την παράδοση της ταφής των παιδιών σε εγγύτητα με τον οίκο που ανήκουν, είναι ότι οι ταφές μάλλον τοποθετήθηκαν στο σημείο από απογόνους της οικογένειας, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σε άλλο χώρο. Μια δεύτερη πιθανή απάντηση είναι ότι πρόκειται για ταφές διαφορετικής οικογένειας που μη λαμβάνοντας υπόψιν το κτίριο, παραβίασε το θεμέλιό του για να το χρησιμοποιήσει ως χώρο ταφής. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η οικογένεια εξακολουθεί να κατέχει τον κεντρικό ρόλο στην διαδικασία της ταφής.

²³² Στο συμπέρασμα ότι η ταφή του παιδιού συνιστούσε αρμοδιότητα της οικογένειάς του καταλήγει και η Β. Βλάχου στη μελέτη της, βλ. Βλάχου 2004, 159.

²³³ Το πόρισμα αυτό αφορά και την Ερέτρια, Blandin 2007, 64-65, 108 (τομ. 1).

Αν και η εξαγωγή συμπεράσματος για την κατανόηση της κοινωνικής θέσης του παιδιού μπορεί να προκύψει από την παρατήρηση της διασποράς των εγχυτρισμών στο χώρο, παραμένει αδιευκρίνιστος ο λόγος που επιλεγόταν σε τόσο μεγάλο βαθμό η ταφή σε εγχυτρισμό. Το τέλος της Γεωμετρικής περιόδου και η φάση της μετάβασης προς τους Αρχαϊκούς χρόνους διακρίνεται για το μεγάλο αριθμό παιδικών ταφών καθώς σύμφωνα με τη χρονολόγηση των αγγείων των εγχυτρισμών, ο αριθμός τους είναι υψηλότερος στα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ. Η παρατήρηση αυτή υποδεικνύει ότι την περίοδο που μελετάται υπήρχε δημογραφική ανάπτυξη στην περιοχή και αύξηση των γεννήσεων, αν και μεγάλο ποσοστό των βρεφών δεν έφταναν σε μεγάλη ηλικία²³⁴. Η απουσία καλά διατηρημένων οστεολογικών καταλοίπων λειτουργεί ως τροχοπέδη για τη βιοαρχαιολογική μελέτη καθώς δεν επιτρέπει τον προσδιορισμό της αιτίας του θανάτου του τόσο μεγάλου αριθμού παιδιών. Θα μπορούσε η διάκριση αυτή της ταφής των βρεφών και παιδιών σε αγγείο έναντι της απλής ταφής σε λάκκο να οφείλεται, πέραν του νεαρού της ηλικίας τους, στον τρόπο του θανάτου; Μήπως, δεδομένης της αποκάλυψης δύο κιβωτιόσχημων παιδικών τάφων, η ταφή σε εγχυτρισμό αποτελούσε προσωπική απόφαση των γονέων των παιδιών, που συνδέεται και με τον τρόπο θανάτου; Δυστυχώς, μόνο θεωρητικά συμπεράσματα μπορούν προς το παρόν να ειπωθούν και δίχως τη δυνατότητα ενδελεχούς μελέτης των οστεολογικών καταλοίπων, το ερώτημα αυτό πιθανότατα θα μείνει ανεξιχνίαστο.

Η στενή σχέση του δομημένου περιβάλλοντος και της κοινωνικής οργάνωσης που παρουσιάζεται μέσω των παιδικών ταφών στα αρχαιολογικά κατάλοιπα της Σκάλας Ωρωπού δεν αποτελεί τοπική ιδιαιτερότητα. Κατά το ίδιο ή παρόμοιο πρότυπο λειτουργούσαν και άλλες κοντινές στον Ωρωπό περιοχές, ιδίως όσες ανήκαν στην σφαίρα επιρροής της Εύβοιας, με προεξέχουσα την πόλη Ερέτρια. Η «Ευβοϊκή κοινή» έδρασε καταλυτικά για τη διαμόρφωση της Γεωμετρικής εγκατάστασης του Ωρωπού τόσο χωροταξικά και παραγωγικά όσο και ιδεολογικά και η επιρροή αυτή άφησε το αποτύπωμά της ορατό μέχρι τις μέρες μας.

²³⁴ Σύμφωνα με τη Βλάχου, η αύξηση αυτή του πληθυσμού οδήγησε στην ταφή των παιδιών σε οργανωμένα νεκροταφεία, αλλαγή που σχετίζεται με τη γένεση της πόλης, βλ. Βλάχου 2004, 159-160.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ

Ο κατάλογος της κεραμικής που αναλύθηκε στην παρούσα εργασία έχει διαιρεθεί σε τρία μέρη, σύμφωνα με τους κεντρικούς θεματικούς της άξονες. Ο πρώτος αφορά την χρηστική κεραμική από τη φάση χρήσης του κτιρίου MB και πρόκειται κυρίως για όστρακα αγγείων τα οποία έχουν διαιρεθεί σε κλειστά και ανοιχτά και ταξινομηθεί με βάση την ποσότητα στην οποία υπάρχουν. Σε ξεχωριστή κατηγορία εντάχθηκαν τα όστρακα των οποίων η ταυτοποίηση δεν είναι δυνατή αλλά δύνανται να παρέχουν πληροφορίες. Ακολουθεί ένας μικρότερος κατάλογος με δύο χονδροειδή αγγεία που βρέθηκαν σε σχεδόν ακέραιη κατάσταση στον οικισμό. Στον τρίτο κατάλογο παρουσιάζονται τα χονδροειδή ταφικά αγγεία των παιδικών εγχυτρισμών της Σκάλας Ωρωπού²³⁵, συμπεριλαμβανομένων και των ταφικών αγγείων που αποκαλύφθηκαν στο κτίριο MB, τα οποία είναι ακέραια ή εν μέρει συντηρημένα και προσφέρουν την ακριβή εικόνα του αγγείου. Η σειρά κατάταξής τους έχει επίσης οριστεί σύμφωνα με τις δύο ευρείες κατηγορίες των ανοιχτών και κλειστών αγγείων συνδυαστικά με τον βαθμό ακεραιότητάς τους.

Κάθε όστρακο ή αγγείο που παρατίθεται έχει λάβει έναν αύξοντα αριθμό και με αυτόν αναφέρεται στο κείμενο, χρησιμοποιώντας την συντομογραφία «αρ. κατ.» (αριθμός καταλόγου). Σε κάθε λήμμα αναφέρεται το τμήμα του αγγείου του αγγείου από το οποίο προέρχεται ή το είδος του, εφόσον πρόκειται για ακέραιο αγγείο, ο αριθμός καταγραφής που δόθηκε κατά την ανασκαφή και η ομάδα κεραμικής στην οποία συμπεριλαμβάνονταν, το σημείο και το βάθος στο οποίο βρέθηκε.

Στη συνέχεια δίνονται οι μετρήσεις που έγιναν ξεχωριστά για κάθε όστρακο ή αγγείο²³⁶. Και στις δύο κατηγορίες του καταλόγου τις μετρήσεις ακολουθούν παρατηρήσεις σχετικές με την όψη του πηλού μακροσκοπικά, την απόχρωση και τα επι μέρους χαρακτηριστικά του. Έπειτα αναλύεται το ίδιο το όστρακο ή αγγείο με τις

²³⁵ Αν και η μελέτη των ταφικών αγγείων έγινε από εμένα στο Μουσείο του Ωρωπού (με εξαίρεση τα αγγεία με αρ. κατ. 69, 72, 86, 89, 92, 96 και 99), έχουν προηγηθεί οι πρωτογενείς μελέτες του Jean-Sébastien Gros και της Βασιλικής Βλάχου. Βλ. Gros 2007 και Βλάχου 2004, αντίστοιχα.

²³⁶ Στα όστρακα δίνεται το σωζόμενο ύψος τους: «σωζ. ύψ» ή το μέγιστο σωζόμενο ύψος, εάν πρόκειται για συνανήκοντα όστρακα, η διάμετρος «διάμ.» του χείλους ή/και της βάσης, το πάχος και το πλάτος της λαβής, όπου υπάρχει και το πάχος των τοιχωμάτων του σώματος «πάχ. τοιχ.». Για τα αγγεία του καταλόγου των εγχυτρισμών δίνεται το ύψος ή το σωζόμενο ύψος «σωζ. ύψ.» αν δεν είναι ακέραιο, η διάμετρος «διάμ.» του χείλους, της βάσης ή/και του πυθμένα και του ευρύτερου τμήματος του σώματος, το πάχος και το πλάτος της λαβής, όπου υπάρχει και το πάχος των τοιχωμάτων «πάχ. τοιχ.» σε όσα από αυτά μπορούσε να υπολογισθεί. Σε περιπτώσεις που κάποια από τις μετρήσεις δεν μπορούσε να είναι απολύτως ακριβής αναγράφεται η συντομογραφία «περ.»: περίπου.

περισσότερες δυνατές λεπτομέρειες και δίνεται όπου είναι δυνατό η χρονολόγηση και ένα ή περισσότερα παράλληλα από άλλες θέσεις με τη συντομογραφία «πρβλ.».

I. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΡΗΣΤΙΚΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΜΒ

ΚΛΕΙΣΤΑ ΑΓΓΕΙΑ

Χύτρες

1. Χείλος πρόχου με κάθετη ταινιωτή λαβή (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ29)

OM99, τετρ. -Z(-1)-Ανατολικό ήμισυ, βάθος ομάδας: από -1.27μ έως -1.37μ.

Σωζ. ύψ.: 3.5εκ, σωζ. πλάτος: 5.4εκ, διάμ. χείλους: 8εκ, πλάτος λαβής: 3.8εκ, πάχος λαβής: 1.1εκ, πάχ. τοιχ.: 0.5εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (7.5YR 4/6), με λευκά και μαύρα εγκλείσματα μικρού και μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος έχει σχηματιστεί το εφέ sandwich.

Τμήμα χείλους χειροποίητης μόνωτης χύτρας με τμήμα της κάθετης ταινιωτής λαβής που εκφύεται από το περιχείλωμα.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

2. Συνανήκοντα χείλη χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ26)

OM88, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.28μ έως -1.31μ(Δ)/-1.37μ(Α).

Σωζ. ύψ.: 7.9εκ, διάμ. χείλους: 20εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (5YR 6/8) με αραιά μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα μεσαίου μεγέθους και ασημί μαρμαρυγή. Ένα από τα δύο όστρακα φέρει ίχνη καύσης ενώ και στα δύο φαίνεται ότι εξωτερικά το αγγείο είχε λειανθεί.

2 συνανήκοντα όστρακα χείλους χύτρας. Το χείλος είναι έξω νεύον και επίπεδο (Σχ. 1).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1961, pl. 22 εικ. R20. Brann 1962, pl.11 εικ. 205.

Blandin 2007, pl. 150 εικ. T4.I & pl. 151 εικ. T5.I

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

3. Τμήμα χείλους πρόχου (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πα7)

OM92, τετρ. -Z(-2), βάθος: από -1.32μ έως -1.41μ.

Σωζ. ύψ.: 2.8εκ, διάμ. χείλους: 16εκ, πάχ. τοιχ.: 1εκ.

Ο πηλός είναι καστανός (5YR 5/6) με αραιά μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνειά του φέρει ίχνη καύσης.

Τμήμα χείλους τροχοποίητης χύτρας με γένεση κάθετης ταινιωτής λαβής που εκφύεται από το περιχείλωμα.

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1961, pl. 22 εικ. R20. Brann 1962, pl.11 εικ. 205. Blandin

2007, pl. 150 εικ. T4.I & pl. 151 εικ. T5.I.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

4. Τμήμα χείλους χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ52)

OM114, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/ BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: από -1.42μ έως -1.56μ.

Σωζ. ύψ.: 5εκ, διάμ. χείλους: 18εκ, πάχ. τοιχ.: 0.5εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με λίγα μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνειά του φέρει ίχνη καύσης.

Τμήμα χείλους χειροποίητης πρόχου. Είναι έξω νεύον και στρογγυλεμένο. Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

5. Τμήμα χείλους χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πα8)

OM114, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/ BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: από -1.42μ έως -1.56μ.

Σωζ. ύψ.: 4.2εκ, διάμ. χείλους: 15εκ, πάχ. τοιχ.: 0.5εκ.

Ο πηλός είναι καστανός (5YR 6/8-5/8) με λίγα μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνειά του φέρει ίχνη καύσης και εξωτερικά έχει λειανθεί.

Συγκολλημένο όστρακο χείλους τροχοποίητης πρόχου. Είναι έξω νεύον και στρογγυλεμένο (Σχ. 2).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1961, pl. 22 εικ. R20. Brann 1962, pl.11 εικ. 205. Blandin 2007, pl. 150 εικ. T4.I.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

6. Τμήμα χείλους χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πα5)

OM96, τετρ. Α ήμισυ -Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: από -0.95μ(N)/-1.05μ(B) έως -1.05μ(N)/-1.17μ(B).

Σωζ. ύψ.: 3.7εκ, διάμ. χείλους: 20εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 5/8) με μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνειά του έχει αρκετές ιζηματογενείς επικαθίσεις.

Τμήμα χείλους τροχοποίητης χύτρας, στρογγυλεμένο και έξω νεύον (Σχ. 3)

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 11 εικ. 203. Kübler 1954, taf. 154 inv. 899. Blandin 2007, pl. 150 εικ. T4.I.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

7. Τμήμα χείλους χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ39)

OM100, -Z(-2) BA τεταρτημόριο.

Σωζ. ύψ.: 3.2εκ, διάμ. χείλους: 22εκ, πάχ. τοιχ.: 0.4εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/8) με μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

2 συγκολλημένα όστρακα χείλους χύτρας στο οποίο διακρίνεται γένεση λαβής. Είναι ελαφρώς στρογγυλεμένο και έξω νεύον.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

8. Δισκοειδής βάση χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ2)

OM82, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.38μ.

Σωζ. ύψ: 2.8εκ, διάμ. βάσης: 10εκ, πάχ. τοιχ.: 8εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (7.5YR 5/6) με μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Δισκοειδής βάση χύτρας που σώζεται κατά ½ (Σχ. 4).

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

9. Επίπεδη βάση χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ40)

OM93, ΝΔ τεταρτημόριο -Z(-1)/ΒΔ τεταρτημόριο -Z(-2).

Σωζ. ύψ: 2εκ, διάμ. βάσης: 8εκ, πάχ. τοιχ.: 1.2εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (5YR 5/8) με μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Όλη σχεδόν η επιφάνεια είναι καλυμμένη από ίχνη καύσης.

Τμήμα επίπεδης βάσης χύτρας (Σχ. 5).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Blandin 2007, pl. 150 εικ. T4.I.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

10. Συνανήκοντα όστρακα σώματος και βάσης χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ44)

OM86, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.09μ έως -1.21μ.

Σωζ. ύψ. βάσης: 2εκ, διάμ. βάσης: 11εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6-0.8εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος 2.5YR 4/8 με μαύρα και λευκά εγκλείσματα ποικίλων μεγεθών και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

91 όστρακα σώματος και επίπεδη βάση χύτρας.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

11. Συνανήκοντα όστρακα βάσης και σώματος χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ59)

OM99, τετρ. -Z(-1) Α' ήμισυ, βάθος: από -1.27μ έως -1.34μ.

Μέγιστο σωζ. ύψ.: περ. 4εκ.

Τα έντονα ίχνη καύσης και η κακή κατάσταση διατήρησης της βάσης καθιστούν δύσκολη την ανάγνωση της μορφής του πηλού. Το χρώμα του θα πρέπει να ήταν καστανέρυθρο (2.5YR 4/8) ενώ επίσης έχει σχηματιστεί και το εφέ sandwich.

8 συνανήκοντα όστρακα από την επίπεδη βάση και το σώμα χυτροειδούς αγγείου.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

12. Επίπεδη βάση πιθανώς χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ43)

OM86, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.09μ έως -1.21μ.

Σωζ. ύψ.: 1.9εκ, διάμ. βάσης: περ. 12εκ, πάχ. τοιχ.: 0.8εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος 2.5YR 4/6-4/8 με περισσότερα λευκά και λιγότερα μαύρα εγκλείσματα μεσαίου και μικρού μεγέθους, σχετικά αραιά και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνειά του φέρει λίγα ίχνη καύσης.

Βάση μάλλον πρόχου, αρκετά θραυσμένη περιμετρικά, πιθανώς επίπεδη.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

13. Συνανήκοντα όστρακα σώματος χείλους και λαβής χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ41)

OM86, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.09μ έως -1.21μ.

Σωζ. ύψ. χείλους: 7.2εκ, διάμ. χείλους: 20εκ, πάχος λαβής: 1.1εκ, πλάτος λαβής: 4.1εκ, ύψος λαβής: 18.3εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος (5YR 6/8) με λευκά και μεσαία εγκλείσματα μεσαίου και μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος, στα όστρακα της λαβής υπάρχει το εφέ sandwich, ενώ η εξωτερική επιφάνεια είχε λειανθεί.

10 συνανήκοντα όστρακα σώματος, χείλους και λαβής τροχοποίητης χύτρας. Η λαβή πιθανότατα εκφυόταν από το χείλος, το οποίο είναι έξω νεύον και στρογγυλεμένο (Σχ. 6).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 11 εικ. 205.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

14. Συνανήκοντα όστρακα σώματος και χείλους χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ60)

OM105, τετρ.-Z(-1), βάθος: από -1.34μ έως -1.42μ

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 8.1εκ, διάμ. χείλους: 20εκ, πάχ. τοιχ.: 0.5-0.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

4 συνανήκοντα όστρακα, 2 σώματος και 2 χείλους, χειροποίητης χύτρας. Το χείλος είναι έξω νεύον και στρογγυλεμένο.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

15. Συνανήκοντα όστρακα σώματος και βάσης χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ67)

OM107, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: από -1.32μ έως -1.34μ.

Μέγιστο σωζ. ύψ θραύσματος.: 0.7εκ, σωζ. ύψ. βάσης: 2.6εκ, πάχ. τοιχ. θραυσμάτων: 0.6εκ, πάχ. τοιχ. πυθμένα: 1εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8-4/8) με σχετικά αραιά μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος, στα όστρακα της λαβής υπάρχει το εφέ sandwich.

12 συνανήκοντα όστρακα χύτρας με επίπεδη βάση.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

16. Συνανήκοντα όστρακα λαβής, σώματος και βάσης πιθανώς χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ55)

OM113, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.52μ έως -1.57μ.

Σωζ. ύψ. λαβής: 7.7εκ, πάχος λαβής: 1.2εκ, πλάτος λαβής: 4.5εκ, σώζ. ύψ. βάσης: 1.8εκ, πάχ. τοιχ. 0.7-1εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/6-3/6) με μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους, αρκετά πυκνά ανά σημεία και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος έχει σχηματιστεί στον πηλό το εφέ sandwich.

4 συνανήκοντα όστρακα λαβής, σώματος και βάσης χειροποίητου αγγείου, πιθανώς χύτρας. Η λαβή είναι κάθετη και ταινιωτή, ενώ από τη βάση σώζεται ένα πολύ μικρό όστρακο που μαρτυρά μόνο ότι η βάση του αγγείου ήταν επίπεδη.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

17. Λαβή χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ61)

OM123, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.46μ έως -1.50μ.

Σωζ. ύψ.: 7.1εκ, πάχος λαβής: 1.1εκ, πλάτος λαβής: 4.6εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/6-3/6) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά, αραιά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Στα σημεία θραύσης το χρώμα του πηλού είναι κατά τόπους πιο τεφρό.

1 όστρακο οριζόντιας ταινιωτής λαβής χύτρας.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

18. Συνανήκοντα όστρακα πιθανώς χύτρας (κωδ.καταγρ.: ΩΔ23/Πχ18)

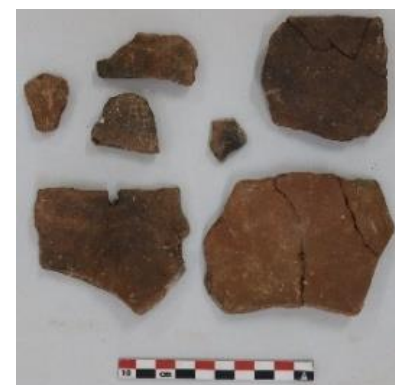
OM118, -Z(-1), βάθος: από -1.45μέως -1.54μ.

Μέγιστο σωζ. ύψ. θραύσματος: 7.2εκ, διάμ. χείλους: 10εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι σκούρος καστανέρυθρος (7.5YR 7/8) με εγκλείσματα μικρού, μεσαίου και μεγάλου μεγέθους κυρίως λευκά αλλά και μαύρα και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

7 συνανήκοντα όστρακα χείλους και σώματος χειροποίητου αγγείου, πιθανώς χύτρας, με εγχάρακτη κυματοειδή διακόσμηση στην κοιλιά, τον λαιμό και το εσωτερικό του περιχειλώματος.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

19. Συνανήκοντα όστρακα χύτρας (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ31)

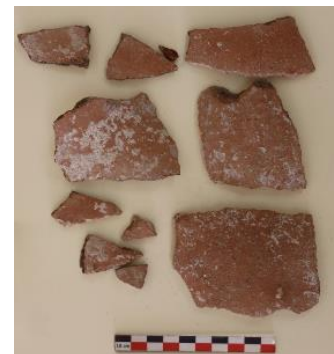
OM88, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.21μ(ΝΔ)/-1.18μ(ΒΑ) έως -1.28μ(ΒΑ)/-1.38μ(ΝΔ).

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 6.7εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 6/8-5/8) με αρκετά μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Από το ψήσιμο έχει δημιουργηθεί το εφέ sandwich.

16 συνανήκοντα όστρακα σώματος και ώμου χειροποίητης χύτρας.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

20. Συνανήκοντα όστρακα χειροποίητης χύτρας (κωδ. καταγρ.:ΩΔ23/Πχ49)

OM88, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.18μ(ΒΑ)/-1.21μ(ΝΔ) έως -1.28μ(ΒΑ)/-1.38μ(ΝΔ).

Πάχ. τοιχ.: 0.6εκ.

Ο πηλός είναι καστανός (7.5YR 5/6) με μαύρα και λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος έχει σχηματιστεί στον πηλό το εφέ sandwich.

5 συνανήκοντα όστρακα χειροποίητης χύτρας.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

21. Συνανήκοντα όστρακα και πιθανός σώματος πρόχου (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ65)

OM114, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: από -1.42μ έως -1.56μ.

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 8.3εκ, σωζ. ύψ. βάσης: 1.4εκ, πάχ. τοιχ.: 0.5-0.7εκ. Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά κυρίως μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Στην επιφάνεια του μεγαλύτερου από τα όστρακα υπάρχουν έντονα ίχνη καύσης.

4 συνανήκοντα όστρακα σώματος πρόχου και 1 όστρακο που είναι τμήμα δισκοειδούς βάσης.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

22. Συνανήκοντα όστρακα μαγειρικού αγγείου (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ63)

OM113, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.52μ έως -1.57μ.

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 6.5εκ, σωζ. ύψ. βάσης: 2.4εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με πυκνά μαύρα εγκλείσματα πολύ μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

8 συνανήκοντα όστρακα σώματος και δισκοειδούς βάσης αδιάγνωστης διαμέτρου, από μαγειρικό σκεύος.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

23. Συνανήκοντα όστρακα μαγειρικού αγγείου (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ69)

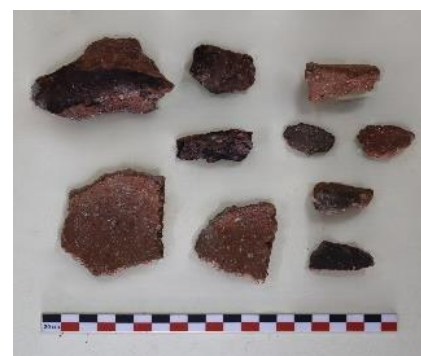
OM101, τετρ. -Z(-2), βάθος: από -1.35μ έως -1.48μ.

Πάχ. τοιχ.: 0.5-0.7εκ

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 5/6) με πυκνά εγκλείσματα, περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί το εφέ sandwich ενώ επίσης η επιφάνειά του φέρει ίχνη καύσης.

10 θραύσματα σώματος, βάσης και χείλους χειροποίητου μαγειρικού αγγείου. Η βάση είναι δισκοειδής και το χείλος επίπεδο και έξω νεύον αλλά καθώς πρόκειται για μικρού μεγέθους όστρακα, η διάμετρός τους δεν μπορεί να υπολογισθεί.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

24. Τμήμα λαβής χυτροειδούς αγγείου (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ54)

OM83, τετρ. -Z(-2), βάθος: από -0.61μ έως -0.77μ.

Σωζ. ύψ: 2.1εκ, πάχος λαβής:1.3εκ.

Ο πηλός είναι σκούρος καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με έντονη ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνεια της λαβής φέρει, στο μεγαλύτερο μέρος της, ίχνη καύσης.

Τμήμα οριζόντιας κυλινδρικής λαβής μικρού μεγέθους από τροχοποίητο χυτροειδές αγγείο. Η λαβή σώζεται από τη γένεσή της.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Αμφορείς και πιθαμφορείς

25. Τμήμα χείλους αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ27)

OM88, τετρ. -Z(-1).

Σωζ. ύψ.: 6.5εκ, διάμ. χείλους: 26εκ, πάχ. τοιχ.: 0.9εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με αραιά μαύρα και λευκά εγκλείσματα κυρίως μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Όστρακο επίπεδου έξω νεύοντος χείλους αμφορέα.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

26. Τμήμα χείλους πιθανώς αμφορέα (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ35)

OM100, τετρ. -Z(-2) ΒΑ τεταρτημόριο, βάθος: από -1.22μ(Β)/-1.19μ(Ν) έως -1.31μ.

Σωζ. ύψ.: 3.7εκ, πάχ. τοιχ.: 7εκ.

Ο πηλός είναι καστανός (7.5YR 7/8-5/8) με μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Τμήμα χείλους πιθανώς αμφορέα.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

27. Επίπεδη βάση αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ36)

OM99, τετρ. -Z(-1) Α ήμισυ, βάθος: από -1.27μ έως -1.37μ.

Σωζ. ύψ.: 1.4εκ, διάμ. βάσης: 12εκ, πάχ. τοιχ.: 0.8εκ.

Ο πηλός είναι καστανός, ανοιχτόχρωμος (7.5YR 5/6) με ασημίζουσα μαρμαρυγή. Τα ίχνη καύσης είναι έντονα, καθώς καλύπτουν πυθμένα και είναι ορατά στα θραυσμένα τμήματα της εξωτερικής επιφάνειας της βάσης.

Επίπεδη βάση αμφορέα σωζόμενη κατά περίπου ¼ (Σχ. 7).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Blandin 2007, pl. 144, εικ. T2.I.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

28. Δισκοειδής βάση από αμφορέα (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ50)

OM123, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.46μ έως -1.50μ.

Σωζ. ύψ.: 4.3εκ, διάμ. βάσης: 10εκ, σωζ. πλάτος: 9εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος (5YR 5/8) με πολλά ιζήματα, μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Εσωτερικά έχει ελαφρώς σκουρότερο χρώμα.

Δισκοειδής βάση αμφορέα.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

29. Τμήμα δακτυλιόσχημης βάσης αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πα6)

OM90, τετρ. -Z(-2), βάθος: από -1.10μ έως -1.36μ.

Σωζ. ύψ.: 3.2εκ, διάμ. βάσης: 11εκ, πάχ. τοιχ.: 0.8-1εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνεια του πηλού φέρει ίχνη καύσης στον πυθμένα.

Τμήμα επίπεδης δισκοειδούς βάσης πιθανώς από αμφορέα σωζόμενη περίπου κατά 1/3 (Σχ. 8).

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} αιώνα π.Χ. - Αρχές 7^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Blandin 2007, 326, pl. 193, εικ. T1&II.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

30. Τμήμα βάσης πίθου με πόδι (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ28)

OM93, τετρ. -Z(-2).

Σωζ. ύψ.: 4.5εκ, διάμ. βάσης: 32εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (5YR 4/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Τμήμα από τη το κατώτερο μέρους πίθου, από το οποίο δε σώζεται το πόδι.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

31. Επίπεδη βάση πίθου (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ47)

OM85, τετρ. -Z(-2), βάθος: από -0.77μ έως -0.89μ.

Σωζ. ύψ.: 7.7εκ, διάμ. βάσης: 18εκ, πάχ. τοιχ.: 2.3εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (7.5YR 6/8-5/6) με μαύρα εγκλείσματα κυρίως μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Επίπεδη βάση πίθου (Σχ. 9).

Χρονολόγηση: Τελευταίο τέταρτο 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Blandin 2007, 88, pl. 158, εικ. T10.1.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

32. Τμήμα επίπεδης βάσης αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ71)

OM107, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος από -1.32μ έως -1.34μ.

Σωζ. ύψ.: 6εκ, διάμ. βάσης: 18εκ, παχ. πυθμένα: 1.5εκ, πάχ. τοιχ. σώματος: 1-1.2εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 6/8) με αραιά εγκλείσματα κυρίως μαύρα, μεγάλα και λίγα λευκά μικρότερου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Τμήμα επίπεδης βάσης αμφορέα (Σχ. 10).

Χρονολόγηση: Τελευταίο τέταρτο 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Blandin 2007, 88, pl. 158, εικ. T10.1.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

33. Τμήμα βάσης αμφορέα με πόδι (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ38)

OM100, τετρ. -Z(-2) BA τεταρτημόριο, βάθος: από -1.22μ(B)/-1.19μ(N) έως -1.31μ.

Σωζ. ύψ.: 3.2εκ, διάμ. βάσης: 10εκ, πάχ. τοιχ.: 0.9εκ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (5YR 5/8) με μεγάλα λευκά και μικρότερα μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει δημιουργηθεί το εφέ sandwich.

Τμήμα κατώτερου τμήματος αμφορέα από το οποίο δε σώζεται το πόδι (Σχ. 11).

Χρονολόγηση: Αρχές 7^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Blandin 2007, pl. 193 εικ. T.I-II.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

34. Τμήμα βάσης αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ56)

OM103, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.43μ(B)/-1.34μ(A) έως -1.45μ(B)/-1.44μ(A).

Σωζ. ύψ.: 3.5εκ, διάμ. βάσης: περ. 14εκ, πάχ. τοιχ. πυθμένα: 1.5εκ, πάχ. τοιχ.: 1.4εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 3/4-3/6) με μαύρα εγκλείσματα αρκετά μεγάλου και μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Στον πυθμένα υπάρχουν έντονα ίχνη καύσης.

Τμήμα δισκοειδούς βάσης αμφορέα. Η επιφάνειά της είναι κατά τόπους αρκετά αλλοιωμένη (Σχ. 12).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Blandin 2007, 291, pl. 158, εικ. T10.I.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

35. Ισχυρή βάση εμπορικού αμφορέα (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πα3)

OM112, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: -1.40μ.

Σωζ. ύψ.: 10εκ, διάμ. βάσης: 3.8εκ, διάμ. πυθμένα: 7.5εκ, πάχ. τοιχ.: 1.7-2.3εκ.

Ο πηλός είναι ανοιχτόχρωμος καστανός εσωτερικά (7.5YR 8/4-8/6) και ελαφρώς πιο πορτοκαλόχρωμος (7.5YR 6/8) εξωτερικά. Έχει λίγα μαύρα και λευκά εγκλείσματα μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνειά του είναι ανά σημεία πιο γκριζωπή.

Βάση τροχοποίητου εμπορικού αμφορέα. Είναι ισχυρή, υψωμένη και λοξότμητη.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

36. Όστρακο σώματος με μαστοιειδή απόφυση πιθαμφορέα (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ25)

OM88, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.28μ έως -1.31μ(Δ)/-1.37μ(Α).

Σωζ. ύψ.: 3.5εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (5YR 6/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα μεσαίου και μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Τμήμα σώματος πιθανώς πιθοειδούς αγγείου με μαστοιειδή απόφυση.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

37. Συνανήκοντα και συγκολλώμενα όστρακα αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ16)

OM112, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: -1.43μ.

Μέγιστο σωζ. ύψος: 4.1εκ, διάμ. χείλους: 22εκ, πάχ. τοιχ.: 4.1εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/8-3/6) με πολύ αραιά εγκλείσματα, κυρίως λευκά μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

23 όστρακα σώματος και χείλους τροχοποίητου αμφορέα. Το χείλος είναι επίπεδο και έντονα έξω νεύον.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

38. Συνανήκοντα όστρακα πιθανώς αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ42)

OM86, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.09μ έως -1.21μ.

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 6εκ, διάμ. χείλους: 26εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6-0.9εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί το εφέ sandwich.

63 συνανήκοντα όστρακα σώματος και χείλους αγγείου, πιθανώς αμφορέα. Το χείλος είναι ελαφρώς έξω νεύον αλλά εξαιτίας της κακής συντήρησης δεν είναι διακριτά άλλα χαρακτηριστικά του.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

39. Συνανήκοντα όστρακα αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πα4)

OM119, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.37μ

Μέγιστο σωζ. ύψος: 9.3εκ, πάχ. τοιχ.: 1.5εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με πολύ λίγα μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό εντοπίζεται το εφέ sandwich.

5 συνανήκοντα όστρακα σώματος τροχοποίητου αμφορέα.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

40. Συνανήκοντα όστρακα πιθοειδούς αγγείου με εγχάρακτη διακόσμηση
(κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Παν6)

OM100, τετρ. -Z(-2) ΒΑ τεταρτημόριο, βάθος: από -1.22μ(Β)/-1.19μ(Ν) έως -1.31μ.

Σωζ. ύψ.: 5.2εκ, πάχ. τοιχ.: 1.2εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/8).

3 συνανήκοντα όστρακα σώματος χειροποίητου αγγείου με ανάγλυφη διακόσμηση κυματοειδών και κάθετων γραμμών. Σώζεται επίσης μαστοειδής απόφυση (Σχ. 13).

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

41. Λαβή αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ32)

OM100, τετρ. -Z(-2) ΒΑ τεταρτημόριο, βάθος: από -1.22μ(Β)/-1.19μ(Ν) έως -1.31μ.

Σωζ. ύψος: 8εκ, πάχος λαβής: 1.1εκ, πλάτος λαβής: 3εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος (5YR 7/8-6/8) με μαύρα και λευκά εγκλείσματα μεγάλου κυρίως μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Κάθετη ταινιωτή λαβή αμφορέα.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

42. Λαβή αμφορέα (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ34)

OM100, τετρ. -Z(-2) ΒΑ τεταρτημόριο, βάθος: από -1.22μ(Β)/-1.19μ(Ν) έως -1.31μ.

Σωζ. ύψ.: 8.9εκ, πάχος λαβής: 2.2εκ, πλάτος λαβής: 3εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος (5YR 7/8) με μαύρα εγκλείσματα μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Κάθετη ταινιωτή λαβή αμφορέα.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

43. Τμήμα λαβής αμφορέα (κωδ. καταγρ.: ΩΔΔ23/Πχ48)

OM92, τετρ. -Z(-2), βάθος: από -1.32μ έως -1.41μ.

Σωζ. ύψ.: 6εκ, πάχος λαβής: 1.1εκ, πλάτος λαβής: 4.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/8) με μαύρα εγκλείσματα μεγάλου και μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί το εφέ sandwich.

Τμήμα κάθετης ταινιωτής λαβής αμφορέα με δαχτυλιά στο κατώτερο τμήμα της.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

ΑΝΟΙΧΤΑ ΑΓΓΕΙΑ

Λεκάνες

44. Χείλος και λαβή λεκάνης (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ12)

OM114, ΝΑ τεταρτημόριο -Z(-1)/ΒΑ τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: -1.44μ. Σωζ. ύψ.: 11.5εκ, διάμ. χείλους: 36εκ, πάχος λαβής: 0.8εκ, πάχ. τοιχ.: 0.8-1.3εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλέρυθρος (7.5YR 6/8) με μεγάλα μαύρα εγκλείσματα και λιγότερα λευκά μικρότερου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Όστρακο χείλους και λαβής χειροποίητης λεκάνης. Η λαβή εκφύεται οριζόντια από τον ώμο και φαίνεται ότι δημιουργήθηκε ξεχωριστά από το υπόλοιπο αγγείο. Το χείλος είναι ελαφρώς έξω νεύον και επίπεδο (Σχ. 14). Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Huber 2005, pl. 33 εικ. V55 (χωρίς την εγχάρακτη διακόσμηση).

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

45. Τμήμα χείλους λεκάνης (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ37)

OM100, τετρ. -Z(-2) ΒΑ τεταρτημόριο, βάθος: από -1.22μ(Β)/-1.19μ(Ν) έως -1.31μ.

Σωζ. ύψ.: 5.3εκ, πάχ. τοιχ. 1.1εκ.

Ο πηλός είναι καστανός (10YR 4/6-3/6) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Τμήμα επίπεδου χείλους χειροποίητης λεκάνης (Σχ. 15).

Χρονολόγηση: Τέλος 8^{ου} αιώνα π.Χ. – Αρχές 7^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Blandin 2007, pl. 136 εικ. T2.II.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

46. Τμήμα χείλους λεκάνης (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ53)

OM103, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.34μ(Α)/-1.43μ(Β) έως -1.44μ(Α)/-1.45μ(Β).

Σωζ. ύψ.: 8εκ, πάχ. τοιχ.: 0.9εκ.

Ο πηλός φαίνεται καστανέρυθρος (5YR 5/8) αλλά εξαιτίας των έντονων ιχνών καύσης σε όλη την επιφάνειά του η απόχρωση φαίνεται αλλοιωμένη. Έχει κυρίως λευκά και ελάχιστα μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί ανά σημεία το εφέ sandwich.

Τμήμα επίπεδου χείλους ~~λεκάνης~~ λεκάνης.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

47. Συνανήκοντα όστρακα χείλους και λαβής λεκάνης (κωδ. καταγρ.:ΩΔ23/Πχ51)

OM106, ΝΑ τεταρτημόριο -Z(-1)/ΒΑ τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: από -1.34μ έως -1.40μ.

Σωζ. ύψ. σώματος: 4.9εκ, πάχ. τοιχ. σώματος: 0.6εκ.

Σωζ. ύψ. λαβής: 5.7εκ, πάχος λαβής: 2.4εκ, πάχ. τοιχ. (γένεση): 0.6εκ.

Σωζ. ύψ. χείλους: 3.1εκ, πάχ. τοιχ. χείλους: 1.2εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί ανά σημεία το εφέ sandwich.

3 συνανήκοντα όστρακα χειροποίητης λεκάνης. Ένα όστρακο του σώματος, ένα όστρακο με γένεση οριζόντιας κυλινδρικής λαβής και μικρό τμήμα του λοξού, επιπέδου χείλους της.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

48. Λαβή λεκάνης (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ33)

OM100, τετρ. -Z(-2) ΒΑ τεταρτημόριο, βάθος: από -1.22μ(Β)/-1.19μ(Ν) έως -1.31μ.

Σωζ. ύψ: 2εκ, πάχος λαβής: 2.3εκ, πλάτος λαβής: 8.2εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/8) με αρκετά μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και λιγότερα λευκά μικρότερου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Οριζόντια κυλινδρική λαβή λεκάνης.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

49. Λαβή λεκάνης (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ45)

OM77, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -0.84μ(Δ)/-0.87μ(Α) έως -0.93μ(Δ)/-0.97μ(Α).

Σωζ. ύψ.: περ. 4εκ, πάχος λαβής: 1.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα, αραιά και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί το εφέ sandwich.

Οριζόντια κυλινδρική λαβή λεκάνης.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

50. Λαβή λεκάνης (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ57)

OM99, τετρ. -Z(-1) α' ήμισυ, βάθος: από -1.27μ έως -1.34μ.

Σωζ. ύψ.: 3.1εκ, πάχος λαβής: 2.1-2.5εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/6) με μαύρα και λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί το εφέ sandwich.

Οριζόντια κυλινδρική λαβή λεκάνης. Η επιφάνειά της είναι ανομοιομορφη και ο τρόπος κατασκευής της δεν είναι προσεγμένος.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

51. Συγκολλώμενα όστρακα λαβής λεκάνης (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ73)

OM118, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.45μ έως -1.54μ.

Σωζ. ύψ.: 3.8εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί το εφέ sandwich ενώ ένα μικρό τμήμα της εσωτερικής πλευράς φέρει ίχνη καύσης.

2 συγκολλώμενα όστρακα γένεσης οριζόντιας κυλινδρικής λαβής λεκάνης.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

52. Γένεση λαβής πιθανώς λεκάνης (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ72)

OM107, NA τεταρτημόριο-Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: από -1.32μ έως -1.34μ.

Σωζ. ύψ.: 9εκ, πάχ. τοιχ.: 1.2εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί το εφέ sandwich ενώ τμήμα της εσωτερικής πλευράς φέρει ίχνη καύσης.

Τμήμα σώματος πιθανώς λεκάνης με γένεση οριζόντιας κυλινδρικής λαβής.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

53. Συνανήκοντα όστρακα λεκάνης (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ13)

OM111, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.52μ

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 5.6εκ, πάχος λαβής: 3.7εκ.

Ο πηλός είναι ανοιχτόχρωμος πρασινωπός (2Y 8/2-8/3) και σχετικά εύθρυπτος. Έχει αραιά εγκλείσματα, μαύρα και λίγα λευκά, κυρίως μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

26 συνανήκοντα όστρακα χειροποίητης δίωτης λεκάνης. Οι λαβές είναι οριζόντιες κυλινδρικής διατομής.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

54. Συνανήκοντα όστρακα χείλους και σώματος λεκάνης (ΩΔ23/Πχ68)

OM147, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: από -1.32μ έως -1.34μ.

Διάμ. χείλους: 46εκ, πάχ. τοιχ.: 0.8-0.9εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/6) με περισσότερα λευκά και λιγότερα μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό έχει σχηματιστεί το εφέ sandwich.

11 συνανήκοντα όστρακα σώματος και επίπεδου χείλους λεκάνης.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

55. Συνανήκοντα όστρακα λαβής, χείλους και σώματος λεκάνης (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ11)

OM112, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: -1.39μ

Μέγιστο σωζ. ύψος: 5.7εκ, διάμ. χείλους: 24εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6-1εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος (5YR 7/6-7/8) με εγκλείσματα κυρίως λευκά αλλά και μαύρα, μεγάλου και μεσαίου μεγέθους. Έχει ασημίζουσα μαρμαρυγή και σε ένα όστρακο το εφέ sandwich.

11 όστρακα χείλους και σώματος τροχοποίητης λεκάνης που σώζει γένεση λαβής. Το χείλος είναι επίπεδο και στο ίδιο όστρακο σώζεται γένεση λαβής κυλινδρικής διατομής.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

56. Συνανήκοντα όστρακα σώματος και λαβής λεκάνης (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ64)

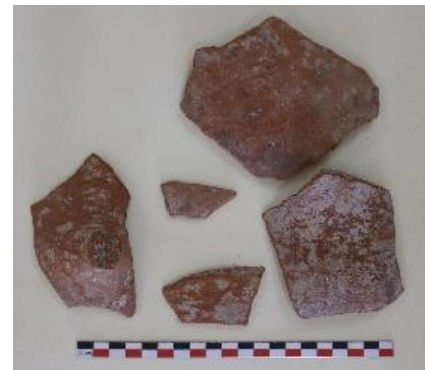
OM114, NA τεταρτημόριο -Z(-1)/BA τεταρτημόριο -Z(-2), βάθος: από -1.42μ έως -1.56μ.

Σψζ. ύψ. οστράκου λαβής: 6.4εκ, πάχ. τοιχ.: 0.5εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με ελάχιστα μαύρα εγκλείσματα και έντονη ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος έχει διαμορφωθεί το εφέ sandwich.

6 συνανήκοντα όστρακα σώματος χειροποίητης λεκάνης. Σε ένα από αυτά σώζεται γένεση οριζόντιας κυλινδρικής λαβής.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Πύραυλα

57. Τμήμα χειροποίητου πυραύνου (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ62)

OM100, τετρ. -Z(-2) ΒΑ τεταρτημόριο, βάθος: από -1.22μ έως -1.35μ.
Σωζ. ύψ.: 3.6εκ, πάχ. τοιχ.: 3-3.4εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω της χρήσης του στην προετοιμασία φαγητού, φέρει ίχνη καύσης.

Τμήμα από το άνω μέρος πυραύνου. Η επιφάνεια είναι πλατιά, με κυρτή διαμόρφωση.

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 7^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Young 1939, 191 fig. 141, αρ. κατ. C 165. Brann 1962, pl. 40 εικ. 626 και σελ. 102-103 αρ. 624.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

58. Τμήμα χειροποίητου πυραύνου (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ19)

OM118, -Z(-1), βάθος: από -1.45μ έως -1.54μ

Μέγ. σωζ. ύψ: περ. 10.2εκ, πάχ. τοιχ.: 2.8-3εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (5YR 6/8-5/8) με αρκετά μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και λιγότερα λευκά μικρότερου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Φέρει ίχνη καύσης καθώς χρησιμοποιούνταν για την προετοιμασία του φαγητού.

2 συνανήκοντα όστρακα από το κατώτερο τμήμα πυραύνου.

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 7^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Young 1939, 191 fig. 141, αρ. κατ. C 165. Brann 1962, pl. 40 εικ. 626 και σελ. 102-103 αρ. 624.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

59. Τμήμα χειροποίητου πυραύνου (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ24)

OM88, τετρ. -Z(-1).

Σωζ. ύψ.: 5.5εκ, πάχ. τοιχ.: 1.1-1.7εκ.

Το χρώμα του πηλού έχει αλλοιωθεί σημαντικά εξαιτίας των ιχνών καύσης. Φαίνεται να είναι καστανέρυθρος (7.5YR 7/8) και έχει κυρίως μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Θραύσμα κατώτερου τμήματος χειροποίητου πυραύνου (Σχ. 16).

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 7^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Young 1939, 191 fig. 141, αρ. κατ. C 165. Brann 1962, pl. 40 εικ. 626 και σελ. 102-103 αρ. 624.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

ΜΗ ΤΑΥΤΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΟΣΤΡΑΚΑ

60. Δακτυλιόσχημη βάση (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ66)

OM100, τετρ. -Z(-2), βάθος: από -1.22μ έως -1.35μ

Σωζ. ύψ.: 1.2εκ, διάμ. 13εκ, πάχ. τοιχ. πυθμένα: 1.1εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/6-4/8) με περισσότερα λευκά και λιγότερα μαύρα εγκλείσματα σχετικά μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

2 συγκολλώμενα όστρακα δακτυλιόσχημης βάσης αγγείου που σώζεται σε αρκετά θραυσματική κατάσταση.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

61. Βάση τηγανόσχημου αγγείου (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ17)

OM113, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.48μ έως -1.52μ.

Μέγ. σωζ. ύψος: 2.6εκ, διάμ. βάσης: 9εκ, πάχ. τοιχ.: 0.8εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (5YR 6/8-5/8) με μαύρα εγκλείσματα μικρού και μεγάλου μεγέθους και ελάχιστα λευκά μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνειά του φέρει ίχνη καύσης.

Δακτυλιόσχημη βάση τηγανόσχημου αγγείου με εγχάρακτη διακόσμηση. Η βάση είναι διακοσμημένη με ιχθυάκανθα, ο δίσκος της βάσης με κάθετα γραμμίδια και το κατώτερο μέρος του σώματος, στο σημείο πάνω από τη βάση, με ενάλληλα τρίγωνα (Σχ. 17).

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

62. Όστρακο σώματος αγγείου με εγχάρακτη διακόσμηση (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Παν5)

OM92, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.32μ έως -1.41μ.

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 2.5εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (7.5YR 7/8-6/8) με μαύρα και λευκά εγκλείσματα μικρού και μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Όστρακο σώματος αγγείου με εγχάρακτη διακόσμηση κάθετων γραμμιδίων και οριζόντιας ταινίας (Σχ. 18).

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

63. Όστρακο σώματος αγγείου με εμπέστη διακόσμηση (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ30)

OM101, τετρ. -Z(-2).

Σωζ. ύψ.: 4εκ, πάχ. τοιχ.: 0.5εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/8) με μαύρα και λευκά εγκλείσματα μεσαίου και μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Τμήμα σώματος αγγείου με εμπέστη διακόσμηση. Η διακόσμηση φαίνεται να έγιναν με τη χρήση λεπτής επιμήκους ράβδου.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

64. Τμήμα πυθμένα χειροποίητου αγγείου (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ46)

OM85, τετρ. -Z(-2), βάθος: από -0.77μ έως -0.89μ.

Σωζ. ύψ.: 1.2εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Τμήμα πυθμένα χειροποίητου αγγείου που σώζει ίχνη προσαρμογής δακτυλιόσχημης βάσης.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

65. Συνανήκοντα όστρακα τροχοποίητου αγγείου (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ9)

OM109, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.44μ

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 6.7εκ, πάχ. τοιχ. 1.5εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 7/6) με αραιά μαύρα εγκλείσματα μικρού μεγέθους. Η επιφάνειά του φέρει ανά σημεία ίχνη καύσης.

6 συνανήκοντα όστρακα τροχοποίητου αγγείου, ενδεχομένως αμφορέα.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

66. Συνανήκοντα όστρακα χειροποίητου αγγείου (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ74)

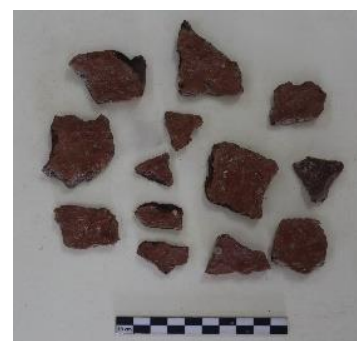
OM118, τετρ. -Z(-1), βάθος: από -1.45μ έως -1.54μ.

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 3.7εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/4-5/6) με περισσότερα μαύρα και λιγότερα λευκά εγκλείσματα πυκνά, μεγάλου και μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος έχει διαμορφωθεί το εφέ sandwich.

13 συνανήκοντα όστρακα σώματος χειροποίητου αγγείου.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

67. Συνανήκοντα όστρακα σώματος αγγείου (κωδ. κατάγρ.: ΩΔ23/Πχ10)

OM108, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.41μ.

Μέγιστο σωζ. ύψ.: 8.2εκ, πάχ. τοιχ.: 0.8εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (5YR 7/8-6/8) με λευκά και μαύρα εγκλείσματα μεσαίου και μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος έχει διαμορφωθεί το εφέ sandwich.

3 συνανήκοντα όστρακα σώματος χειροποίητου αγγείου.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

II. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΙΚΙΣΜΟ

68. Τρίωτος οξυπύθμενος πίθος (κωδ. καταγρ. ΩΚ/Πχ371)

Κτίριο ΙΣΤ, βάθος: -4.01μ.

Σωζ. ύψος: περ. 65εκ, διάμ. βάσης: 8εκ, διάμ. σώματος: 40εκ., πάχος λαβής: 1.5εκ, πλάτος λαβής: 5.4εκ

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/6 – 2.5YR 4/8) με πυκνά, μεγάλα εγκλείσματα κυρίως μαύρα αλλά και λευκά και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Φέρει ίχνη καύσης στην περιοχή της κοιλιάς και sandwich effect στα θραυσμένα σημεία. Η εξωτερική του επιφάνεια είχε στιλβωθεί.

Τρίωτος ακέραιος οξυπύθμενος πίθος συγκολλημένος, που βρέθηκε κατά χώραν στα δυτικά της ασπίδας του ελλειψοειδούς κτιρίου ΙΣΤ. Το σώμα του έχει έντονα ωοειδές σχήμα και οι κάθετες ταινιωτές λαβές της κοιλιάς του έχουν στην απόληξή τους δύο δαχτυλιές έκαστη.

Χρονολόγηση: Αρχές 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Φωτογραφία: Gros 2007, 76, pl. 258.

Παλαιότερη μελέτη: Gros 2007, 76, pl. 258.

69. Λεκάνη (κωδ. καταγρ. ΩΚ/Πχ57)

Κτίριο Ζ, βάθος: -3.58μ.

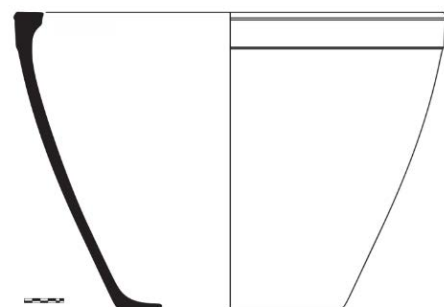
Σωζ. ύψ.: 0.38μ, διάμ. βάσης: 29εκ, διάμ. χείλους: 55εκ.

Σχεδόν ακέραιη βαθιά λεκάνη από την οποία δεν διατηρήθηκε ο πυθμένας. Η βάση της είναι επίπεδη και η διάμετρος του σώματος αυξάνεται ανεβαίνοντας προς το επίπεδο χείλος.

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} – Αρχές 7^{ου} αιώνα π.Χ.

Σχέδιο: Gros 2007β, 265, fig. 7.

Παλαιότερη μελέτη: Gros 2007, 18, pl. 69.

III. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΕΓΧΥΤΡΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΛΑΚΚΩΝ

ΚΛΕΙΣΤΑ ΑΓΓΕΙΑ

Χύτρες

70. Χύτρα με κάθετη ταινιωτή λαβή (κωδ. κατάγρ.: ΩΝ/Πχ37)

Τομή 2, λάκκος XLII, βάθος: από -2.88μ έως περ. -3.32μ.

Σωζ. ύψ.: 18.8εκ, διάμ. βάσης: 8.8εκ, διάμ. σώματος: 2.7εκ, πάχος λαβής: 1εκ, πλάτος λαβής: 2.6εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6εκ.

Ο πηλός είναι καστανός (7.5YR 4/4), με λευκά και μαύρα εγκλείσματα μικρού και μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Έχει έντονα ίχνη καύσης εσωτερικά και εξωτερικά στη βάση και στο κατώτερο τμήμα του σώματος ενώ στο ανώτερο περιορίζεται στην περιοχή της κοιλιάς, στη πλευρά που δεν υπάρχει λαβή.

Τροχοποίητη μόνωτη πρόχους σε σχεδόν ακέραιη κατάσταση, συγκολλημένη από πολλά όστρακα και συμπληρωμένη με χρήση γύψου σε λίγα σημεία. Έχει επίπεδη βάση και σφαιρικό σώμα με μεγαλύτερη διάμετρο περίπου στο κέντρο της κοιλιάς. Φέρει κάθετη ταινιωτή λαβή που απολήγει στο ανώτερο μέρος του σώματος και εμπέστη διακόσμηση (δαχτυλιά) στο κατώτερο μέρος της (Σχ. 19).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962 pl. 11 εικ. 203.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 40, αρ. κατ. 21, πίν. 11.Η. Vlachou 2007, 217-218, fig. 10a. Gros 2007, 58, pl. 190.

71. Ακέραια συγκολλημένη χύτρα (κωδ. καταγρ.: ΩΝ/Πχ39)

Τομή 2, λάκκος XLIII, βάθος -3.32μ.

Ύψ.: 28.6εκ, διάμ. βάσης: 10.5εκ, διάμ. χείλους: 16εκ, διάμ. σώματος: 22εκ, πλάτος λαβής: 3.6εκ, πάχος λαβής: 1.5εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανός (7.5YR 6/6) με αραιά εγκλείσματα κυρίως λευκά και λίγα μαύρα, μεσαίου και μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Φέρει έντονα ίχνη καύσης στην κοιλιά και στον λαιμό ενώ η εξωτερική του επιφάνεια είναι στιλβωμένη.

Ακέραια συγκολλημένη μόνωτη πρόχους τροχοποίητη κατασκευασμένη. Η βάση είναι στενή και επίπεδη και το σώμα ελαφρώς ωοειδές, με μεγαλύτερη διάμετρο στο ύψος των ώμων. Έχει χαμηλό λαιμό και κάθετη ταινιωτή λαβή που εκφύεται από το περιχείλωμα και καταλήγει περίπου στο ύψος του ώμου και έξω νεύον χείλος. Εσωτερικά έχει ο πηλός έχει σκασίματα ενώ στην εξωτερική επιφάνεια είναι διακριτά τα ίχνη των εργαλείων (βότσαλων) (Σχ. 20).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Young 1939, fig. 25 αρ. κατ. IX 18. Kübler 1954, taf. 155 inv. 1331. Brann 1961, pl. 22 εικ. R20. Brann, 1962 pl. 11 εικ. 205.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 43-44, αρ. κατ. 4, πιν. 12.Δ. Vlachou 2007, 217-218, fig. 10b. Gros 2007, 36, pl. 130.

72. Χύτρα (κωδ. καταγρ.: ΩΚ/Πχ101)

Λάκκος XIII

Διάμ. σώματος: 23εκ

Ο πηλός είναι ερυθρός (10R 4/8) με αρκετά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Στο κατώτερο μέρος του σώματος και τη βάση ίχνη καύσης, ενώ η εξωτερική επιφάνεια φαίνεται ότι είχε στιλβωθεί.

Πρόχους με επίπεδη βάση και ωοειδές σώμα. Το χείλος είναι έξω νεύον και από αυτό εκφύεται λαβή που απολήγουν στο ύψος του ώμου (Σχ. 21).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1961, pl. 22 εικ. R20.

Φωτογραφία: Jean-Sébastien Gros.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 65, αρ. κατ. 12. Gros 2007, 55, pl. 185.

73. Χύτρα εγχυτρισμού (κωδ. κατάγρ. ΩΚ/Πχ117)

ΟΜ445β, σχολικό κτίριο Ι, λάκκος εγχυτρισμού XXγ, βάθος -3.80μ.

Ύψος: 36εκ, διάμ. βάσης: 10.8εκ, διάμ. χείλους: 21εκ, διάμ. σώματος: 28.εκ, πάχος λαβής: 1.6εκ, πλάτος λαβής: 4.8εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος (10YR 6/6-10YR 6/8 η επιφάνεια και 2.5YR 6/8 ο πυθμένας) με λευκά και μαύρα εγκλείσματα μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η διαφορά χρώματος της επιφάνειας του αγγείου με τον πυθμένα που είναι πιο σκουρόχρωμος φανερώνει ότι είχε καλυφθεί με επίχρυσμα.

Ακέραιη, συγκολλημένη από πολλά όστρακα, μόνωτη χειροποίητη χύτρα που περιείχε εγχυτρισμό. Έχει στενή επίπεδη βάση, ευρύ σώμα με τη μεγαλύτερη διάμετρο περίπου στο κέντρο της κοιλιάς, χαμηλό ευρύ λαιμό και έντονα έξω νεύον χείλος. Έχει επίσης κατακόρυφη ταινιωτή λαβή που εκφύεται από το χείλος και απολήγει στο ύψος του ώμου. Παρόλο που είναι ορατά ίχνη τροχού φαίνεται χειροποίητη διότι δεν υπάρχει κανονικότητα στο χείλος και το αγγείο δεν «στέκεται» σωστά και σταθερά (Σχ. 22).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Reber 1991, taf. 5 εικ 1.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 68, αρ. κατ. 1, πιν. 18.B. Vlachou 2007, 214-215, fig. 4a. Gros 2007, 37, pl. 132.

74. Χύτρα (κωδ. καταγρ.: ΩΚ/Πχ128)

ΟΜ446β, σχολικό κτίριο Ι, λάκκος XXVI, βάθος: -5μ.

Ύψος: 22.3εκ, διάμ. βάσης: 7εκ, διάμ. χείλους: 13.3εκ, διάμ. σώματος: 18.6εκ, πάχος λαβής: 1.5εκ, πλάτος λαβής: 3.4εκ, πάχ. τοιχ.: 0.9εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος (5YR 6/6-5YR 6/8) με ασημίζουσα μαρμαρυγή. Φέρει έντονα ίχνη καύσης στην βάση, στην κοιλιά και στο περιχέιλωμα και η εξωτερική επιφάνεια είναι στιλβωμένη.

Μόνωτη τροχοποίητη πρόχους ακέραιη, συγκολλημένη σε δύο σημεία. Η βάση είναι επίπεδη και το σώμα ελαφρώς σφαιρικό, με μεγαλύτερη διάμετρο περίπου στο κέντρο της κοιλιάς. Έχει στρογγυλεμένο έξω νεύον χείλος από το οποίο εκφύεται κάθετη ταινιωτή λαβή που απολήγει στον ώμο. Η επιφάνεια του αγγείου φαίνεται να έχει καλυφθεί με αλείφωμα (Σχ. 23).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 11 εικ. 203. Kübler 1954, taf. 154, inv. 899. Papadopoulos, Strack 2017, 885 fig. 6.52 αρ. κατ. T53-2. Mazarakis Ainian, Alexandridou 2011, 187 fig. 24a-b.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 26-27, αρ. κατ. 5, πιν. 6.Ε. Gros 2007, 35, pl. 127.

75. Χύτρα (κωδ. καταγρ.: ΩΚ/Πχ129)

ΟΜ446β, σχολικό κτίριο Ι, λάκκος XXVI, βάθος: -5μ.

Ύψος: 22.4εκ, διάμ. βάσης: 8.7εκ, διάμ. χείλους: 13.2εκ, διάμ. σώματος: 19.9εκ, πάχος λαβής: 1.1εκ, πλάτος λαβής 3.4εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με ασημίζουσα μαρμαρυγή. Σχεδόν ολόκληρη η επιφάνειά του καλύπτεται από έντονα ίχνη καύσης και η εξωτερική του επιφάνεια είναι στιλβωμένη.

Σχεδόν ακέραιη μόνωτη τροχοποίητη πρόχους, συγκολλημένη από πολλά όστρακα. Η βάση είναι επίπεδη και το σώμα ελαφρώς ωοειδές. Έχει στρογγυλεμένο έξω νεύον χείλος από το οποίο εκφύεται κάθετη ταινιωτή λαβή που απολήγει στον ώμο. Το χείλος στην απέναντι πλευρά της λαβής έχει ανοδική κλίση. Η επιφάνεια του αγγείου φαίνεται να έχει καλυφθεί με αλείφωμα (Σχ. 24).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 11 εικ. 203. Reber 1991 taf. 5 εικ. 2.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 27, αρ. κατ. 6, πιν. 7.Γ. Vlachou 2007, 217-219, fig. 10c. Gros 2007, 38, pl. 134.

76. Χύτρα με πώμα (κωδ. καταγρ.: ΩΚ/Πχ132)

OM476α, σχολικό κτίριο Ι, πέδιλο K37, λάκκος XXXII.

Ύψος: 30εκ, διάμ. βάσης: 10.3εκ, διάμ. χείλους: 17.5εκ, διάμ. σώματος: 24.8εκ, πάχος λαβής: 1.2εκ, πλάτος λαβής: 4εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6εκ.

Ο πηλός είναι κιτρινέρυθρος (5YR 6/8-5YR 5/8) με ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό εντοπίζεται ανά σημεία το εφέ sandwich.

Ακέραιη μόνωτη τροχοποίητη χύτρα συγκολλημένη από πολλά όστρακα, από την οποία δεν σώζεται ένα μικρό τμήμα του χείλους. Η βάση είναι επίπεδη και το σώμα ωοειδές, με μεγαλύτερη διάμετρο περίπου στο κέντρο της κοιλιάς. Έχει έντονα έξω νεύον χείλος, στρογγυλεμένο, από το οποίο εκφύεται κάθετη ταινιωτή λαβή που απολήγει στον ώμο. Όταν αποκαλύφθηκε είχε ως πώμα τη λεκάνη με αρ. κατ. 98 (κωδ. καταγρ. ΩΚ/Πχ121) (Σχ. 25).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Kübler 1954, taf. 154 εικ. 899. Reber 1991 taf. 5 εικ. 1.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 72, αρ. κατ. 1, πιν. 21.Α. Vlachou 2007, 214-215, fig. 6. Gros 2007, 37, pl. 131.

77. Χύτρα (κωδ. καταγρ.: ΩΔ/Πχ223)

OM501³, τετρ. Δ4, βάθος: από -0.99μ έως -1.04μ.

Ύψος: 18.5εκ, διάμ. βάσης: 17.1εκ, διάμ. χείλους: 12.4εκ, πάχος λαβής: 1.3εκ, πλάτος λαβής: 3.1εκ, πάχ. τοιχ.: 0.5-0.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 6/8 – 2.5YR 5/8), με λίγα μαύρα εγκλείσματα μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Φέρει έντονα ίχνη καύσης στην βάση και στον πυθμένα, καθώς και στην κοιλιά. Σε μερικά από τα θραυσμένα όστρακα του χείλους στα οποία εξωτερικά δεν υπάρχουν ίχνη καύσης σχηματίζεται το sandwich effect. Η εξωτερική επιφάνεια, επίσης, φαίνεται ότι είχε στιλβωθεί.

Μόνωτη τροχοποίητη πρόχους, συγκολλημένη από πολλά όστρακα από την οποία δεν σώζεται τμήμα της κοιλιάς. Η βάση είναι επίπεδη και το σώμα ευρύ, με μεγαλύτερη διάμετρο στο κέντρο της κοιλιάς. Έχει έξω νεύον στρογγυλεμένο χείλος, από το οποίο εκφύεται κάθετη ταινιωτή λαβή που απολήγει στο ανώτερο τμήμα της κοιλιάς.

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1961, pl. 22 εικ. R20. Brann 1962, pl.11 εικ. 205. Mazarakis Ainian, Alexandridou 2011, 187 fig. 24a-b.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

78. Χύτρα (κωδ. καταγρ.: OM161¹)

OM161¹, τετρ. (-A)(-1), βάθος: -1.27μ.

Ύψος: 25εκ, διάμ. βάσης: 9.4εκ, διάμ. χείλους: 16εκ, διάμ. σώματος: 21.6εκ, πάχ. τοιχ.: 0.4-0.5εκ.

Ο πηλός είναι ανοιχτόχρωμος καστανέρυθρος (5YR 7/6) με ασημίζουσα μαρμαρυγή, αλλά το χρώμα διαφοροποιείται σε όλη την επιφάνειά του εξαιτίας των έντονων ιχνών καύσης. Η εξωτερική του επιφάνεια φέρει ίχνη στίλβωσης.

Μόνωτη πρόχους συγκολλημένη από πολλά όστρακα. Η βάση της είναι επίπεδη και το σώμα ωοειδές με μεγαλύτερη περίπου διάμετρο στο μέσον της κοιλιάς. Έχει έντονα έξω νεύον χείλος, επίπεδο, που δεν σώζεται ολόκληρο αλλά από αυτό εκφυόταν κάθετη ταινιωτή λαβή, η απόληξη της οποίας σώζεται στην κοιλιά (Σχ. 26).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 11 εικ. 203. Kübler 1954, taf. 154 εικ. 899.

Blandin 2007, pl. 150 εικ. T4.I.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

79. Χύτρα (κωδ. καταγρ.: OM367¹)

OM367¹, τετρ. B(-3), βάθος από -0.20μ έως -0.26μ.

Ύψος: 25.2εκ, διάμ. βάσης: 10.5εκ, διάμ. σώματος: 26εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6-0.7εκ.

Ο πηλός είναι ανοιχτόχρωμος καστανέρυθρος (2.5YR 6/8) με μαύρα αραιά εγκλείσματα μικρού κυρίως μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Φέρει ίχνη καύσης στην κοιλιά και στίλβωσης στην εξωτερική του επιφάνεια.

Πρόχους συγκολλημένη από πολλά όστρακα και ανά σημεία συμπληρωμένη με χρήση γύψου. Η στενή, επίπεδη βάση της δεν σώζεται αλλά έχει αποκατασταθεί και έντονα ωοειδές σώμα. Το σώμα είναι ελαφρώς σφαιρικό, με μεγαλύτερη διάμετρο στο ανώτερο τμήμα της κοιλιάς και δεν σώζει το χείλος (Σχ. 27).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Popham, Sackett, Themelis 1980, pl. 168 εικ. 2.4. Reber 1991 pl. 7 εικ. 1. Brann 1962, pl. 11 εικ. 203. Kübler 1954, taf. 154 εικ. 899.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

80. Χύτρα εγχυρισμού VIβ (κωδ. καταγρ. ΩΔ23/Πχ4)

ΟΜ 91, τετρ. -Ζ(-1), βάθος: -1.42μ.

Σωζ. ύψ: 28.7εκ, διάμ. βάσης: 10.5εκ, διαμ. πυθμένα: 9.8εκ, διαμ. σώματος: περ. 29.8εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6εκ.

Ο πήλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/4), με λευκά και μαύρα εγκλείσματα μικρού και μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Φέρει ίχνη καύσης στον πυθμένα και στο μεγαλύτερο μέρος του σώματος.

Τμήμα χειροποίητης πρόχου από την οποία σώζεται η βάση και το ½ του σώματος (Σχ. 28).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Reber 1991, taf. 5 εικ. 1.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

81. Χύτρα (κωδ. καταγρ. ΩΝ/Πχ36)

Τομή 2, Λάκκος XLII

Σωζ. ύψ: 13,2εκ., διάμ. χείλους 20εκ., πάχ. τοιχ.: περ. 0.7εκ.

Ο πήλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8), με λευκά και μαύρα εγκλείσματα μικρού και μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Εξωτερικά σώζει αλείφωμα.

Τμήμα ανώτερου μέρους τροχοποίητης χύτρας με έντονα έξω νεύον χείλος, συγκολλημένο από 4 όστρακα.

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Kübler 1954, taf. 154, αρ. 899. Brann 1962, pl. 11 εικ. 203.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 41, αρ. κατ. 22, πιν. 11.Θ.

82. Όστρακα χειροποίητης χύτρας (κωδ. καταγρ. ΩΝ/Πχ45)

Τομή 2, σχολικό κτίριο 1, λάκκος XLII (αφαίρεση λιθοσωρού), βάθος από -2.10μ έως περ. -2.23μ.

Διάμ. χείλους: 14εκ, πάχος λαβής: 1εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πήλός είναι καστανέρυθρος (10R 4/8) με μαύρα εγκλείσματα μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η επιφάνειά του είναι αρκετά καλυμμένη με ιζήματα.

100 όστρακα χειροποίητης πρόχου, μερικά εκ των οποίων έχουν συγκολληθεί. Το χείλος είναι επίπεδο και έξω νεύον. Από το σύνολο των οστράκων αρκετά φέρουν ίχνη καύσης.

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Kübler 1954, taf. 154, αρ. 899. Brann 1962, pl. 11 εικ. 203.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 41, αρ. κατ. 23.

83. Συνανήκοντα όστρακα χύτρας (κωδ. κατάγρ.: ΩΝ/Πχ38)

Τομή 2, σχολικό κτίριο 1, λάκκος XLII, βάθος από -2.10μ έως περ. -2.23μ.
Διάμ. βάσης: 10.5εκ, πάχ. τοιχ.: 1.2εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/6-2.5YR 5/8) με μεγάλα εγκλείσματα μαύρου χρώματος και λίγα λευκού και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Λόγω του ψησίματος στον πηλό εντοπίζεται ανά σημεία το εφέ sandwich.

13 συνανήκοντα και συγκολλώμενα όστρακα κλειστού αγγείου, πιθανώς χύτρας, χειροποίητου σε κουλούρες με επίπεδη βάση και πιθανώς ευρέως σώματος.

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Kübler 1954, taf. 154, αρ. 899. Brann 1962, pl. 11 εικ. 203.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 41, αρ. κατ. 24.

Αμφορείς και πίθοι

84. Πίθος με εγχάρακτη διακόσμηση (κωδ. καταγρ. ΩΚ/Πχ82)

OM80_{2a}, σχολικό κτίριο IV, τύμβος IV.

Ύψος: 51εκ, διάμ. βάσης: 20εκ, διάμ. τριποδικής βάσης: 22.2εκ, ύψος λαιμού: 15.7εκ, διάμ. χείλους: 29εκ, διάμ. σώματος: 42εκ, παχ. τοιχ.: 0.7εκ. Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 7/8 – 2.5YR 6/8) με λευκά και μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Στην εξωτερική επιφάνεια σώζεται αλείφωμα.

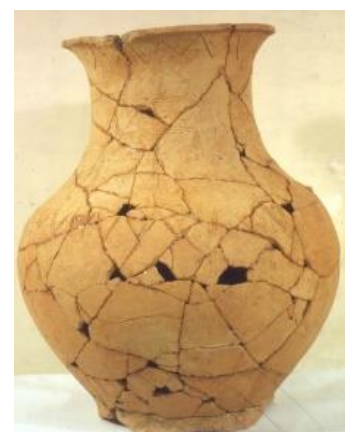
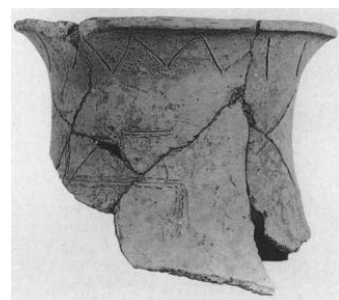
Ακέραιος χειροποίητος πίθος, συγκολλημένος από πολλά όστρακα και συμπληρωμένος με χρήση σύφου ανά σημεία. Έχει σπασμένο ψηλό, κυλινδρικό πόδι που δεν σώζεται και ευρύ ωοειδές σώμα. Στο άνω τμήμα του σώματος υπάρχουν τέσσερις μαστοειδείς αποφύσεις τοποθετημένες σε ίσες αποστάσεις μεταξύ τους καθώς και εγχάρακτη διακόσμηση. Συγκεκριμένα, μια γραμμή ζικ-ζακ περιτρέχει την επιφάνεια ακριβώς κάτω από το χείλος και στην περιοχή του λαιμού υπάρχουν δύο αγκυλωτοί σταυροί, ένας σε κάθε όψη. Παράλληλα των γραμμών των σταυρών έχουν χαραχθεί διακεκομμένες γραμμές. Τον ώμο, τέλος, περιτρέχουν δύο σειρές διακεκομμένων γραμμών με δύο παράλληλες μεταξύ τους γραμμές ζικ-ζακ στον ενδιάμεσο χώρο τους. Το χείλος είναι έξω νεύον και επίπεδο στο πάνω μέρος του (Σχ. 29).

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} – αρχές 7^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Boardman 1952, 14 εικ. 16g. Blandin 2007, pl. 172, εικ. T11.I.

Φωτογραφίες: Πάνω: Μαζαράκης Αινιάν 1996, πίν. 28β. Κάτω: Jean-Sébastien Gros.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 53-54, αρ. κατ. 21, πιν. 14.Γ. Vlachou 2007, 215-216, fig. 7b. Gros 2007, 76, pl. 255.

85. Πιθαμφορέας με διάτρητο κυλινδρικό πόδι (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ5)

Εγγυτρισμός VIα, OM91, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.43μ.

Σωζ. ύψος: 48.3εκ, μέγ. διάμ. ποδιού: 19.3εκ, διάμ. πυθμένα: 13.7εκ, διάμ. χείλους: 22εκ, διάμ. σώματος: 31.2εκ, πάχ. τοιχ.: 0.6-1.2εκ.

Διαστάσεις οπών: 4.3x3.5, 4.5x3.9, 4.4x3.6εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλόχρωμος (2.5R 4/8 – 2.5R 5/8), με μαύρα εγκλείσματα μικρού και μεγαλύτερου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Μερικώς συγκολλημένος χειροποίητος πιθαμφορέας με διάτρητο κυλινδρικό πόδι και κυλινδρική βάση, αποσπασματικά σωζόμενος. Στο ψηλό κυλινδρικό του πόδι υπάρχουν τρεις οπές που δεν φέρουν ίχνη καύσης, εξυπηρετούσαν επομένως διακοσμητικούς σκοπούς. Το σώμα είναι ευρύ με μεγαλύτερη διάμετρο στο μέσον της κοιλιάς. Στη σωζόμενη επιφάνεια υπάρχει μαστοειδής απόφυση, ενώ δεν φαίνεται η ύπαρξη λαβής. Το χείλος είναι έξω νεύον, επίπεδο και τετραγωνισμένο (Σχ. 30).

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} – αρχές 7^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Boardman 1952, 14 εικ. 16d. Metzger 1993, 101, Abb. 102, Nr. 14. Blandin 2007, pl. 138, εικ. T2.I.

Φωτογραφίες: Ασλανίδου Ελένη.

86. Αμφορέας (κωδ. καταγρ.: ΩΚ/Πχ384)

Εγχυτρισμός XXXIX

Ύψος: 38εκ, διάμ. χείλους: 20.5εκ, διάμ. βάσης: 10.5εκ, διάμ. σώματος: 29εκ.

Ο πηλός είναι ερυθρός (2.5YR 4/8) με αρκετά μαύρα και λευκά εγκλείσματα μικρού και μεσαίου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η εξωτερική του επιφάνεια φαίνεται ότι είχε στιλβωθεί²³⁷.

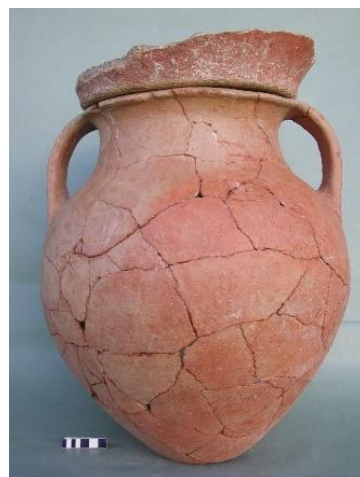
Σχεδόν ακέραιος δίωτος χειροποίητος αμφορέας, συγγκολλημένος από πολλά όστρακα. Η βάση του είναι στενή και επίπεδη και το σώμα σφαιρικό. Έχει ευρύ χαμηλό λαιμό, με χείλος έξω νεύον από το οποίο εκφύονται δύο κάθετες ταινιωτές λαβές που απολήγουν στο ύψος του ώμου (Σχ. 31).

Χρονολόγηση: Τελευταίο τέταρτο 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Blandin 2007, pl. 158, εικ. T10.I.

Φωτογραφία: Jean-Sébastien Gros.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 73, αρ. κατ. 1, πιν. 22.A. Vlachou 2007, 214-215, fig. 6. Gros 2007, 56, pl. 186.

87. Πιθαμφορέας με εγχάρακτη διακόσμηση (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ6)

Εγχυτρισμός VII, OM91, τετρ. -Z(-1), βάθος -1.70μ.

Σωζ. ύψος μεγαλύτερου οστράκου: 38εκ, διάμ. βάσης: 20εκ, διάμ. πυθμένα: 12εκ, διάμ. χείλους: 31εκ, πάχος λαβής: 2εκ, πλάτος λαβής: 9εκ., πάχ. τοιχ.: 0.6-0.9εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (5YR 6/8 – 5YR 5/8) με αρκετά μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Τμήμα χειροποίητου πιθαμφορέα με εγχάρακτη διακόσμηση, από τον οποίο έχουν συγκολληθεί το χείλος, ο λαιμός και τμήμα του ώμου. Στην αποκάλυψή του υπήρχε ως πώμα η λεκάνη με τον αρ. κατ. 97 (κωδ. καταγρ. ΩΔ23/Πχ23). Το αγγείο έχει ψηλή κυλινδρική βάση και δύο οριζόντιες κυλινδρικές λαβές που δεν έχουν συγκολληθεί. Στο ύψος του ώμου υπάρχει εγχάρακτη διακόσμηση που αποτελείται από μία ζώνη ιχθυάκανθα και κάτω από αυτήν δύο ζώνες τεθλασμένων γραμμών. Στην τελευταία παρεμβάλλονται και δύο μαστοειδείς αποφύσεις, μία εκ των οποίων βρίσκεται στην κατηγορία των μη συγκολλημένων οστράκων (Σχ. 32).

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} – αρχές 7^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Boardman 1952, 14 fig. 16e.

Φωτογραφίες: Ασλανίδου Ελένη.

²³⁷ Βλάχου 2004, 73-74.

88. Πίθος ή πιθαμφορέας (κωδ. καταγρ. ΩΚ/Πχ119)

OM415, κτίριο I, λάκκος XXII (μεταξύ K18-K19).

Σωζ. ύψος: 21εκ, διάμ. βάσης: 11εκ, διάμ. χείλους: 18εκ, μέγιστη σωζ. διάμ. σώμ.: 30.5εκ, πάχος λαβής: 1.5εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) μαύρα εγκλείσματα κυρίως στο κατώτερο μέρος του σώματος (πυθμένα-βάση) και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η βάση του είναι καμένη, ομοίως και ο πυθμένας και τμήμα της κοιλιάς, ενώ σε ένα όστρακο λαβής έχει σχηματιστεί το sandwich effect. Η εξωτερική επιφάνεια φαίνεται ότι είχε στιλβωθεί.

Χειροποίητο αγγείο, ίσως κατασκευασμένο με τη βοήθεια αργού τροχού. Η βάση του είναι επίπεδη και έχει συγκολληθεί μερικώς το κατώτερο μέρος του. Ανάμεσα στα συλλεχθέντα όστρακα βρίσκονται και δύο κάθετες ταινιωτές λαβές, με πλαστική διαμόρφωση στη γένεσή τους (Σχ. 33).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Kübler 1954, taf. 154, αρ. 1331.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 68-69, πιν. 19.Α.

89. Οξυπύθμενος αμφορέας (κωδ. καταγρ. ΩΝ/Πχ260)

OM409¹, εγχυτρισμός II.

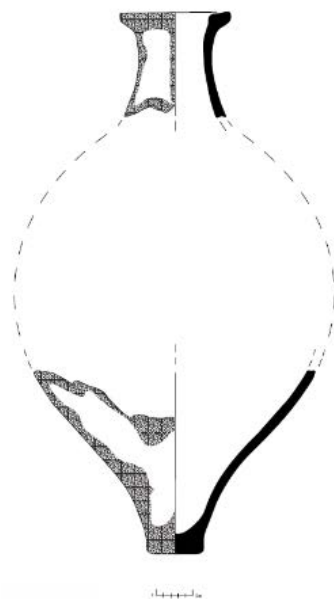
Ύψος: 70εκ, μεγ. διάμ. σώμ.: 50εκ.²³⁸

Ο πηλός είναι κιτρινέρυθρος (5YR 6/8) με ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Ανώτερο και κατώτερο τμήμα πίθου που σώζεται σε θραυσματική κατάσταση. Είναι οξυπύθμενος με έντονα ωοειδές σώμα που δεν έχει αποκατασταθεί μέχρι στιγμής και ψηλό λαιμό. Το χείλος του είναι επίπεδο και έξω νεύον.

Σχέδιο: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Παλαιότερη μελέτη: Vlachou 2007, 215-216, fig. 7a.

90. Λαβή αμφορέα (κωδ. καταγρ. ΩΚ/Πχ127)

Μεταξύ των λάκκων XXIVα και XXVα.

Ο πηλός είναι κιτρινέρυθρος (7.5YR 7/6) με εγκλείσματα.

Ένα όστρακο κατώτερου τμήματος λαβής αμφορέα με εμπίεστη διακόσμηση δύο δαχτυλίων στο σημείο ένωσής της με το σώμα του αγγείου. Το όστρακο περισυλλέχθηκε από τον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ δύο λάκκων, ενός εργαστηριακού (XXIVα) και ενός λάκκου με κατάλοιπα πυράς (XXVα).

Φωτογραφία: Jean-Sébastien Gros.

Παλαιότερη μελέτη: Gros 2007, 60, pl. 204.

²³⁸ Μαζαράκης Αιινάν 2001, 42, σημ. 36.

Οινοχόες

91. Τριφυλλόστομη οινοχόη (κωδ. καταγρ.: ΩΝ/Πχ35)

ΟΜ69⁵, σχολικό κτίριο Ι, βάθος: -2.10μ έως -2.23μ.

Σωζ. ύψος: 15.4εκ, διάμ. χείλους: περ. 10εκ, μέγ. σωζ. διάμ.: 20.5εκ.

Ο πηλός είναι ρόδινος (7.5YR 7/8) με μαύρα εγκλείσματα μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η εξωτερική της επιφάνεια φέρει ίχνη στίλβωσης.

Όστρακο τροχήλατης τριφυλλόστομης οινοχόης, συγκολλημένης και ακέραιης κατά 1/3 (χείλος και ανώτερο μέρος σώματος). Σώζει μια γένεση λαβής, πιθανότατα κάθετης και το χείλος της είναι στοργγυλεμένο και έξω νεύον (Σχ. 34).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 12 εικ. 214.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 41-42, αρ. κατ. 25, πιν. 11.Ι. Gros 2007, 65, pl. 219.

92. Τριφυλλόστομη οινοχόη (κωδ. καταγρ.: ΩΚ/Πχ130)

Λάκκος XXVIII

Σωζ. ύψος: 13.8εκ, διάμ. χείλους: 8εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι κιτρινέρυθρος (5YR 8/1) με μαύρα και λευκά εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Η εξωτερική επιφάνεια είναι στίλβωμένη.

Τμήμα χείλους, λαιμού και ώμου τροχήλατης τριφυλλόστομης οινοχόης, συγκολλημένης από πολλά όστρακα. Το άνοιγμα του ώμου μαρτυρά σφαιρικό σχήμα ενώ ο λαιμός είναι στενός και χαμηλός. Το χείλος είναι έξω νεύον, στοργγυλεμένο και από αυτό εκφύεται κάθετη ταινιωτή λαβή (Σχ. 35).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 12 εικ. 214.

Φωτογραφία: Βλάχου Βασιλική.

Παλαιότερη μελέτη: Gros 2007, 65, pl. 222.

93. Τριφυλλόστομη οινοχόη (κωδ. καταγρ.: ΩΝ/Πχ41)

Τομή 2, λάκκος XLIII.

Σωζ. ύψος: 8εκ, διάμ. χείλους: 10εκ, πάχ. τοιχ.: 0.4-0.8εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 5/8) με αραιά μαύρα εγκλείσματα μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Ανά σημεία είναι ορατό το sandwich effect ενώ η εξωτερική επιφάνεια είναι στίλβωμένη.

Όστρακο έξω νεύοντος, στοργγυλεμένου χείλους και λαιμού τροχοποίητης τριφυλλόστομης οινοχόης (Σχ. 36).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 12 εικ. 214.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 44, αρ. κατ. 5, πιν. 12.Ε. Gros 2007, 65, pl. 220.

94. Τμήματα χείλους, λαιμού και ώμου οينوχόης (κωδ. κατάγρ.: ΩΝ/Πχ42)

Τομή 2, λάκκος XLIII.

Διάμ. χείλους: 8εκ, πάχος λαβής: 1.2εκ, πλάτος λαβής: 3.4εκ, πάχ. τοιχ.: 0.7εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (5YR 5/6) με λευκά και λίγα μαύρα εγκλείσματα μικρού και μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Συγκολλημένα τμήματα χείλους, κυλινδρικού λαιμού και ώμου οينوχόης, χειροποίητης, φτιαγμένης σε κουλούρες. Από το χείλος εκφύεται κάθετη ταινιωτή λαβή που απολήγει στον ώμο και στο κατώτερο τμήμα της έχει εμπίεστη δαχτυλιάς. Η επιφάνεια είναι ανομοιόμορφη και εξωτερικά σώζει λεπτό αλείφωμα (Σχ. 37).

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αι..

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 12 εικ. 214.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 44, αρ. κατ. 6. Gros 2007, 65, pl. 220.

Πύραυνα

95. Πύραυνο (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ8)

OM105, τομή 1, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.48μ.

Σωζ. ύψος: 12εκ, παχ. τοιχ.: 2-2.5εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 4/8) με λευκά και μαύρα εγκλείσματα και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Στο άνω τμήμα του αγγείου υπάρχουν ίχνη καύσης.

Μεγάλο θραύσμα χειροποίητου πυραύνου που σώζεται από την ανώτερη επιφάνεια έως το πόδι – βάση. Η βάση είναι επίπεδη και εξέρχει ελαφρώς στην έσω πλευρά για την εξασφάλιση της σταθερότητας και το σώμα είναι κυλινδρικό. Η άνω οριζόντια επιφάνεια είναι πεπλατυσμένη και στρογγυλεμένη στις άκρες, ενώ στο μέσον της σχηματίζεται κυκλωτερή διαμόρφωση. Η κατασκευή του φαίνεται να έχει γίνει σε κούλournes.

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 7^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Young 1939, 191 fig. 141, αρ. κατ. C 165. Brann 1962, pl. 40 εικ. 626 και σελ. 102-103 αρ. 624.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

96. Πύραυνο (κωδ. καταγρ. ΩΚ/Πχ125)

Λάκκος XXIVa

Σωζ. ύψος: 10.9εκ, πάχ. τοιχ.: 2.6εκ.

Ο πηλός είναι κιτρινέρυθρος (5YR 6/8) με λευκά και μαύρα εγκλείσματα σχετικά μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή. Ανά σημεία υπάρχουν, επίσης, ίχνη καύσης.

Ανώτερο τμήμα χειροποίητου πυραύνου με κυλινδρικό σώμα. Η άνω οριζόντια επιφάνεια είναι πεπλατυσμένη και στρογγυλεμένη στις άκρες, ενώ στο μέσον της σχηματίζεται κυκλωτερή διαμόρφωση.

Χρονολόγηση: Τέλη 8^{ου} αι. π.Χ. – αρχές 7^{ου} αι. π.Χ.

Πρβλ.: Young 1939, 191 fig. 141, αρ. κατ. C 165. Brann 1962, pl. 40 εικ. 626 και σελ. 102-103 αρ. 624.

Φωτογραφία: Jean-Sébastien Gros.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 95-96, αρ. κατ. 23, πιν. 28.Z. Gros 2007, 78, pl. 263.

ΑΝΟΙΧΤΑ ΑΓΓΕΙΑ

Λεκάνες

97. Λεκάνη ως πώμα εγχυτρισμού (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ23)

Εγχυτρισμός VII, OM91, τετρ. -Z(-1), βάθος: -1.70μ.

Διάμ. βάσης: 9.5εκ, διάμ. πυθμένα: 10εκ, πάχος λαβών: 1.9εκ.

Ο πηλός είναι καστανέρυθρος (2.5YR 6/6 – 2.5YR6/8) με αρκετά μαύρα και λευκά εγκλείσματα μικρού μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Συνανήκοντα όστρακα λεκάνης που χρησιμοποιήθηκε ως πώμα του εγχυτρισμού VII με αρ. κατ. 87 (κωδ. καταγρ.: ΩΔ23/Πχ6). Η βάση του είναι δισκοειδής και οι λαβές του οριζόντιες κυλινδρικές.

Χρονολόγηση: β' μισό 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Πρβλ.: Brann 1962, pl. 12 εικ. 224

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

98. Λεκάνη ως πώμα αγγείου (κωδ. καταγρ.: ΩΚ/Πχ131)

Σωζ. ύψ.: 16εκ, διάμ. χείλους: 56εκ, πάχ. τοιχ.: 1.1-1.8εκ.

Ο πηλός είναι πορτοκαλωπός (10R 5/8) με εγκλείσματα κυρίως μαύρα αλλά και λευκά μεγάλου μεγέθους και ασημίζουσα μαρμαρυγή.

Τρία συγκολλημένα όστρακα χείλους και σώματος χειροποίητης λεκάνης. Το χείλος είναι επίπεδο και ανοδικό. Χρησιμοποιήθηκε ως πώμα του αγγείου με αρ. κατ. 76 (κωδ. καταγρ.: ΩΚ/Πχ132) (Σχ. 38).

Πρβλ.: Τέλη 8^{ου} αιώνα π.Χ. – Αρχές 7^{ου} αιώνα π.Χ.

Χρονολόγηση: Blandin 2007, pl. 136 εικ. T2.II.

Φωτογραφία: Ασλανίδου Ελένη.

Παλαιότερη μελέτη: Βλάχου 2004, 73, αρ. κατ. 2, πιν. 21.A. Vlachou 2007, 214-215, fig. 6. Gros 2007, 17, pl. 61.

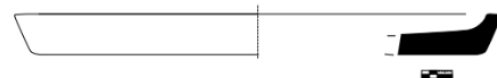
Τηγανόσχημα σκεύη

99. Τηγανόσχημο αγγείο (κωδ. καταγρ.: ΩΚ/Πχ167)

Λάκκος XVIII

Τηγανόσχημο αγγείο με επίπεδη βάση.

Σχέδιο: Gros 2007, 7, pl. 12.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alexandridou, A. 2016. Funerary Variability in Late Eighth-Century B.C.E. Attica (Late Geometric II), *AJA*, τόμ. 120 ν. 3, Chicago, 333-360.
- Alonso, N., F., Anatolin, D., Lopez, F. J., Cantero, G., Prats 2013. The effect of dehusking on cereals: Experimentation for archaeobotanical comparison, στο C. Anderson, C. Cheval, A. Durnad (επιμ.) *Regards croisés sur les outils liés au travail des végétaux. An interdisciplinary focus on plant-working tools*, Antibes, 155-168.
- Andreiomenou, A. 1983. Αψιδωτά οικοδομήματα και κεραμική του 8ου και 7ου αιώ. π.Χ. ἐν Ἐρετρία, στο *Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente, Atti del Convegno Internazionale: Grecia, Italia e Sicilia nell' VIII e VII secolo a.C. Atene, 15-20 ottobre 1979*, τόμ. I, *ASAtene* 59, Roma, 187-236.
- Andreiomenou, A. 1998. Eretria in età geometrica. Calcide e Akraiphia in età sub-protogeometrica, στο M. Bats, B. d'Agostino (επιμ.) *Euboica. L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente. Atti del convegno internazionale di Napoli, 13-16 novembre 1996*, Napoli, 153-166.
- Bérard, C. 1970. L'Hérôon à la Porte de l'Ouest, *Eretria, fouilles et recherches* III, Berne.
- Blandin, B. 1998. Recherches sur les tombes à inhumation de l'Hérôon d'Érétrie, στο M. Bats, B. d'Agostino (επιμ.) *Euboica. L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente. Atti del convegno internazionale di Napoli, 13-16 novembre 1996*, Napoli, 135-146.
- Blandin, B. 2007. Les pratiques funéraires d'époque géométrique à Érétrie. Espace des vivants, demeures des morts. *Eretria, fouilles et recherches XVII*, τόμ. 1&2, Gollion.
- Blinkenberg, Chr. 1926. *Les fibules grecques et orientales*, Copenhague.
- Boardman, J. 1952. Pottery from Eretria, *BSA* 47, 1-48.
- Boardman, J. 1957. Early Euboean pottery and history, *BSA* 9, 169-190.
- Brann, E.T.H. 1961. Late Geometric Well Groups from the Athenian Agora, *Hesperia* 29, 402-416.

- Brann, E.T.H. 1962. Late Geometric and Protoattic Pottery: Mid 8th to Late 7th Century B.C., *The Athenian Agora*, τόμ. VIII, New Jersey.
- Buchner, G., D. Ridgway 1993. *Pithekoussai I. La necropoli: tombe 1-723 scavate dal 1952 al 1961*, Roma.
- Crielaard, J. P. 1998. Cult and death in early 7th-century Euboea the aristocracy and the polis, στο S. Marchegay, M. T. Le Dinahet, J. F. Salles (επιμ.) *Nécropoles et Pouvoir. Idéologies, pratiques et interprétations. Actes du colloque Théories de la nécropole antique, Lyon 21-25 janvier 1995*, Lyon, 43-85.
- Crielaard, J. P. 2007. Eretria's West cemetery revisited: Burial plots, social structure and settlement organization during the 8th and 7th centuries B.C., στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.) *Oropos And Euboea in the Early Iron Age, acts of an International Round Table, University Of Thessaly June 18-20, 2004*, Volos, 169-194.
- De Polignac, F. 2005. Perspectives et limites de l'analyse de l'incinération dans le monde grec, στο L. Bachelot, A. Tenu, I. le Goff (επιμ.) *Entre mondes orientaux et classiques: La place de la crémation. Colloque international de Nanterre 26–28 février 2004*, *Ktèma* 30, 173-181.
- Desborough, V. R. d' A. 1972. *The Greek Dark Ages*, London.
- Descœudres, J.–P. 2006/7. Euboean Pottery Overseas (10th to 7th centuries BC), στο J.–P. Descœudres, S.A. Paspalas (επιμ.) *Mediterranean Archaeology proceedings of the 25th anniversary symposium of the Australian archaeological institute at Athens: Athens 10–12 October 2005*, τόμ. 19/20, Sydney, 3-24.
- Doonan, R., Mazarakis Ainian, A. 2007. Forging identity in Early Iron Age Greece, στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.) *Oropos And Euboea in the Early Iron Age, acts of an International Round Table, University of Thessaly June 18-20, 2004*, Volos, 61-75.
- Dörpfeld, W. 1885. Περί των εν Αμφιάρειω οικοδομημάτων, *ΠΑΕ* 1884, 88-93.
- Ducrey P., In. R. Metzger, K. Reber, 1993. *Le Quartier de la Maison aux mosaïques, Eretria VIII*, Lausanne.
- Etienne, R. 2005. L'incinération: L'exemple athénien, στο L. Bachelot, A. Tenu, I. le Goff (επιμ.) *Entre mondes orientaux et classiques: La place de la crémation. Colloque international de Nanterre 26–28 février 2004*, *Ktèma* 30, 183-188.
- Fossey, J. M., 1988. *Topography and population of ancient Boiotia*, τόμ. I, Chicago.

- Gros, J. S. 2007. La céramique commune en Grèce centrale au début de l'Âge du Fer (ca. 1100-675 avant J.-C.). Typologies, Production, Circulation, Consommation, διδ. διατριβή, Thessalie.
- Gros, J.S. 2007β. Oropos. Quantification de la céramique, méthode et premiers résultats pour la céramique à pâte grossière, στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.) *Oropos And Euboea in the Early Iron Age, Acts of an International Round Table, University of Thessaly June 18-20, 2004*, Volos, 255-270.
- Hasaki, E. 2002. *Ceramic klins in ancient Greece: Technology and organization of ceramic workshops*, Cincinnati.
- Higgins M., R. Higgins, 1996. *A geological companion to Greece and the Aegean*, London 1996.
- Hope-Simpson, R., O.T.P.K., Dickinson, 1979. *A Gazetteer of Aegean Civilisation in the Bronze Age*, τόμ. I: The Mainland and Islands, *SIMA LII*, Göteborg.
- James, P., M. Kousoulakou, M. Arjona Perez, 2007. An unstill landscape. Reconstruction of environmental change at Oropos, στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.) *Oropos And Euboea in the Early Iron Age, Acts of an International Round Table, University of Thessaly June 18-20, 2004*, Volos, 61-75.
- Jameson, M. H., I. Malkin 1998. Latinos and the Greeks, *Athenaeum*, τόμ. 86, 477-485.
- Knoepfler, D. 1985. Oropos, colonie d' Eretrie. Histoire et Archéologie, στο *Les Dossiers, no 94, mai 1985*, 50-55.
- Knoepfler, D. 2000. Oropodoros: Anthroponomy, Geography, History, στο *Proceedings of the British Academy*, τόμ. 104, 81-98.
- Knoepfler, D. 2010. *La Patrie de Narcisse*, Paris.
- Kübler, K. 1954. *Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen der Necropole des 10. bis 8. Jahrhunderts*, *Kerameikos* τόμ, V, 1, Berlin.
- Lemos, I. S. 2002. *The Protogeometric Aegean*, Oxford.
- Lemos, I. S. 2007. Recent archaeological work on Xeropolis, Lefkandi: A preliminary report, στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.) *Oropos And Euboea in the Early Iron Age, Acts of an International Round Table, University of Thessaly June 18-20, 2004*, Volos, 123-134.
- Lemos, I. S. 2012. The missing dead: Late Geometric burials at Lefkandi, στο *Zagora in Context: Settlements and Intercommunal Links in the Geometric Period (900–700 BC) Proceedings of the conference held by The Australian Archaeological*

Institute at Athens and The Archaeological Society at Athens: Athens, 20–22 May, 2012, MeditArch 25, 159-172.

- Margaritis, E., M. K. Jones 2008. Crop processing of *Olea europaea* L.: an experimental approach for the interpretation of archaeobotanical olive remains, *Vegetation History and Archaeobotany*, τόμ. 17, 381-392.
- Margaritis, E. 2017. Domestic and ritual use of plants in Early Iron Age Greece, στο A. Mazarakis Ainian, A. Alexandidou, X. Charalambidou (επιμ.) *Regional Stories towards a new perception of the Early Greek world*, Volos, 681-692.
- Mazarakis Ainian, A., A. Alexandridou, 2011. The “Sacred House” of the Academy revisited, στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.) *The “Dark Ages” Revisited Acts of an International Symposium in Memory of William D.E. Coulson University Of Thessaly Volos, 14-17 June 2007*, τόμ. I, Volos, 165-190.
- Mazarakis Ainian, A., A. Alexandridou, 2024. *The Academy before Plato, A contribution to the study of Early Athens*, Αθήναι.
- Mazarakis Ainian, A. 1987. Geometric Eretria, στο *AntK* 30, 3-24.
- Mazarakis Ainian, A. 1998. Oropos in the Early Iron Age, στο M. Bats, B. d’ Agostino (επιμ.), *Euboica, L’ Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente, Atti del Convegno Internazionale di Napoli 13-16 novembre 1996*, Napoli, 179-215.
- Mazarakis Ainian, A. 2002. Recent excavations at Oropos (northern Attica), στο M. Stamatopoulou, M. Yeroulanou (επιμ.), *Excavating Classical Culture, Recent archaeological discoveries in Greece, BAR International Series 1031*, Michigan, 149-182.
- Mazarakis Ainian, A. 2006-2007. I primi Greci d’occidente? Scavi nella Graia omerica (Oropos), στο B. d’Agostino (επιμ.) *Annali di archeologia e storia antica dipartimento di studi del mondo classico e del mediterraneo antico nuova serie n. 13 – 14*, Napoli, 81-110.
- Mazarakis Ainian, A. 2007. Ένδον σκαπτε. The tale of an excavation, στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.), *Oropos and Euboea in the Early Iron Age, Acts of an international round table University of Thessaly June 18-20, 2004*, Volos, 21-59.
- Mazarakis Ainian, A. 2007β. Architecture and social structure in Early Iron Age Greece, στο R. Westgate, N. Fisher, J. Whitley (επιμ.), *Building communities: House, settlement and society in the Aegean and beyond, Proceedings of a Conference held at Cardiff University, 17-21 April 2001*, BSA 15, Great Britain, 157-168.

- Mazarakis Ainian, A. 2010. Tombes d'enfants à l'intérieur d'habitats au début de l'Âge du Fer dans le Monde Grec, στο A. M. Guimier-Sorbets, Y. Morizot (επιμ.) *L'Enfant et la mort dans l'Antiquité I. Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques. Le signalement des tombes d'enfants, Actes de la table ronde internationale organisée à Athènes, École française d'Athènes, 29-30 mai 2008*, Paris, 67-95.
- Mazarakis Ainian, A. 2012. Des quartiers spécialisés d'artisans à l'époque géométrique?, στο G. Sanidas, A. Esposito (επιμ.) *"Quartiers" artisanaux en Grèce antique, Lille 16-17 décembre 2009*, Lille, 125-154.
- Mazarakis Ainian, A. 2012β. The domestic and sacred space of Zagora in the context of the south Euboean gulf, στο J. P. Descœudres, S. A. Paspalas (επιμ.) *Zagora in Context. Settlements and Intercommunal Links in the Geometric Period (900–700 BC) Proceedings of the conference held by The Australian Archaeological Institute at Athens and The Archaeological Society at Athens, Athens 20–22 May, 2012*, τόμ. 25, Sydney, 119-136.
- Mazarakis Ainian, A. 2020. Thirty-five years of excavations and research at Homeric Graia (Oropos), στο Cinquantaquattro T. E. – D'Acunto M. (επιμ.) *Euboica II. Pithekoussai and Euboea between East and West, Acts of the International Conference held in Lacco Ameno (Ischia), 14-17 May, 2017, AION Annali di Archeologia e Storia Antica, New Series*, Napoli 2020, 211-230.
- Mazarakis Ainian, A., V. Vlachou 2014. Archaeometric analysis of Early Iron Age pottery samples from Oropos: Local or Euboean production?, στο M. Kerschner, I.S. Lemos (επιμ.), *Archaeometric analyses of Euboean and Euboean related pottery : new results and their interpretations : proceedings of the round table conference held at the Austrian Archaeological Institute in Athens, 15 and 16 April 2011*, Wien, 95-107.
- Mazarakos, T. A. Tsatsaki, M. Litsa, A. Tsaravopoulos, 2008. A Geometric location in Piraeus, στο V. Sârbu, R. Ștefănescu (επιμ.) *Funerary Practices in Central and Eastern Europe (10th c. BC - 3rd c. AD) proceedings of the 10th International Colloquium of Funerary Archaeology: Tulcea, 10th-12th of October 2008*, Braşov, 153-164.
- Metzger, I. R. 1993. Keramik und Kleinfunde, στο P. Ducrey, I. R. Metzger, K. Reber (επιμ.) *Le Quartier de la Maison aux mosaïques*, Lausanne, 97-144.
- Morris, I. 1987. *Burial and ancient society. The rise of the Greek city-state*, Cambridge.

- Nesbitt, M., D. Samuel 1996. From staple crop to extinction? The archaeology and history of the hulled wheats, στο S. Padulosi, K. Hammer, J. Heller (επιμ.) *Hulled wheats. Proceedings of the First International Workshop on Hulled Wheats. Promoting the conservation and use of underutilized and neglected crops, Proceedings of the First International Workshop on Hulled Wheats 21-22 July 1995, Rome*, 41-100.
- Papadopoulos, J.K. 1989. An Early Iron Age potter's kiln at Torone, *MeditArch* 2, 9-44.
- Papadopoulos, J.K., S. Strack, 2017. Coarse handmade pottery, στο J. K. Papadopoulos, E. L. Smithson (επιμ.) *The Athenian Agora, the Early Iron Age: The Cemeteries*, τόμ. XXXVI, New Jersey, 881-898.
- Pomadère, M. 2005. L'attitude face à la mort des enfants dans les communautés égéennes pratiquant l'incinération (XIIIe-VIIIe siècles), στο L. Bachelot, A. Tenu, I. le Goff (επιμ.) *Entre mondes orientaux et classiques: La place de la crémation. Colloque international de Nanterre 26-28 février 2004*, *Ktèma* 30, 153-160.
- Popham, M.R., Sackett, L.H., Themelis, P.G. 1979. *Lefkandi I. The Iron Age. Plates, The Settlement, The Cemeteries*. BSA 11, Oxford.
- Popham, M.R., Sackett, L.H., Themelis, P.G. 1980. *Lefkandi I. The Iron Age. Text, The Settlement, The Cemeteries*, BSA 11, Oxford.
- Reber, K. 1991. Untersuchungen zur Handgemachten Keramik Griechenlands in der Submykenischen, Protogeometrischen und der Geometrischen Zeit, *Jonseder*.
- Reese, D. S., M. Rose, D. Ruscillo 2000. The Iron Age Fauna, στο J. W. Shaw, M. C. Shaw (επιμ.) *Kommos: An Excavation on the South Coast of Crete: The Greek Sanctuary*, τόμ. IV, Princeton, 415-645.
- Ridgway, D. 1984. *L' alba della Magna Grecia*, Milano.
- Sparkes, B. A., L. Talcott, 1970. *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C., The Athenian Agora*, τόμ. XII, μέρος 1, New Jersey.
- Stern B., J.-P. Descœudres 1997. X-Ray Fluorescence Analysis of Archaic Greek Pottery, στο *Archaeometry*, τόμ. 19 (1), 1977, 73-86.
- Theodoropoulou, T. 2007. "Gifts" from the gulf: The exploitation of molluscs in the Geometric artisan site of Oropos, στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.) *Oropos And Euboea in the Early Iron Age, Acts of an International Round Table, University of Thessaly June 18-20, 2004*, Volos, 427-445.

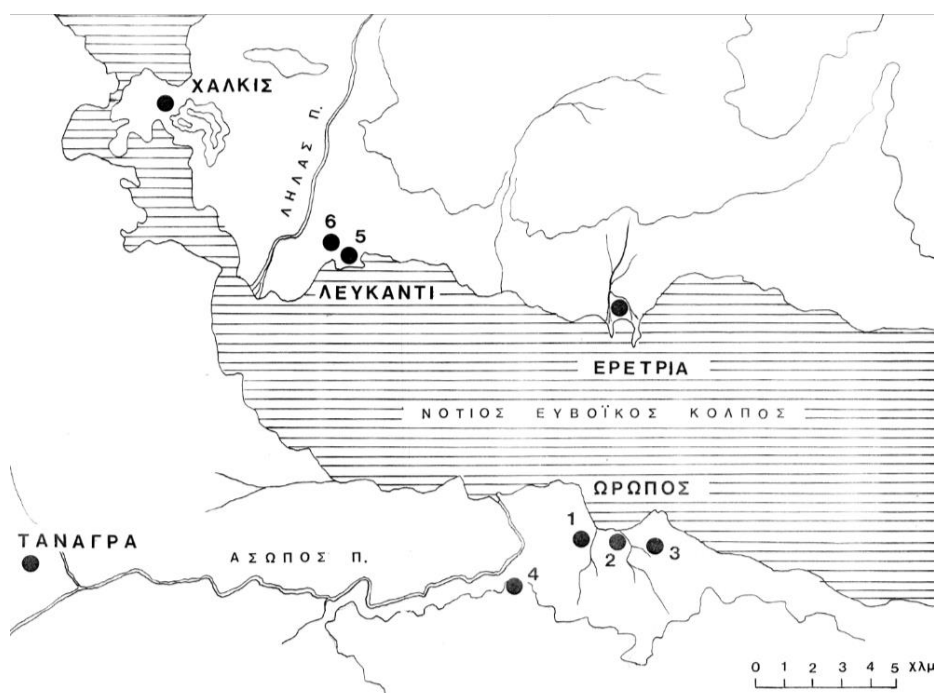
- Theodoropoulou, T. 2008. From sea to land: the exploitation of molluscs in the Geometric artisan site of Skala Oropou, Attica, στο Y. Facorellis, N. Zacharias, K. Polikreti (επιμ.) *Proceedings of the 4th Symposium of the Hellenic Society for Archaeometry National Hellenic Research Foundation, Athens 28-31 May 2003*, BAR-IS 1746, Oxford, 205-214.
- Trantalidou, K. 2007. The contribution of the study of animal bones in the social understanding of Early Iron Age Oropos, στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.) *Oropos And Euboea in the Early Iron Age, Acts of an International Round Table, University of Thessaly June 18-20, 2004*, Volos, 379-426.
- Travlos, J., 1988. *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika*, Tübingen.
- Ventris, M., J. Chadwick, 1973. *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge.
- Vischer, W., 1875. *Erinnerungen und Eindrücke aus Griechenland*, Basel.
- Vlachou, V. 2007. Oropos: Infant and child inhumations from the settlement (Late 8th – Early 7th centuries BC), στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.), *Oropos and Euboea in the Early Iron Age, Acts of an international round table University of Thessaly June 18-20, 2004*, Volos, 213-240.
- Vlachou, V. 2012. Figurative pottery from Oropos and Zagora: A comparative analysis, στο J. P. Descœudres, S. A. Paspalas (επιμ.) *Zagora in Context. Settlements and Intercommunal Links in the Geometric Period (900–700 BC) Proceedings of the conference held by The Australian Archaeological Institute at Athens and The Archaeological Society at Athens, Athens 20–22 May, 2012*, τόμ. 25, Sydney, 137-152.
- Vlachou, V. 2020. Pottery production, workshop spaces and the consumption of Euboean-type pottery beyond Euboea. a view from Oropos (Attica) in the 8th century BC, στο T. E. Cinquantaquattro, M. D’Acunto (επιμ.) *Euboica II Pithekoussai and Euboea between East and West Proceedings of the Conference, Lacco Ameno (Ischia, Naples), 14-17 May 2018*, τόμ. 1, Napoli, 231-261.
- Vlanti, A. D. 2020. The burial rite of enchytrismos in Attica, Euboea and Boeotia during the late geometric and archaic periods. towards an understanding of its social significance, Oxford.
- Wilamowitz-Moellendorf, U. von, 1886. Oropos und die Graer, *Hermes* 21, 91-115.
- Young, R.S., 1939. Late Geometric Graves and a Seventh Century Well in the Agora, *Hisperia*, τόμ. II.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αραπογιάννη, Ξ., 1979. Ωρωπός, *ΑΔ* 1979, τόμ. 34, μέρος Β1 *Χρονικά*, 92-107.
- Βιζυηνού, Ουρ. 2010. *Ταφικά έθιμα στην Αττική και την Εύβοια. 1200-700 π.χ.: τα κτερίσματα ως τεκμήριο διάκρισης του φύλου και της ηλικίας των νέκρων*, Ιωάννινα.
- Βλάχου, Β. 2004. *Ο Ωρωπός των Πρώιμων Ιστορικών Χρόνων μέσα από τις παιδικές ταφές, Γεωμετρική και Αρχαϊκή περίοδος*, διπλωματική εργασία, ΕΚΠΑ.
- Βλάχου, Β. 2010. Γεωμετρικός Ωρωπός. Η τροχήλατη κεραμική και οι φάσεις της εγκατάστασης, διδ. διατριβή, Αθήνα.
- Βογιατζόγλου-Βαλαβάνη, Ε. 1987. Οδός Καστοριάς 55 (Βοτανικός), *ΑΔ*, τόμ. 43, μέρος Β1, *Χρονικά*, Αθήνα, 21-24.
- Δραγώνα, Α., 1994. Η αρχαιότατη τοπογραφία του Ωρωπού, *ΑΕ* 1994, 43-45.
- Ελευθερουδάκης 1923. *Οδηγός της Αττικής : αλφαβητικών ευρετήριον τοπογραφικού χάρτου Αττικής : 1:100.000*, Αθήνα.
- Θέμελης, Π. 1981. Ανασκαφή Ερέτριας, *ΠΑΕ*, 141-153.
- Θέμελης, Π. 1983. Ανασκαφή Ερέτριας, *ΠΑΕ*, 131-147.
- Ηλιόπουλος, Τ. 2001-2004. Οδός Ηρακλειδών 40 (Θησείο) (οικόπεδο Χ. Νικολουτσόπουλου), *ΑΔ*, τόμ. 56-59, μέρος Β1, *Χρονικά*, Αθήνα, 214-216.
- Κοσμόπουλος, Μ. 1989. Αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή του Ωρωπού, *ΑΕ* 1989, 163-175, Αθήνα.
- Κουρουγιώτης, Κ. 1903. Αγγεία Ερέτριας, *ΑΕ*, 1-38.
- Κυριατζή, Ε. 2000. Κεραμική Τεχνολογία και Παραγωγή Η Κεραμική της Ύστερης Εποχής Χαλκού από την Τούμπα Θεσσαλονίκης, τομ. 1, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη.
- Λεονάρδος, Β., 1906. Άμφιαρείου Άνασκαφαί 1906, *ΠΑΕ*, 83-85.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 1996. Ανασκαφή Σκάλας Ωρωπού, *ΠΑΕ*, 21-124.
- Μαζαράκης Αινιάν Α. 1997. Ανασκαφή Σκάλας Ωρωπού, *ΠΑΕ*, 47-77.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 1999. Ανασκαφή Σκάλας Ωρωπού, *ΠΑΕ*, 47-64.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2000. Σκάλα Ωρωπού, *Έργον*, 38-47.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2000β. Ανασκαφή Σκάλας Ωρωπού, *ΠΑΕ*, 41-61.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2000γ. Όμηρος και αρχαιολογία, Αθήνα.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2001. Ανασκαφή Σκάλας Ωρωπού, *ΠΑΕ*, 27-47.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2003. Ανασκαφή Σκάλας Ωρωπού, *ΠΑΕ*, 9-17.

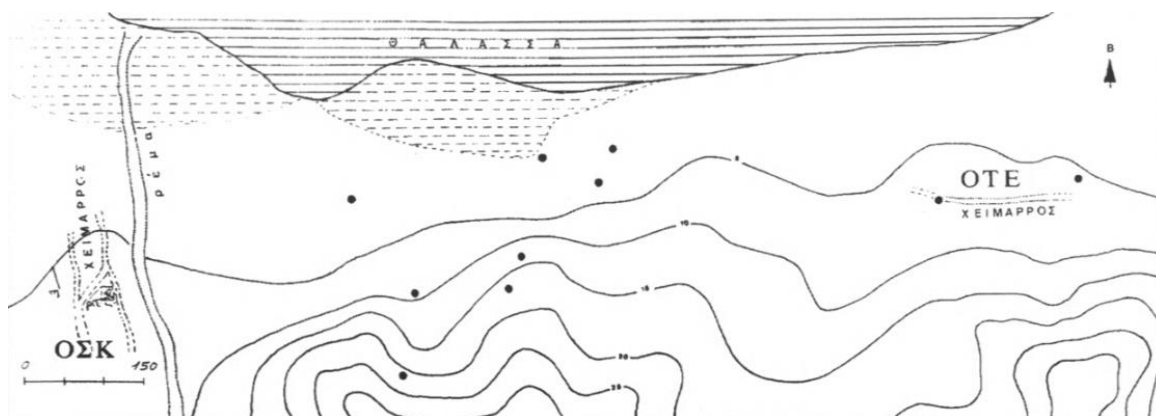
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2004. Σκάλα Ώρωποῦ. Γεωφυσικὲς καὶ γεωλογικὲς ἔρευνες, *ΠΑΕ*, 5-20.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2004β. Η συμβολή του Ωρωπού στη μελέτη των οικισμῶν του Αιγαίου της Πρώιμης Εποχῆς του Σιδήρου, στο Ν. Χ. Σταμπολίδης, Α. Γιαννικούρη (επιμ.), *Το Αιγαίο στην Πρώιμη Εποχὴ του Σιδήρου, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Ρόδος, 1-4 Νοεμβρίου 2002*, Αθήνα, 369-389.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2009. Ἀνασκαφὴ στὴ Σκάλα Ώρωποῦ, *ΠΑΕ*, 29-40.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2011. Ἀνασκαφὴ στὴ Σκάλα Ώρωποῦ, *ΠΑΕ*, 15-24.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α. 2023. Ἀνασκαφὴ Σκάλας Ώρωποῦ, *ΠΑΕ*, 21-50.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α., Μ. Μούλιου 2008. *Αρχαιολογικὲς Αναζητήσεις: Ανασκαφές στην Ομηρικὴ Γραία*, Βόλος.
- Μαζαράκης Αινιάν, Α., Ε. Λαιμού, Β. Βλάχου, 2020. *Ανασκαφές Ωρωπού, Πρωτογεωμετρικὴ-Υποπρωτογεωμετρικὴ Περίοδος (10^{ος}-9^{ος} αι. π.Χ.)*, Βόλος.
- Πετράκος, Β. Χ., 1968. *Ο Ωρωπὸς καὶ τὸ ιερόν του Ἀμφιαράου*, Αθήνα.
- Πετράκος, Β. Χ., 1974. Ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς Ὠρωπίας, *ΑΔ* 1974, Μελέται, 95-99.
- Πετράκος, Β. Χ., 1984, Σκάλα Ωρωπού, *ΑΔ* 1977, τόμ. 32, μέρος Β1, *Χρονικά*, 43.
- Πετράκος, Β. Χ., 1997. *Οι επιγραφές του Ωρωπού*, Αθήνα.
- Πωλογιώργη, Μ. 1995. Τάφοι του Ωρωπού, *ΑΔ* 1988, τόμ. 43, μέρος Α, *Μελέτες*, 114-137.
- Πωλογιώργη, Μ. Ι. 1998. *Μνημεία του Δυτικού νεκροταφείου του Ωρωπού, Οικόπεδο Οργανισμού Σχολικῶν Κτιρίων*, Αθήνα.
- Σαπουνά-Σακελλαράκη, Ε. 1983. Ερέτρια, *ΑΔ* 38, τόμ. Α.
- Χαραλαμπίδου, Ξ. 2008. *Ωρωπὸς καὶ Εὐβοία κατὰ τὴν Αρχαϊκὴ Εποχὴ (700 π.Χ. – ἀρχὲς τοῦ 5^{ου} αι. π.Χ.)*. *Η μελέτη τῆς τροχήλατης κεραμικῆς καὶ τῶν στρωματογραφικῶν δεδομένων ἀπὸ τὸν Ωρωπό*, διδ. διατριβή, Αθήνα.
- Χατζής, Α. 1929. Ὠρωπὸς, *Αθηνᾶ* 41, Αθήνα.

ΕΙΚΟΝΕΣ

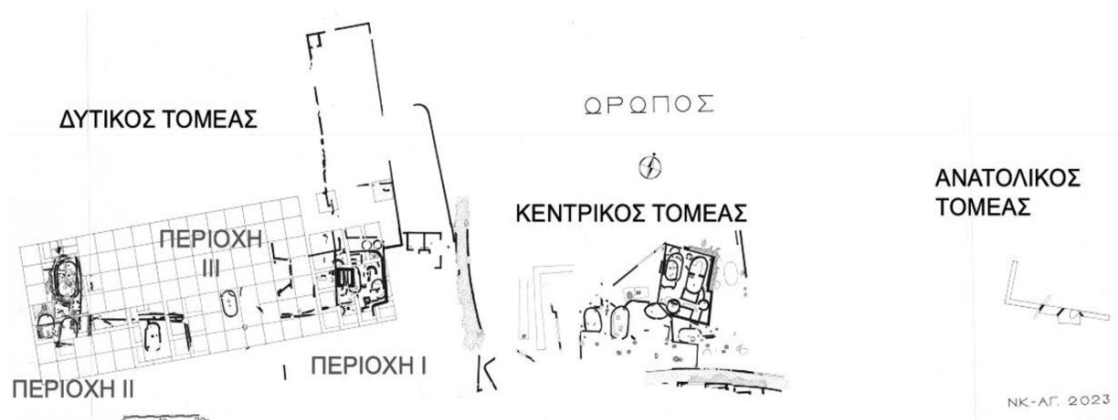
Εικ. 1: Χάρτης. (1) Σκάλα Ωρωπού – Οικόπεδο ΟΣΚ, (2) Νέα Παλάτια – Οικόπεδο ΟΤΕ και Γιαννούζη, (3) Κατάλοιπα ΥΕΧ, (4) Παλαιός Ωρωπός, (5) Ξερόπολη, (6) Τούμπα.

Πηγή: Mazarakis Ainian 2020, 212.

Εικ. 2: Τοπογραφικό σχέδιο με σημειωμένες τις θέσεις του Γεωμετρικού/Αρχαϊκού (Ο.Σ.Κ.) και ΥποΠρωτογεωμετρικού οικισμού (Ο.Τ.Ε.).

Πηγή: Δραγώνα 1994, 45, εικ. 1.

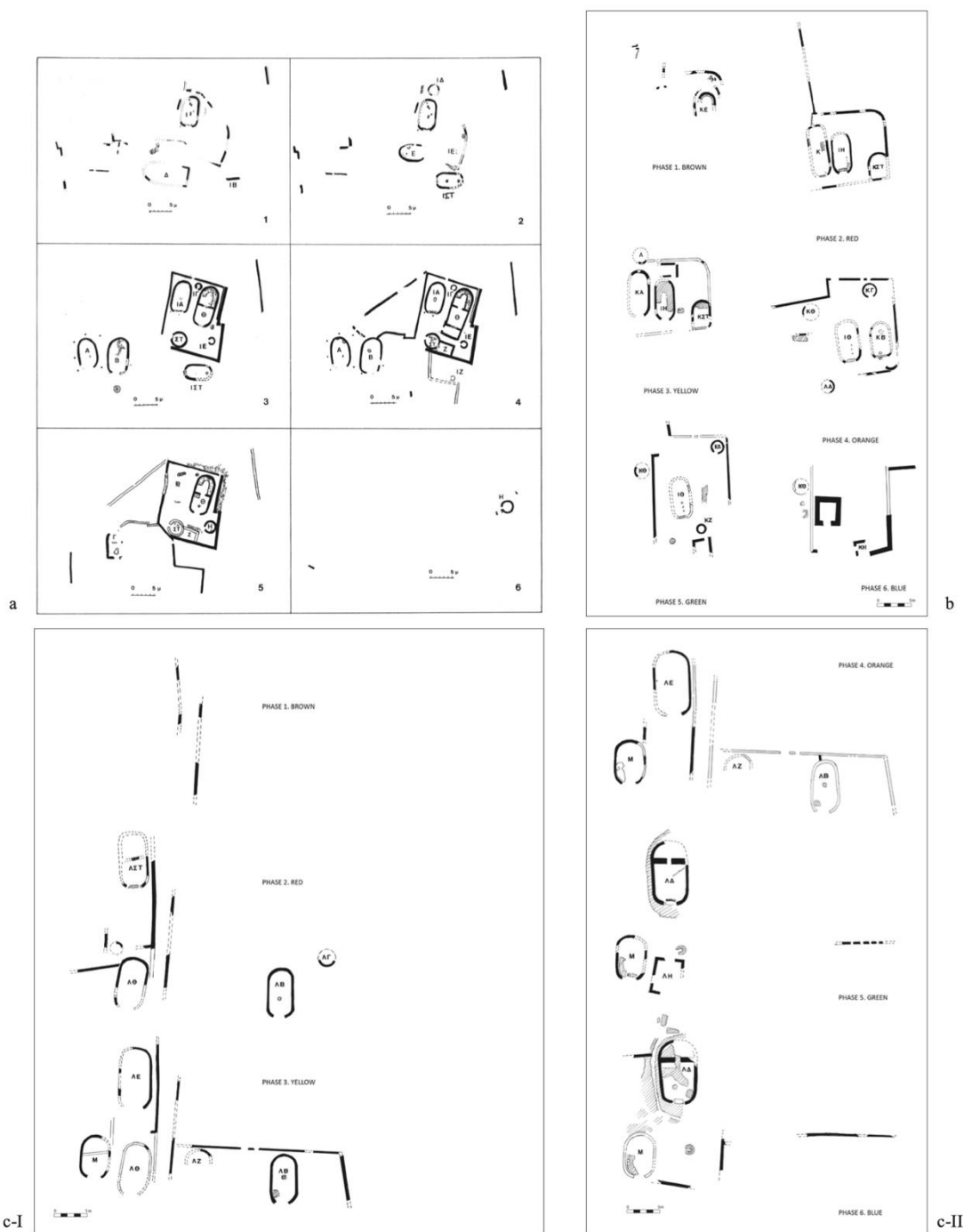
Εικ. 3: Κάτοψη οικοπέδου ΟΣΚ (2023).

Πηγή: Α. Μαζαράκης Αινιάν, *ΠΑΕ* 2023, 22, Σχ. 1.

Εικ. 4: Κάτοψη του οικοπέδου Ο.Σ.Κ. και των έξι αρχιτεκτονικών φάσεων. (2^η καφέ, 3^η ερυθρή, 4^η κίτρινη, 5^η πορτοκαλή, 6^η πράσινη, 7^η κυανή).

Πηγή: Mazarakis Ainian 2006-2007, 87 fig. 5.

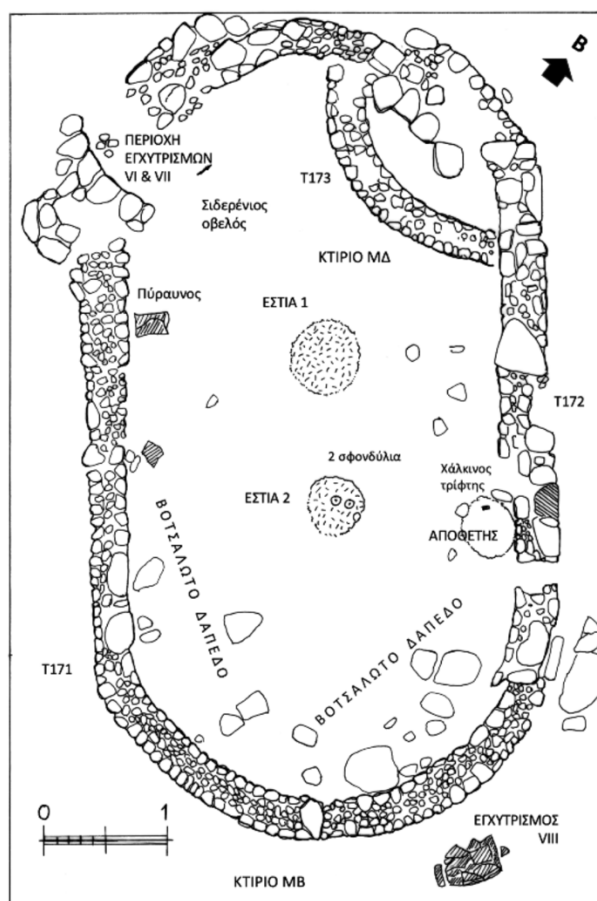
Εικ. 5: Σχεδιαστική απεικόνιση των αρχιτεκτονικών φάσεων του οικοπέδου Ο.Σ.Κ.

Πηγή: Mazarakis Ainian 2020, 221, εικ. 13.

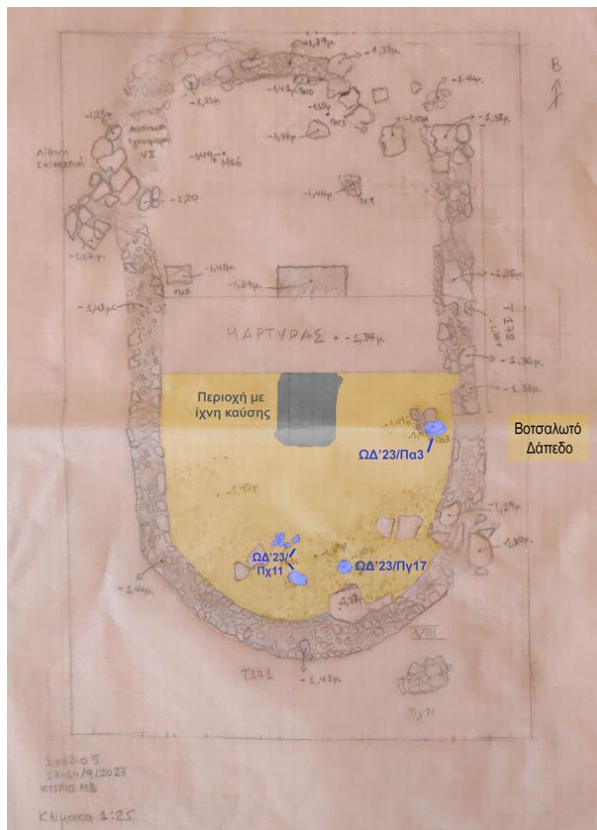
Εικ. 6α: Λήψη του κτιρίου ΜΒ από Βόρεια.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν, αρχείο ανασκαφής 2023.

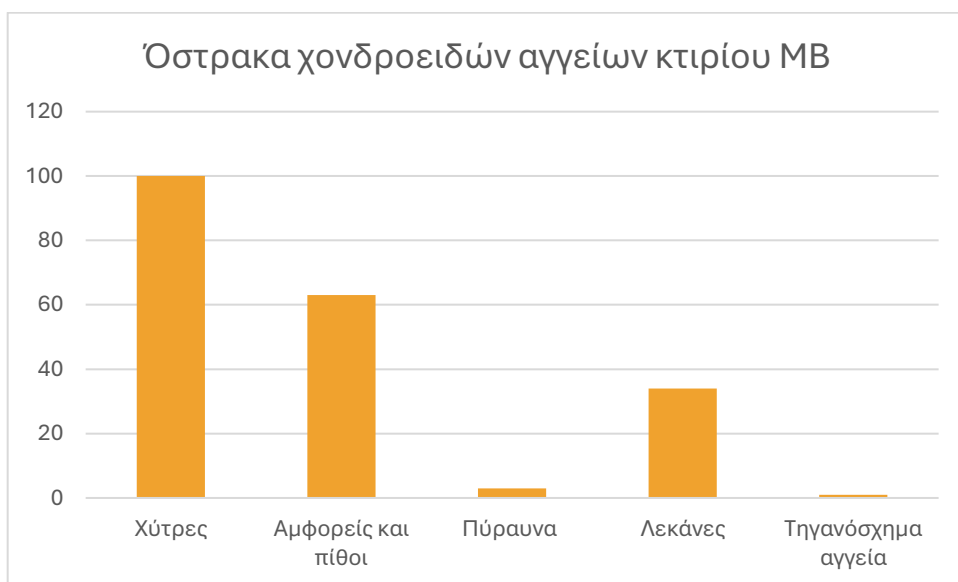
Εικ. 6β: Κάτοψη του κτιρίου ΜΒ.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 2023, 29, σχ. 6.

Εικ. 6γ: Αρχιτεκτονική αποτύπωση του κτιρίου MB και μερικών από τα ευρήματά του.

Πηγή: Ανασκαφικό σχέδιο του έτους 2023 από αρχείο ανασκαφής Ωρωπού.

Εικ. 7: Ποσότητα χονδροειδούς κεραμικής από τη φάση χρήσης του κτιρίου MB, σύμφωνα με την μέτρηση των διαγνωστικών θραυσμάτων ανά τύπο αγγείου.

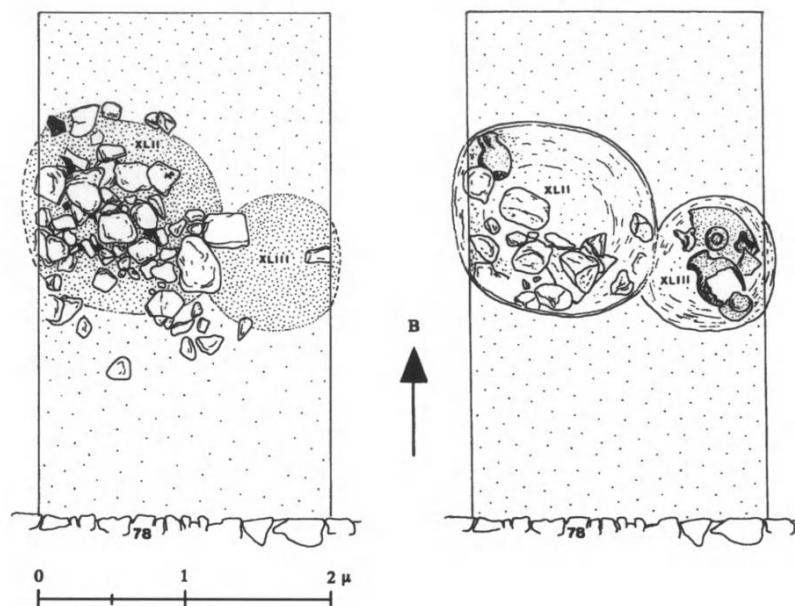
Εικ. 8: Λήψη της περιοχής των εγχυτρισμών από Βόρεια (Τα αγγεία είναι: πάνω το VIα. στη μέση το VIβ και κάτω το VII).

Πηγή: Αρχείο ανασκαφής Ωρωπού (2023).

Εικ. 9: Λήψη του εγχυτρισμού VII και της λεκάνης που το έφραζε από Δυτικά.

Πηγή: Αρχείο ανασκαφής Ωρωπού (2023).

Εικ. 12: Η κάτοψη των λάκκων XLII και XLIII πριν την έναρξη των εργασιών (αριστερά) και η εικόνα του εσωτερικού τους (αριστερά).

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 1999, 58.

Εικ. 13: Άποψη του τάφου IV από Δυτικά.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 1996, πίν. 28α.

Εικ. 14: Άποψη του λάκκου XXII.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 1996, πίν. 33α (λεπτομέρεια).

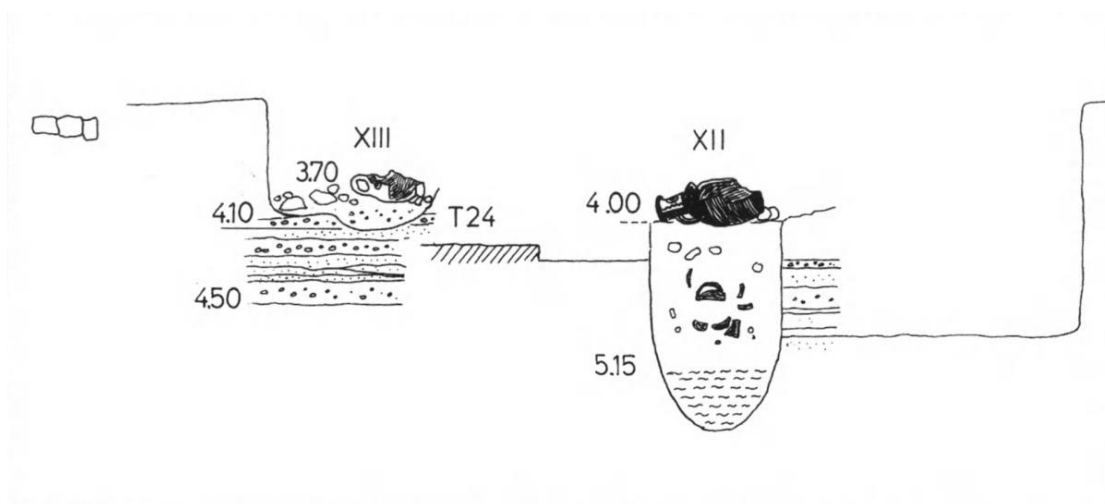
Εικ. 15: Άποψη του λάκκου XXXII από Νότια.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 1996, πίν. 35α.

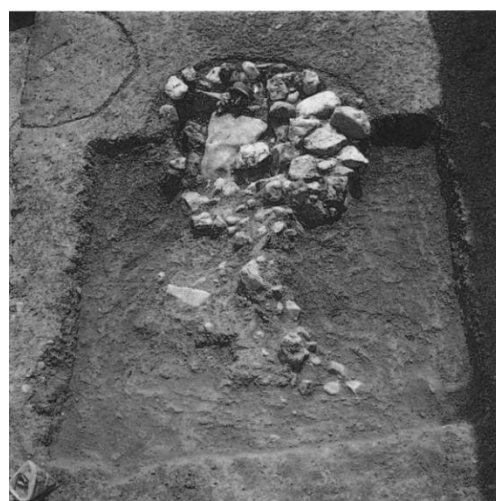
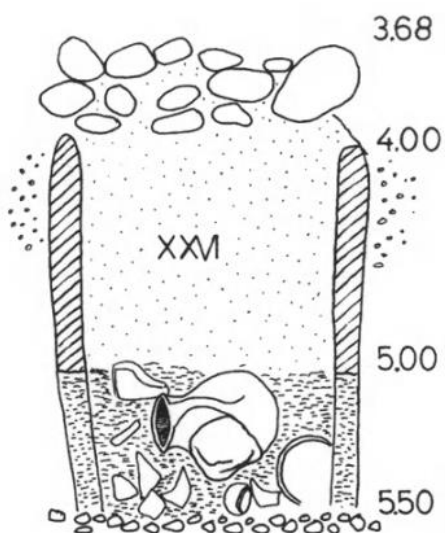
Εικ. 16: Άποψη του λάκκου XIII από Δυτικά.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 1996, πίν. 32α.

Εικ. 17: Τάφοι XII-XIII, εγκάρσια τομή (σχ. Ν. Καλλιοντζή, μελάνωμα Α. Μαζαράκη Αινιάνος).

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 1996, 94 εικ. 18.

α.

β.

Εικ. 18: α. Τομή του λάκκου XXVI (σχ. Α. Δραγώνα, μελάνωμα Ά. Μαζαράκη Αινιάνος). β. Σωρός λίθων που κάλυπτε τον Λάκκο XXVI, από Βόρεια.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 1996, 102 εικ. 20, πίν. 33β.

Εικ. 19: Άποψη του λάκκου XX με τα ταφικά αγγεία XXβ και γ από Βορρά.

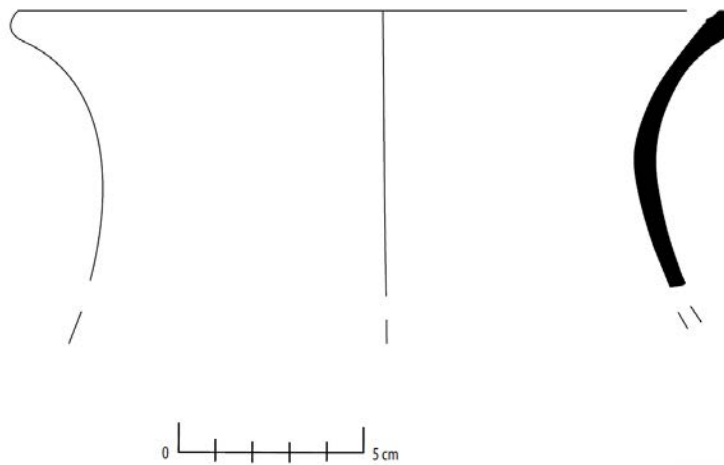
Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 1996, πίν. 31β.

Εικ. 20: Άποψη του εγχυτρισμού II από Βορρά.

Πηγή: Αρχείο ανασκαφής Ωρωπού (2001).

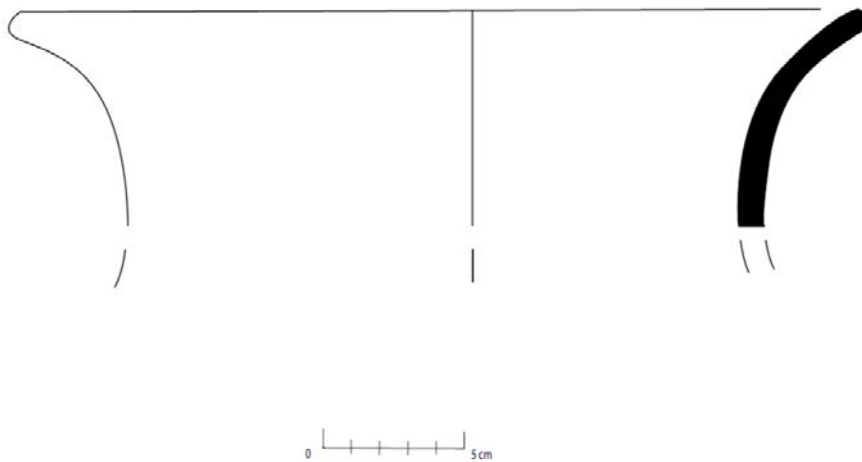
ΣΧΕΔΙΑ ΑΓΓΕΙΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

Σχ. 1: ΩΔ23/Πχ26.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

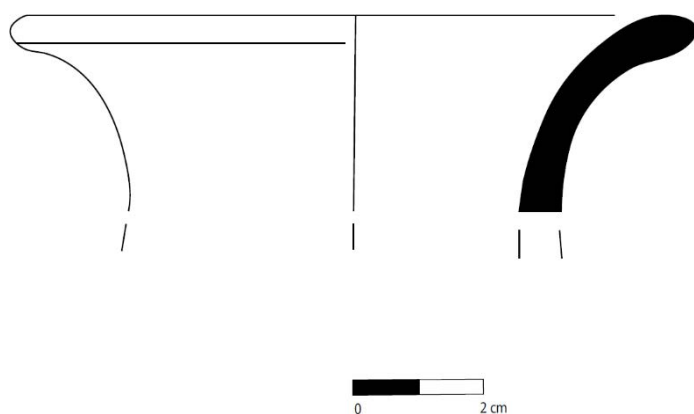
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 2: ΩΔ23/Πα8.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

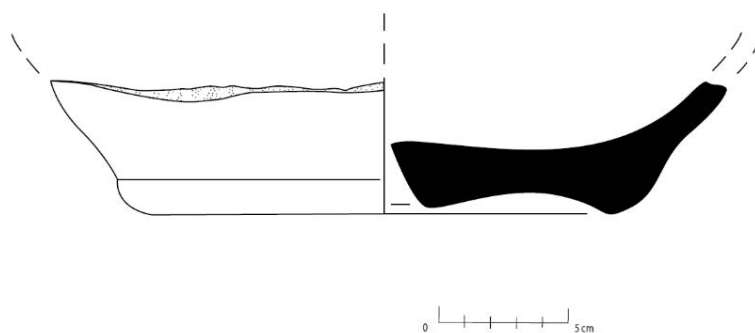
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 3: ΩΔ23/Πα5.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

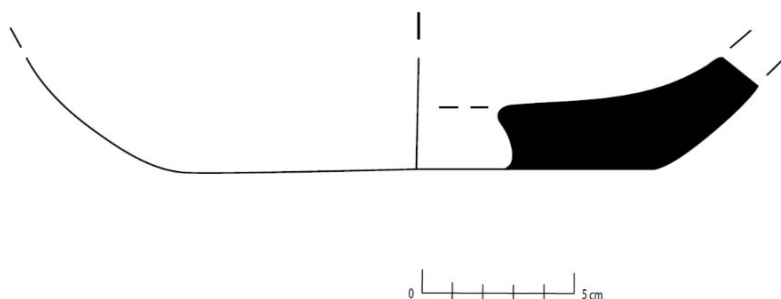
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 4: ΩΔ23/Πχ2.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

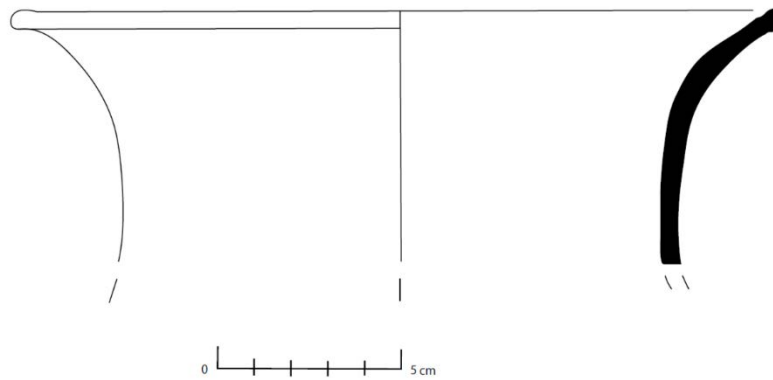
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 5: ΩΔ23/Πχ40.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

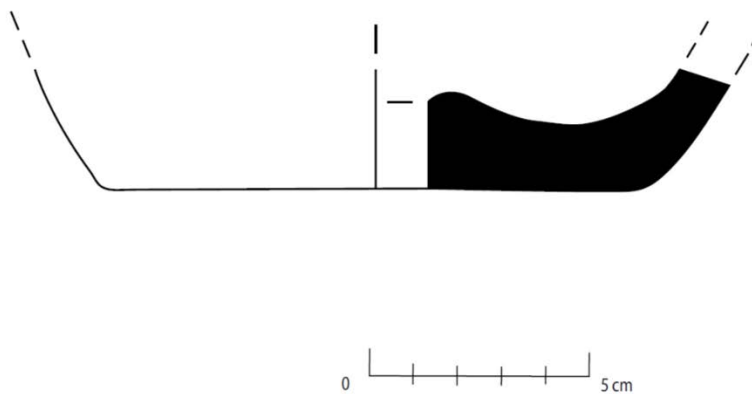
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 6: ΩΔ23/Πχ41

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

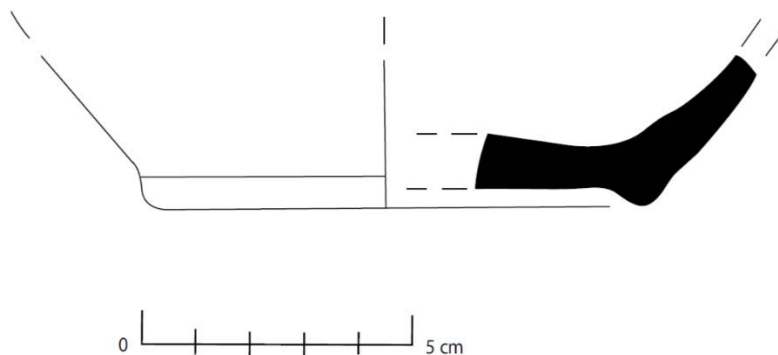
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 7: ΩΔ23/Πχ36.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

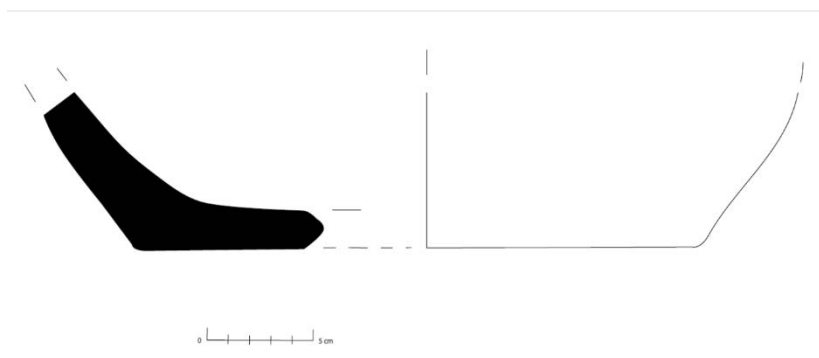
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 8: ΩΔ23/Πα6.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

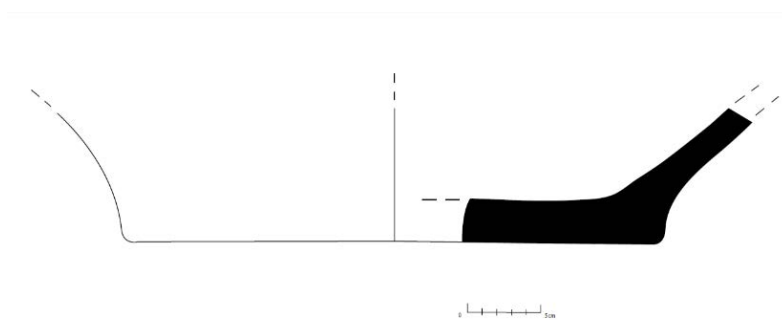
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 9: ΩΔ23/Πχ47.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

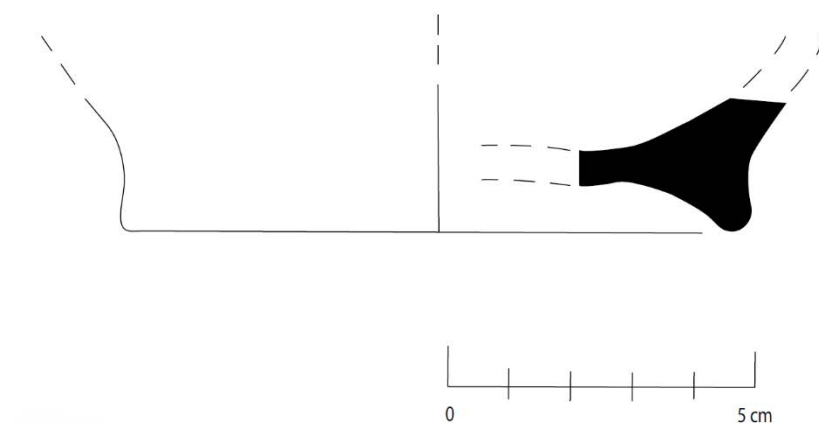
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 10: ΩΔ23/Πχ71.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

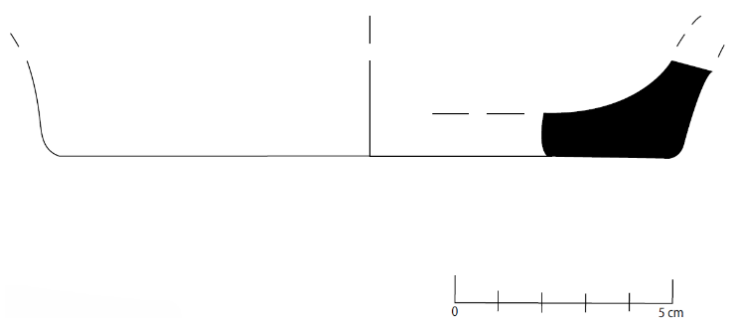
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 11: ΩΔ23/Πχ38.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

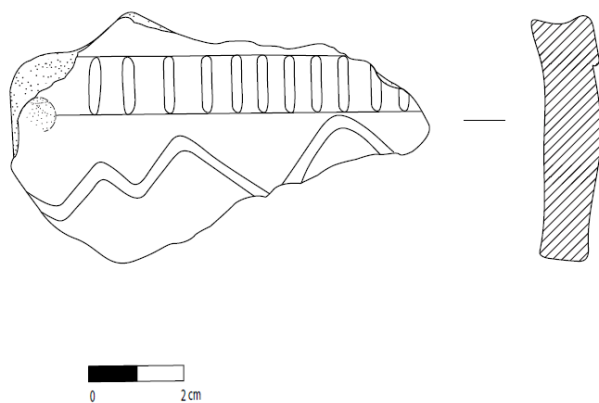
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 12: ΩΔ23/Πχ56.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

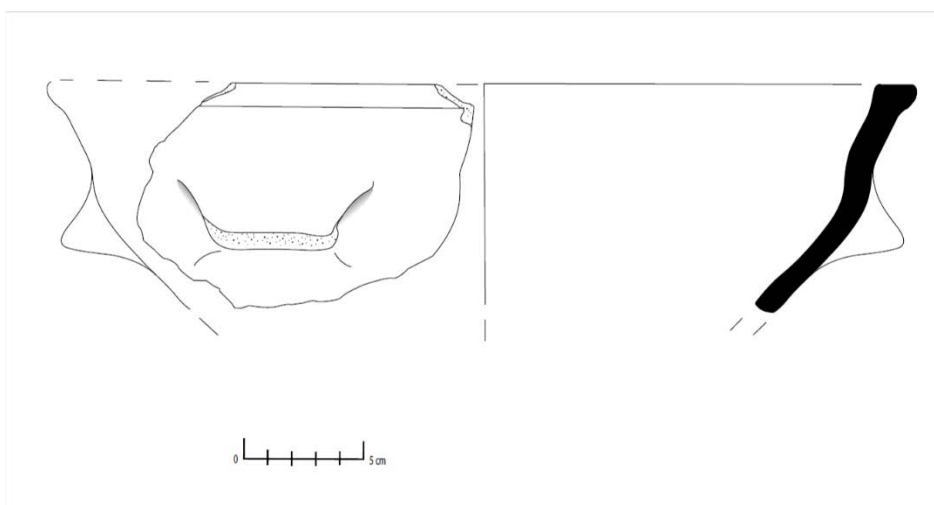
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 13: ΩΔ23/Παν6.

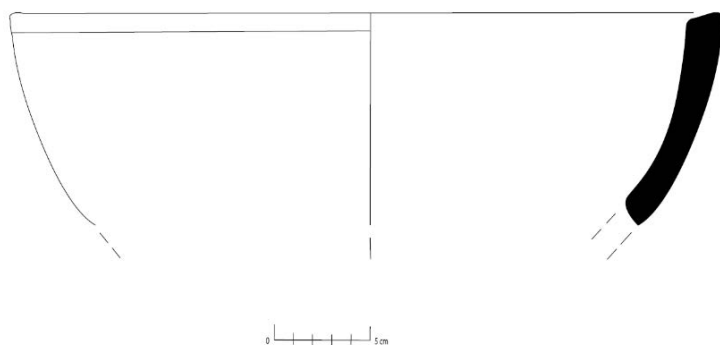
Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 14: ΩΔ23/Πχ12.

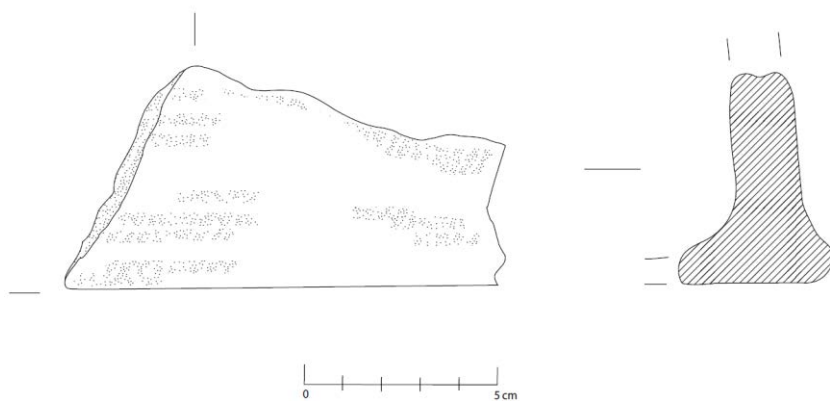
Σχέδιο & Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 15: ΩΔ23/Πχ37.

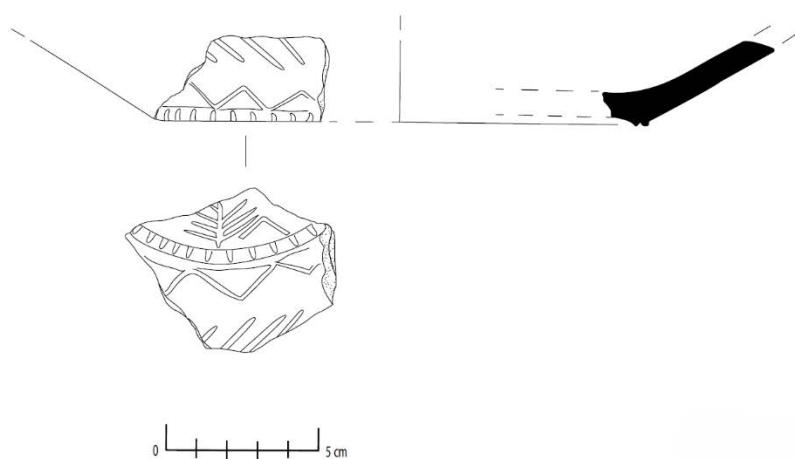
Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 16: ΩΔ23/Πχ24.

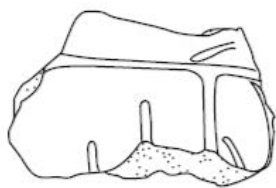
Σχέδιο & Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 17: ΩΔ23/Πχ17.

Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

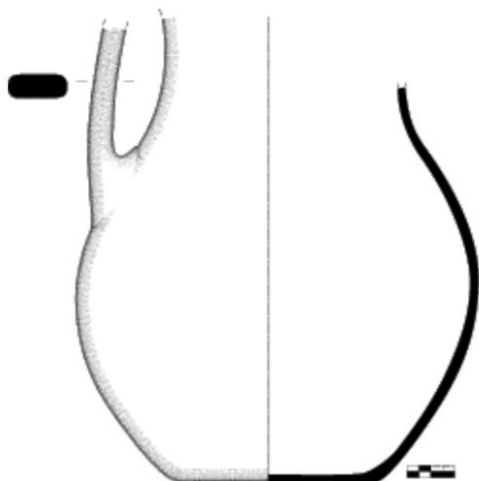
Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 18: ΩΔ23/Παν5.

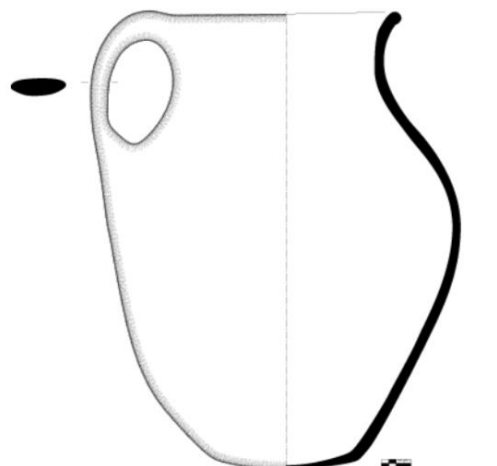
Σχέδιο: Ασλανίδου Ελένη.

Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

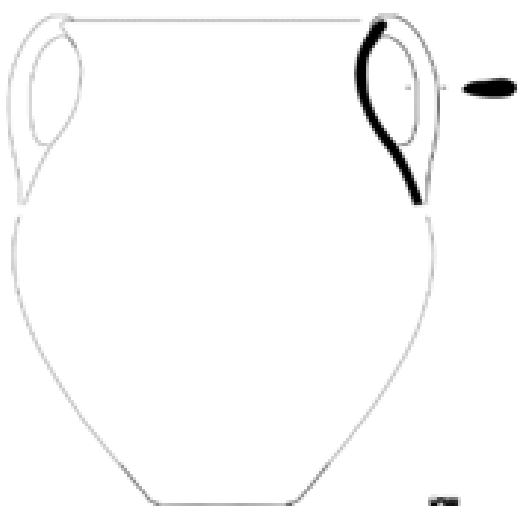
Σχ. 19: ΩΝ/Πχ37.

Πηγή: Gros 2007, 58, pl. 190.

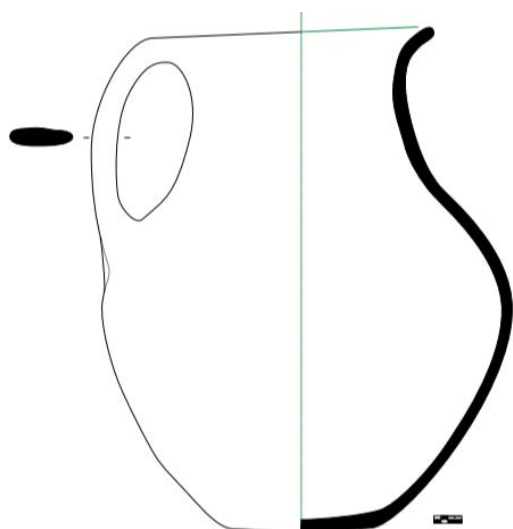
Σχ. 20: ΩΝ/Πχ39.

Πηγή: Gros 2007, 36, pl. 130.

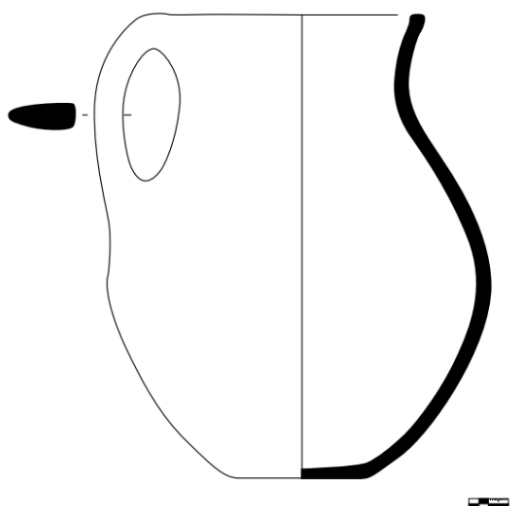
Σχ. 21: ΩΚ/Πχ101.

Πηγή: Gros 2007, 55, pl. 185.

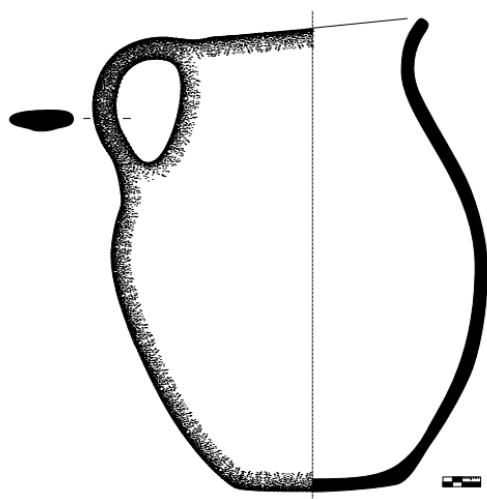
Σχ. 22: ΩΚ/Πχ117.

Πηγή: Gros 2007, 37, pl. 132.

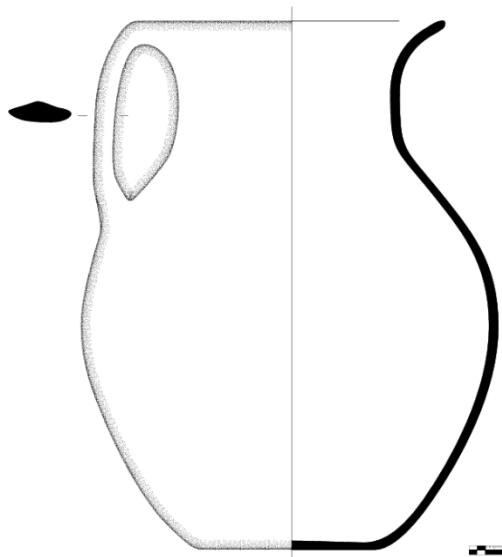
Σχ. 23: ΩΚ/Πχ128.

Πηγή: Gros 2007, 35, pl. 127.

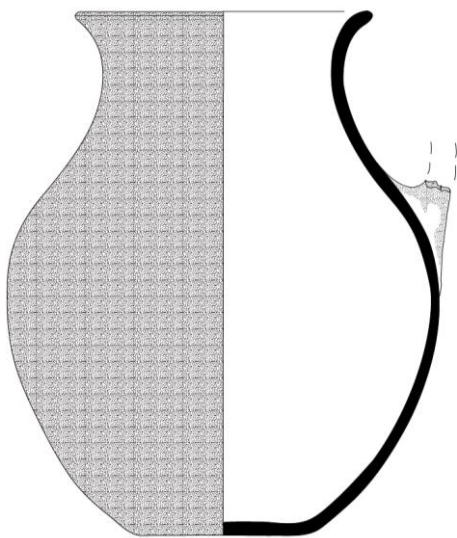
Σχ. 24: ΩΚ/Πχ129.

Πηγή: Gros 2007, 38, pl. 134.

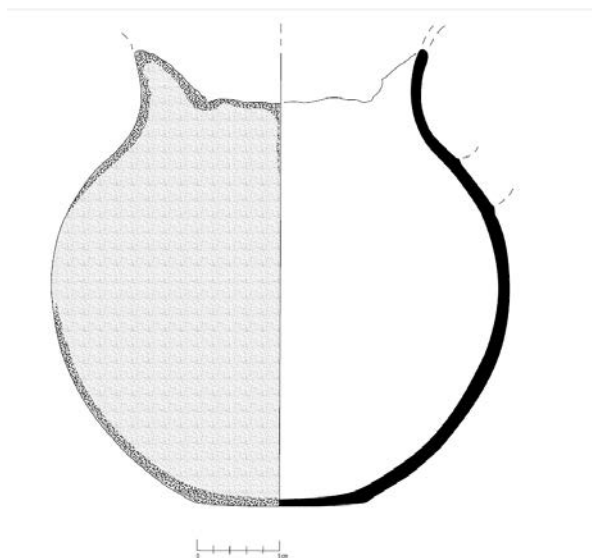
Σχ. 25: ΩΚ/Πχ132.

Πηγή: Gros 2007, 37, pl. 131.

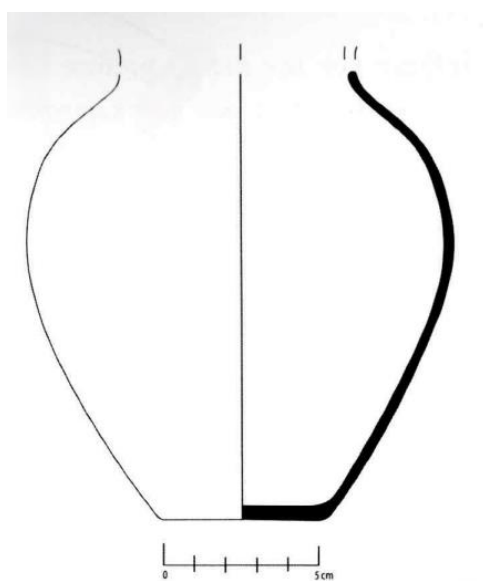
Σχ. 26: OM161¹.

Σχέδιο & Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

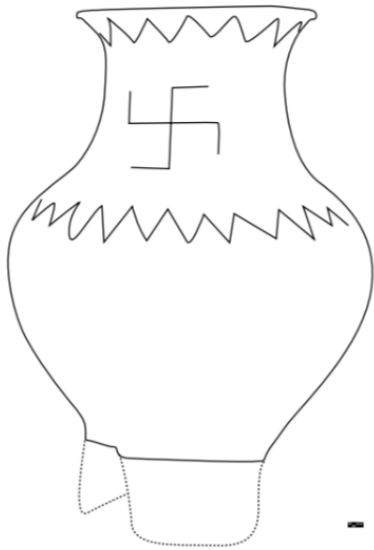
Σχ. 27: OM367¹.

Σχέδιο & Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

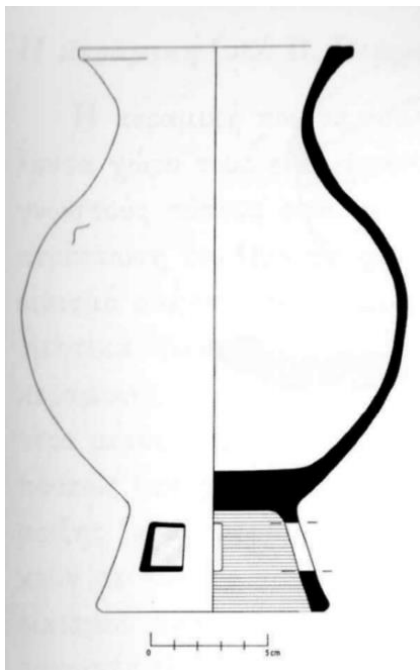
Σχ. 28: ΩΔ23/Πχ4.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 2023, 31, εικ. 9.

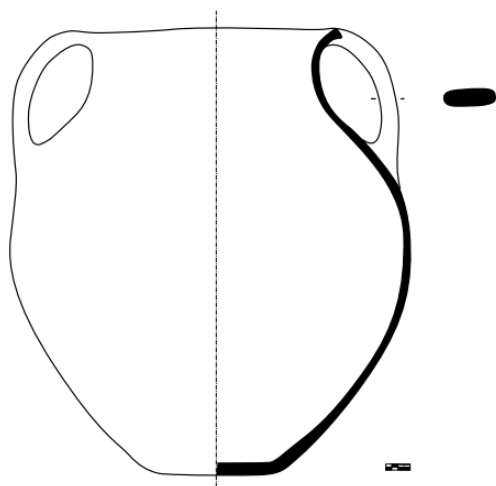
Σχ. 29: ΩΚ/Πχ82.

Πηγή: Gros 2007, 76, pl. 255.

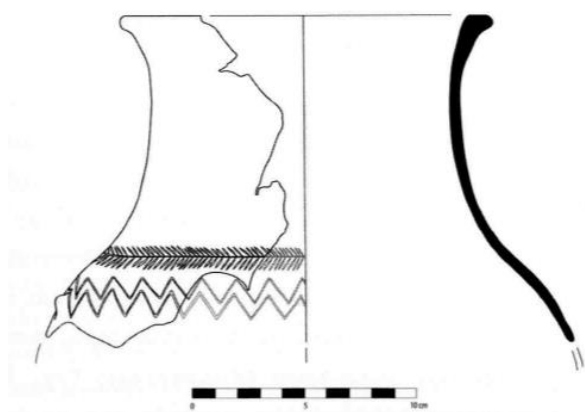
Σχ. 30: ΩΔ23/Πχ5.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 2023, 31, εικ. 8.

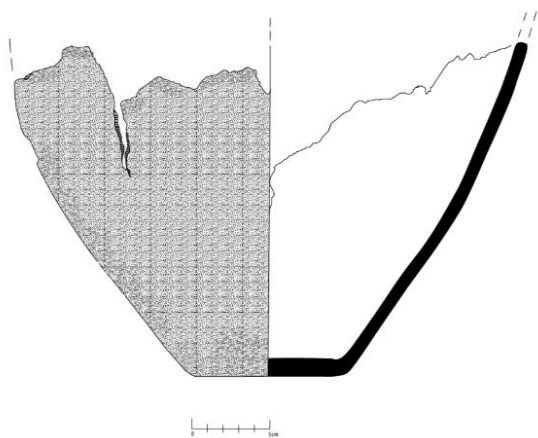
Σχ. 31: ΩΚ/Πχ384.

Πηγή: Gros 2007, 56, pl. 186.

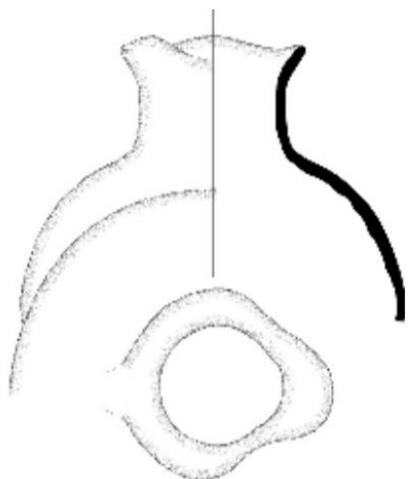
Σχ. 32: ΩΔ23/Πχ6.

Πηγή: Μαζαράκης Αινιάν 2023, 31, σχ. 10.

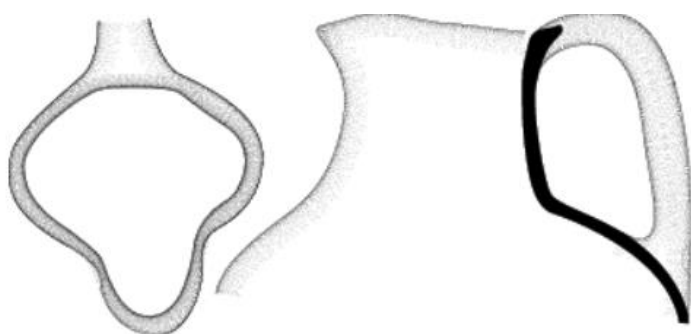
Σχ. 33: ΩΚ/Πχ119.

Σχέδιο & Μελάνωμα: Περδικίδου Ιωσηφίνα.

Σχ. 34: ΩΝ/Πχ35.

Πηγή: Gros 2007, 65, pl. 219.

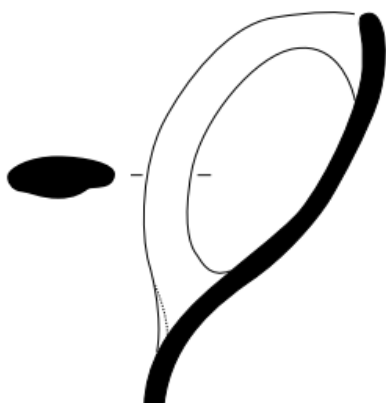
Σχ. 35: ΩΚ/Πχ130.

Πηγή: Gros 2007, 65, pl. 222.

Σχ. 36: ΩΝ/Πχ41.

Πηγή: Gros 2007, 65, pl. 221.

Σχ. 37: ΩΝ/Πχ42.

Πηγή: Gros 2007, 65, pl. 220.

Σχ. 38: ΩΚ/Πχ131.

Σχέδιο: Jean-Sébastien Gros.